

SINCANLI'DA SINAN PAŞA İMARETİ

Semavi EYİCE

Afyon Karahisarı'nın batısında evvelce Sincanlı şimdi ise Sinan Paşa olarak adlandırılan bir ilçe merkezi vardır¹. Bu küçük Anadolu kasabasını süsleyen bir mimari eser bulunmaktadır ki, aslında bir manzume teşkil eden bu eser, büyük bir tabhaneli cami, bir türbe, bir aşhane - imaret ile büyük ihtimal ile sıbyan mektebi olan bir ek binadan meydana gelmektedir. Sinan Paşa manzumesi veya külliyesi, Erken Osmanlı devrinde Anadolu ve Rume- li'nin çeşitli merkezlerinde inşa edilen ve bizim *zaviyeli* veya *tabhaneli cami* olarak adlandırdığımız hayır binaları tipinin güzel misallerinden biridir. Bu tipe giren yapıları ötedenberi aramakta, tesbite çalışmakta ve bulduklarımızı, ileride etraflı bir yayın yapmak üzere inceleyerek toplamaktayız. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin verdiği ödenek ile öğrencilerimiz ile 1968 yılı yazında yaptığımız bir inceleme gezisinde, Sincanlı'ya da uğrayarak buradaki manzumeyi gözden geçirmemiz, belli başlı ölçülerini alarak basit bir krokisini çıkarmamız ve fotoğraflarını çekmemiz mümkün oldu². Bu yazımız işte 1968 de Sincanlı'da Sinan Paşa manzumesindeki bu çalışmamızın neticelerini ortaya koymak gayesini gütmektedir³.

I

TARİHÇESİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

Halk rivayetleri ve Afyon Karahisarı kazaları hakkındaki yayınlarda, Sincanlı'daki bu manzumenin kurucusu olarak Sinan Paşa gösterilmektedir.

1) Bugün kasabanın resmî adı Sinan Paşa'dır. Buraya evvelce Sincanlı denilmiştir. Fakat aslında bu yerin adı Şıçanlı veya Si-

çanlı iken Sincanlı yapılmıştır. Bu adın kullanılışı hakkında bk. Çağatay Uluçay, *Yavuz Selim nasıl Padişah oldu?*, «Tarih Dergisi» sayı 9 (1954) s. 68. Diğer taraftan eski seyahatnâmelerden ve vakfiyeden de anlaşılacağına göre, aslında Sincanlı belirli bir kasabanın ve bir yerleşme yerinin adı değil, geniş ve verimli bir ovanın adıdır, kşl. aşağıda not 25.

2) Afyon Karahisarı'ndan Sincanlı'ya öğrencilerimiz ile birlikte gidebilmemiz için özel vasıtasını bize tahsis eden, 1968 yılında Afyon valisi sayın Ahmet Naci Çerezci'ye şükranlarımı bir daha belirtmek isterim. Bu gezimiz sırasında bize rehberlik eden, Millî Eğitim Müdürlüğü memurlarından Mehmet Arısoy'a da ayrıca teşekkür ederim. Bu araştırmamızı hazırlarken bilhassa ciddi bir güçlük yaratan kitabelerin okunmuş ve transkripsiyonlarında Edebiyat Fakültesi'ndeki arkadaşlarımızın büyük ölçüde yardımcı oldukları Prof. Dr. Münir Aktepe, Prof. Dr. Nihat Çetin ve Prof. Dr. Faruk Timurtaş'a bu husustaki yardımlarından dolayı teşekkürlerimi tekrarlarım. Sinan Paşa vakfiyesinin Ankara'da Vakıflar arşivinden suretini temini için gerekli izni veren sayın Genel Müdür Feramuz Berkol'a ve vakfiye suretinin mükemmel fotoğraflarını sağlayan Arşiv Müdürü Niyazi Bayraktaroğluna da teşekkürü bir borç bilirim. Yük. Müh. Mim. Dr. Yılmaz Önge, bazı eksik fotoğraflarımızın tamamlanmasında, eski öğrencilerimden Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanlarından Sabih Erken ise, Sinan Paşa hamamının krokisi ile bazı eksik kalan hususlar ve şüpheli noktaların yerinde kontrolunda yardımcı oldular. İki genç meslekdaşına da teşekkür ederim.

3) Bu yazımız ile birlikte basılan fotoğrafların bir kısmı, o sırada kürsümüz asistanı olan Bayan Dr. Yıldız Demiriz tarafından çekilmiştir. Planlar öğrencilerimiz ile yerinde aldığımız ölçülere göre çizilmiştir. Bu çizim işinde Yük. Müh. Mim. Yılmaz Önge yardımcı olmuştur. Yıllardanberi bu eserde Vakıflar Genel Müdürlüğüne restorasyon çalışmaları yapıldığına göre, yetkili elemanlarca çok iyi hassas rölevelerin çizilmiş olduğunu tahmin etmekteyiz. Yapıların kesitleri, üst yapı ve örtü sistemi etüdleri, cephe incelemeleri gibi rölevelerin illileri tarafından ayrıca vavımlanmalarını beklemekteyiz. Bu arada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünde, 1968 yılında R. Atilla Dincer (9542) tarafından *Afyonka. rahisar'ın Sincanlı ve Işahlı ilçelerindeki eserler* başlıklı bir lisans - mezuniyet çalışması vavılmış olduğuna da burada işaret edebiliriz. Bu çalışma derin bir araştırma olmakla beraber, Sinan Paşa imaretinin 1968 den sonra yapılan restorasyonundan önceki durumunu göstermesi bakımından faydalıdır

Tarihimizde, bilhassa 16. ve 17. yüzyıllarda o kadar çok Sinan Paşa vardır ki, bunlar bazen birbirine karıştırılmakta ve haklarındaki tarihî bilgiler, yaptırıldıkları vakıflar hatalı yakıştırılmalara kadar varmaktadır⁴. Bu pek çok sayıdaki Sinan Paşa'lar arasında Sincanlı manzumesini kuran şahıs hemen hemen hiç tanınmayan bir kimse olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihî hüviyetini ve eserinin yapılış gaye ve tarihini bildiren çeşitli kaynakların başında camiin kitabeleri kurucusunun mezartaşı ve nihayet eserin kuruluş vakfiyesi gelmektedir.

1. Kitabeler :

Sinan Paşa imaretinin çeşitli yerlerinde bugün birkaç kitabe görülmektedir⁵. Bunlardan birincisi ve en önemlisi esas inşa kitabesi olup, camiin cümle kapısı kemeri üstünde, ikincisi boya ile yazılmış bir kitabe olup onun altında, aynı kapının kemer taşlarının dış yüzünde, üçüncüsü ise, camiin kible duvarının dış yüzünde ve saçak hizasında bulunmaktadır. Bunlardan ayrıca imaretin tarihçesini aydınlatmağa yarayan bir kitabe de, kurucusunun türbesindeki mezar taşlarıdır. Nihayet bu türbenin bir cephesindeki kemerin üstünde de çok geç bir tamire ait bir taş kitabe daha bulunmaktadır.

A. Camiin cümle kapısı üzerindeki kitabe :

Cümle kapısının tacı çok zarif konsollara binen bir «Bursa kemeri» biçimindedir. Bu kemer, esas girişin yayvan bir yay biçimindeki kemerin üstündeki büyük kitabeyi adeta çerçeveleyen bir unsurdur. Güzel ve oldukça girift bir hatla işlenmiş olan bu kitabe üç satır halinde ve altı kartuş içine istiflenmiştir. Kitabenin en üst satırını teşkil eden iki kartuş içindeki yazıların siyah boya ile daha belirli bir hale getirilmiş olmasına karşılık, kitabenin devamı olduğu gibi bırakıldığından, okumak oldukça zordur⁶. Ev-

velce de ufak bazı okunuş veya transkripsiyon yanlışları ile yayınlanan bu kitabeyi şu şekilde yazmak kabildir :

- 1 — Sinan Paşa bilûp dünya fenâsın
Diledi kim yapa ukbâ binâsın
- 2 — İmâret başladı ve câmi etti
[aslında : idi]
Ki verdi ehl-i dine can safâsın
- 3 — Kılını cum'a evkat-ı hamse
Okundu her seher evrâd ü Yâsîn
- 4 — Kamu mü'min olanlar bu sebebden
Ederler ruhuna rahmet duâsın
- 5 — Yazanlar bu safâ dârına tarih
Kodular ad-i «gayn» a hadd-i «tâ-sin»
- 6 — Temmet bi- avni'llâhi
ve hüsn-i tevfiykihi

Kitabenin bu tarihini yazan orta derecede bir şairdir. Belki sondaki *Safa* kelimesi onun adı ve mahlası olabilir. Fakat bu da Divan edebiyatında hiç tanınmamış bir addır. Beşinci beyitte açık surette işaret edildiği gibi bu tarih tamiyelidir. Ebced hesabına göre *gayin*, bin olarak hesaplandığında *ta* ve *sin* in toplamı olan 69 bundan çıkarılınca 931 kalmaktadır ki, bu da imaretin yapılış tarihi olan H. 931 (= 1524/25) i vermektedir. Böylece ki-

4) Bu yazımızı hazırlarken Osmanlı devri Türk tarihinin 16. yüzyıldaki başlıca Sinan paşa'larının lâkapları, ölüm tarihleri, mezarları ve kurdukları başlıca hayrat eserleri hakkında deneme mahiyetinde bir de liste meydana getirdik. Hiçbir iddiası olmayan bu liste ileride yapılacak araştırmaların ışığında düzeltililebilir ve tamamlanabilir. Bk. Ek I.

5) İsmail Hakkı Uzuncarsılı, *Kitabeler II*, İstanbul 1929, de Afyon Karahisarı kitabelerini toplamış ise de, Sincanlı'ya uğramamıştır. Bu kitapta sadece Afyon (s. 4 - 41), Sandıklı (s. 41 - 45) ve Bolvadin (s. 46 - 53) kitabeleri işlenmiştir.

6) Kitabenin bazı okuma yanlışları ile bir kopyası, Edip Âli Bakı'nın aşağıda not 8' de gösterilen küçük monoğrafyasında bulunmaktadır, ksl. s. 6. Ayrıca aşağıda not 30'da gösterilen kitapta, s. 147 de bazı okuma ve transkripsiyon yanlışları ile bu kitabenin başka bir kopyası da verilmiştir.

tabe, imaretin kurucusunun Sinan Paşa olduğunu ve eserin Kanunî Sultan Süleyman (1520 - 1566) saltanatının ilk yıllarında 1524/25 de yapıldığını ortaya koymaktadır.

B. Kapı kemeri yüzündeki yazı :

Esas kitabenin altında, kapının yatık yay biçiminde pembe ve beyaz mermerlerden geçmeli olarak yapılan kemer taşlarının yüzüne siyah boya (veya mürekkep) ile altı satır halinde bir yazı yazılmıştır. Bu yazının transkripsiyonu şu surette yapılabilir :

- 1 — Güft bân-i câmi-i şerîf-i Lala Sinan
- 2 — Çok zamandır takınalı ben bu aşk sancağını
- 2 — İşte sînem ger vurursan bana hançer dağını
- 4 — Derd-i mend Lala Sinânî açdı gam sancağını
- 5 — Mâlik isen gitme kervan irdürür bundan berü
- 6 — Sene (?) 932 (?)

Niçin yazıldığı pek anlaşılamayan bu yazıda Sinan Paşa, Lala olarak gösterildikten başka, bu garip ifadeli manzumedede esrarlı bir takım manalar sezilmektedir. En sondaki satır yazının diğer kısımlarına nazaran daha çok silindiğinden pek iyi seçilememekle beraber *sene* yazısı farkolunmakta ve rakkamlardan ilki olan 9 gayet iyi görülmektedir. Bunu takip eden iki rakkamın dikey bacakları açıkca belli olmakla beraber, çengelleri siliktir. Fakat bunlardan ikincisi muhakkak surette 3 dür. En sondaki rakkam ise 1,2 veya 3 olabilir. Üstteki esas kitabenin 931 olduğunu göz önünde tutarak biz bunu 932 olarak kabul ediyoruz. Kapının üst kemeri içinde gayet mükemmel ve gösterişli bir kitabe varken, kemer taşları yüzüne boya ile bu yazının niçin yazıldığını anlamak pek kolay değildir. Bunu yazan şahsın bir şeyler söylemek istediğine ve bunu imalı olarak açığa vurduğuna ihtimal vermek

herhalde yerinde olur. Dil ve mana bakımından olduğu kadar, yazılış (imlâ) bakımından da bu kitabe oldukça gariptir. Meselâ ikinci mısradaki sancağını kelimesi (*sin*) le, dördüncüdeki ise (*sad*) la yazılmıştır. Üçüncü mısradaki dağını kelimesi dağlamak ile aynı köktendir. Beşincideki irdürür ise yürürün eski şeklidir.

C. Kible duvarı saçağındaki kitabe :

Kible duvarının saçak korniji, mihrabın tam üstüne isabet eden yuvarlak bir pencerenin hizasında sivri ve üçgen şeklinde bir alınlık biçimindedir. Bu alınlığın içerisine bir mermer levha üzerine işlenmiş üç satırlık bir kitabe yerleştirilmiştir. Bu kitabeyi ne okumak, ne de herhangi bir surette, fotoğrafını çekebilmek mümkündür. Kible duvarının pek az ilerisinde bir sıra halinde dikilmiş ve dalları kitabe hizasına uzamış olan ağaçlar, kitabeyi tamamen örtmektedir. Bu taşın bulunduğu yüksekliğe ise normal bir merdivenle erişilemeyeceği aşikârdır. Bu durum karşısında bu kitabede ne yazılı olduğunu öğrenmek aşağıdan bakıldığında mümkün olmamaktadır. Fakat bu yazının çok yakın tarihlere ait ve imaretin geçirdiği büyük, önemli bir tamiri bildiren bir kitabe olduğunun okumadan da kesinlikle iddia etmek mümkündür. Eserin bu cephesi, yapı tekniğinden açıkca görüldüğü gibi yeni baştan yapılmış ve bu arada, çok garip aynı zamanda Türk sanatına tamamen yabancı bir takım üçgen alınlıklı pencereler ile bezlenmiştir. Ayrıca mihrabın tam üstüne isabet eden yere tam ortaya da profilî bir çerçevesi olan yuvarlak bir pencere açılmıştır. Böylece bu duvarın yakın bir tarihte, geçen yüzyılın sonlarında yeniden yapıldığı hiçbir şüpheye meydan vermiyecek surette belli olmaktadır. Kitabenin de aşağıdaki pencereler ile aynı biçimde Türk sanatına çok aykırı bir üçgen alınlık içine yer-

leştirilmiş olması, bütün bu işlerin geçen yüzyılın sonlarında yapıldığını, kitabenin de bunu ebedileştirmek gayesiyle konulmuş olduğunu gösterir. Zaten mermer levhanın üstünde ve alınlığın sivri kısmının içine yerleştirilen ayrı bir taş üstündeki tarih aşağıdan da kolaylıkla görülebilmektedir. Burada H. 1293 (= 1876) tarihi açık surette okunmaktadır.

Aynı kitabenin transkripsiyonu ise şu surette yapılmaktadır :

Sene 1293

- 1 — Zamân-ı ma'delet Sultan Murad Hânide bu câmi Mücedded kubbeler i'mâr olundu tarz-ı zîbâdır
- 2 — Necib Nûri Sina efendiler evlâd-ı vakıfdan Bunu ihya eden anlar hakikat lûtf-ı Mevlâdır
- 3 — Gelüb bir ehl-i kalb Feyzî dedi târih-i i'mârın Yapıldı câmi'i Lala Sinan Paşa ne ra'nâdır.

Bu manzum kitabeden Sinan Paşa camiinin 1876 yılında Necib Nuri Efendi adında bir şahıs tarafından tamir ettirilmiş olduğu öğrenilmektedir. Burada bu işin Sultan Murad Han zamanında yapılmış olduğunun bildirilmesi öyle zannediyoruz ki son derecede ilgi çekicidir⁷. Burada adı geçen Padişah Sultan V. Murad'dır. Bilindiği gibi V. Murad 1876 yılının 30 Mayıs günü Osmanlı tahtına cülûs etmiş ve ancak üç ay süren bir Padişahlıktan sonra 31 Ağustos günü hal edilmiştir. Toplam olarak 93 gün Osmanlı tahtında bulunan V. Murad'ın adına Anadolu'nun bu üçra kasabasındaki bir hayır eserinde raslanması gerçekten şaşırtıcı bir durumdur. Sinan Paşa camiinin tamirinin 1876 yılının Haziran-Ağustos ayları içinde tamamlandığını bu bakımdan kesin olarak söylemek mümkündür. Diğer taraftan bu kitabenin âdetâ görülmez bir yere yerleştirilmesinde de

V. Murad'ın beklenmeyen durumunun payı olduğunu da düşünmek mümkündür. Tamiri yaptıranlar V. Murad adını veren bu kitabeyi değiştirmeyi doğru bulmamışlar fakat onu aşağıdan görülmez ve okunmaz bir yere yerleştirmeyi de ihtiyatlı bulmuşlardır. Nitekim bu camii inceleyenlerin çoğu bu kitabeyi fark etmemişlerdir. Bu «tarih», de şairin adı Feyzî olarak verildikten başka, tamiri yapan veya yaptıranların Sinan Paşa soyundan olduklarına işaret eden bir ifade de dikkat çekmektedir. Son mısra ebced hesabına göre 1292 tutmaktadır. Önceki mısra'daki *geliip bir...* sözündeki *bir* de bu tarihe eklenince 1293 tarihi çıkmaktadır. Böylece tarihin tamiyeli olduğu da görülmektedir.

Sincanlı'daki bu imaretin H. 1293 (= 1876) tarihinde Necib Nuri Efendi tarafından tamir ettirildiğini bildiren bir tarih de Afyon'lu Çizmeçi -zâde Osman Raşit Efendi adında bir şâir eliyle yazılmıştır. Şâir'in nerede olduğunu bilmediğimiz yazma *Divan*'ında bulunduğunu söylenen bu tarih manzumesi şöyledir⁸ :

7) Bu kitabe duvarın dibinde iyi görülmemektedir. Uzaktan görülmesine ise tam önündeki ağaçlar pek imkân bırakmamaktadır. Ricamız üzerine Sabih Erken, 1972 yılı Kasım ve Aralık aylarında iki defa Sincanlı Sinan Paşa kasabasına uğrayarak bu kitabenin tele -objektif ile fotoğrafını elde etmeğe çalışmıştır. Ancak ikinci denemede okunaklı bir resim elde edilebilmiştir. Oldukça girift bir hatla yazılmış olan bu kitabeyi fotoğrafından arkadaşım Prof. Dr. Münir Aktepe okuyarak transkripsiyonunu yapmıştır. Bu kitabe V. Murad gibi saltanatı çok kısa süren bir Padişahın adının bulunması ilgi çekicidir. Edirne'de Üçşerefeli camiinin Burmalı minaresi dibindeki Şakir Ağa tarafından yaptırılan çeşmenin kitabesinde de bir Sultan Murad'ın adı okunmuş ise de burada tarih H. 1278 (=1861/62) dir ki, V. Murad'ın saltanatından çok öncedir. Bu kitabe için bk. Oral Onur, Edirne, Türk tarihi vesikalarından kitabeler, İstanbul 1972, s. 58. İstanbul'da Sirkeci'de V. Murad adına olan bir de Murad-ıye sebili varsa da, bunun da aslında Mirmiran Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığı ve sonra V. Murad adına tamir ettirildiği bilinmektedir. Kâil, İzzet Kumbaracılar, İstanbul sebilleri, İstanbul 1938, s. 59, res. 72.

8) Editör Âli Baki, Afyon'daki Sinan Paşa [Afyon Halkevi yayınları no. 7], Ankara 1947, s. 14.

Bi - hamidilâh Necib Nûri Efendi
Sinân Paşa edüp imârin ihyâ
Hemen tarihini Râşid gibi hep
Gelüp Üçler bu beyti imlâ
Müceddet oldu câmi-i Sinan Paşa
Eazzalâhu fi'd -dâreyni mâbeynehâ

Edip Âli Baki tarafından verilen bu manzum parçayı, ricamız üzerine arkadaşımız Prof. Dr. Nihat Çetin vezin bakımından kontrol ederek bazı ufak düzeltmeler yaptı. Fakat onun tesbit ettiğine göre son beyit vezin bakımından hatalıdır. Ancak *Divan*'daki orijinal metin görülerek bunu düzeltmek mümkün olabilecektir. Camiin kible duvarı dışına yerleştirilen mermer üzerindeki manzum tarih görülüyor ki, şair Çizmecizâde Osman Raşid Efendi adlı şâirin⁹ bu «tarihi» ile aynı değildir. Aynı tamir için iki ayrı şâir tarafından «tarih» yazılması mümkün olabileceğini isbatlayan daha pek çok örnek vardır.

2. Sinan Paşa'nın türbesindeki yazılar :

Avlu kapsından avluya geçildikte, sağ tarafda ilk karşılaşılan yapı, kubbeli küçük bir açık türbedir. Etrafına alçak yeni bir duvar çevrilmiş olan bu türbenin içinde mermerden bir lâhi bulunmaktadı. İki büyük ve güzel taş ile süslenen bu mezarda Sincanlı'daki imaretin kurucusu Sinan Paşa yatmaktadır. Lâhdin baş ve ayak ucundaki şahideler zarif kabartmalar ile süslenmiş ve bunların birer yüzlerine şu kitabeler oldukça girift bir hatla işlenmiştir :

A. Baş şahidesinde :

- 1 — El-mü'minune lâ yemûtüne
bel yentekilûne min dâri'l-
fenâ ilâ dâri'l-beka
- 2 — Cümle halk ehl-i sefer âlem
müsâfirhânedir. Bir mukîm
âdem bulunmaz kubbe-i ef-
lâkte

B. Ayak şahidesinde :

- 1 — Tüvuffiye'l-merhum el-mağ-
fur eş-şehîd es-sâ'id el-muhtâc
ilâ rahmet'illâh
- 2 — Sinan Paşa bin Mehmed
tarih fi sene 932

Ayak taşının en altında sol kenar-
da 932 (= 1525/26) tarihi çok sıkışık
bir şekilde ve rakkamlar hafifçe nor-
malden farklı olarak işlenmek sureti-
yle yer almıştır. Başlangıçta bu tarih
hususunda şüphemiz olmuş, ve çekilen
fotoğraflarda bu tarih rakkamının gö-
rülmeysi üzerine rakkamın bir defa da-
ha kontrol edilmesi zarureti doğmuştur.
Ricamız üzerine eski öğrencilerimizde-
ve Vakıflar Genel Müdürlüğü uzman-
larından Sabih Erken, bir defa daha
oraya kadar giderek taşın bir estempa-
jını çıkarmış ve tarih rakkamının da
böylece gerçekten mevcut olduğu anla-
şılmıştır.

Bu mezartaşlarından öğrenildiğine
göre, Mehmed adında bir şahsın oğlu
olan Sinan Paşa H. 932 (= 1525/26) ta-
rihinde vefat ederek bu türbeye gö-
mülmüştür. Babasının adının Mehmed
oluşu, onun bir devşirme - dönme ol-
ması ihtimalini hemen hemen tama-

9) Edip Âli Baki, *Afyonda bir şair ailesi* [Afyon Halkevi yayınlarından], Ankara 1942. Bu 62 sahifelik broşürde, E.Â. Baki, Çizmecioğulları denilen aile mensubu şairler hakkında kısa bilgiler vermektedir. Fakat içinde Sinan Paşa camii'nin 1876 daki tamiri-ne yazılan tarihler hakkında hiçbir bilgi yoktur. Osman Raşid Efendi 1816 - 1897 yılları arasında yaşamıştır. Oğlu Ali Feyzi Efendi ise 1854 - 1894 yılları arasında yaşamıştır. Camii'n kible duvarındaki tarih manzumesi herhalde oğul Fevzi Efendininindir. E.Â. Baki'nin *Divan*'ından alarak yukarıda not 8 deki broşüründe yayınladığı tarih manzumesi ise baba Raşid Efendininindir. Çizmecioğulları hakkındaki kitapda Afyon'un büyük 1318 (= 1900) yangını hakkında Vehbi Çizmecioğlu (1877 - 1937) tarafından yazılmış bir destan bulunduğuna da işaret edelim, kışl. s. 42 - 46.

men ortadan kaldırmaktadır¹⁰. Mezar-taşındaki dünyanın bir misafirhane olduğunu, kimsenin bu dünyada kalamadığını ifade eden, mukadderatı belirten sözlerden başka Sinan Paşa'ya *şehid* denilmesi de dikkat çekicidir. Bu sıfat bugünkü dar manası ile savaşta hayatını kaybedenlere verildiği gibi, o devirde bazen idam edilen vezirler için de kullanılmaktadır. Sinan Paşa'nın ne surette hayattan ayrıldığını biz tesbit edemedik. Belki derin bir tarih araştırması yapılarak bu nokta aydınlatılabilir.

C. Türbenin kemeri üstündeki kitabe :

Türbenin, avlu duvarı dışındaki yola bakan cephesinde, kemerin üst tarafında bir kitabe daha bulunmaktadır. Hava tesirleri ile ufalanmış ve yarıdan fazlası parçalanıp düşmüş olan kitabe, sadece ikinci satırındaki *...ruhu için...* kelimeleri istisna edilecek olursa okunamamıştır. Yazı karakteri ve biçim bakımından çok geç bir devre ait olduğu derhal belli olmaktadır. Türbenin bir kemerinin kavsini çerçeveleyen kırık çizgili bir kademeli silmenin üstünde ve saçak korniji altında yerleştirilen kötü kaliteli bir taş üzerine işlenen bu kitabe üç satır halindedir. En sondaki üçüncü satırın ortasında ... 14 rakkamı fark edilmektedir. Bunun yanında 1968 de, kabartma olarak işlenmiş bir ay-yıldız motifi dikkati çekiyordu. Son yıllardaki tamirde, türbenin bu kısmındaki taşların da kırılanları değiştirilmiş ve aralıklar doldurulmuş, fakat bu arada kitabenin yazılarından birazı daha ufalanmıştır. Nitekim 1968 de kolaylıkla tanınan ay-yıldız motifi artık eskisi kadar açık ve seçik belli olmamaktadır. Ay-yıldız III. Selim (1789 - 1807) zamanında kullanılmaya başlamış ve kitabelerde 19. yüzyıl ortalarından itibaren de sık sık yer almıştır¹¹. Kitabenin sol köşesi kırılmış ve kaybolmuştur. Hemen hemen yarıya kadarı eksik

olan bu taşın, eserin ilk yapısı ile ilgili olmadığı, çok geç tarihlerde işlenerek buraya konulduğuna kolaylıkla ihtimal verilebilir. Bu kitabenin bir tamire işaret ettiği muhakkaktır. Herhalde türbenin geçen yüzyıl içlerinde hatta belki de sonlarındaki bir tamirine işaret eden bu kitabe büyük bir vesika değerine hâiz sayılamaz. Sondaki tarih herhalde 1314 (= 1896/97) olarak tamamlanmalıdır kanaatindeyiz.

3. Vakfiyesi :

Sinan Paşa imaretinin, Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, 608 no.lu 22. Anadolu Vakfiye defterinde, 321 sıra numaralı olarak s. 287 den itibaren vakfiyesi sureti bulunmaktadır. Ayrıca 610 no.lu defterde de aynı vakfiye s. 14 den itibaren bir daha tekrarlanmaktadır. Bu vakfiyelerin 1943 yılında bir tercümesi yapılarak 1961 sayılı defterin, 89. sıra no. sonda ve s. 542 ve devamına geçirilmiştir. Aynı arşivde, bu vakfa ait, Çatöyük ile Küçük höyük köylerine vâki müdahalenin önlenmesi hakkında H. 1281 (= 1864/65) tarihli bir de ferman sureti kayıttır.

Hicrî 931 yılının 1 Rebiülevvelinde (= 27 Aralık 1524) de tanzim edilen esas vakfiye arapçadır. Bu yazımızın sonunda aynen tercümesini ver-

10) Genellikle Sinan (Sinanüddin Yusuf) müslümanlığa yeni girenlerce alınan bir adıdır. Bu gibi hallerde, şahsın babasını Hıristiyan göstermemek için babasını Abdu'l ile başlayan bir adla adlandırmak usulden olmuştur. Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmani*, İstanbul 1308 - 16, III, s. 105 de bir Sinan Paşa'dan bahsederek şunları yazar : «Sultan Bavazid'a hizmetle 901 de Kapucubaşı, Mısır fethi senesinde Sipahiler Ağası, sonra Alâiye beyi olmuş ve 932 de İran harbinde şehid düşmüştür.» M. Süreyya hiçbir kaynak göstermediğinden bu Sinan Paşa'nın bizimki ile aynı olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

11) Fevzi Kurdoğlu, *Türk bayrağı ve Ayyıldız* [Türk Tarih Kurumu yayınlarından seri VII, no. 4] Ankara 1938, s. III vd. Sivas'a 1957 yılında yaptığımız bir inceleme gezisinde, Güdükminare denilen Eretnaoğulları devri türbesinin karşısında eski ve güzel bir Türk evi görmüştük. Bu evin cephesinde en eski biçimi ile bir ayyıldız ve H. 1211 (= 1796/97) tarihli görülmüyordu. Bu, F. Kurdoğlu'nun gösterdiği misallerin hepsinden eskidir.

diğimiz bu vesikada özet olarak, yapının tarihi, mimarisi ve Sinan Paşa'nın diğer eserleri bakımından işimize yarayabilecek şu hususlar bulunmaktadır (bk. EK : III). Kanunî Sultan Süleyman (1520 - 1566) devri valilerinden Sinan Paşa, Karahisar-ı Sahib şehrine bağlı *Sıcanlı-âbâd* nahiyesi sınırları içinde, *Çatöyük* (*Çathöyük*) denilen karyeyi ve çevresindeki araziyi temlik ettirerek, burayı imar etmek gayesiyle, cuma camii, iki höcreli misafirhane, Kuran mektebi (Darü'l-Kurra), aşhane, anbar ve hamamdan ibaret bir imaret kurdurmuştur. Sinan Paşa bu vesikada Mehmed oğlu olarak gösterilmekte ve kendisine Emîr el-ümerâ, Büyük Vezir, Emir el-Kebîr, ve vali ünvanları verilmektedir. Vakfiyede evkaf olarak gösterilen çeşitli mülk ve topraklar, Afyon'dakilerden başka, Tire, Sivas, Yenişehir ve Simav çevrelerindedir. Gerek Sıcanlı içinde, gerek ovada geniş arazi ile çayırılar, Tire'de altmışiki dükkânlı bir çarşı, yine burada Bazargâh, Pirinç pazarı denilen çarşılar ile Pirinç pazarı ve Bozahane hanları şehir dışında iki parça arazi, Bursa Yenişehri'nde Ayazma ile Kozluca karyelerinin tamamı¹², Simav'ın Funducak köyündeki hamam¹³, Sivas'da içinde 48, dışında 31 dükkânlı Büyük Bazaristan ile 21 dükkânlı Küçük Bazaristan, aynı şehirde bir han, Kubbeli han denilen başka bir han daha, Yeniçarşının dükkânları, hanın etrafındaki pekçok dükkân, Eski çarşıda boyacı dükkânları, bir çifte hamam ile Sivas dışında iki değirmen hep bu manzumeye evkaf olarak bağışlamıştır. Ayrıca Sivas'ın Koçhisar nahiyesi¹⁴ ile Şendurak karyesinin¹⁵ tamamı ve Sonisa (Sunusa) kasabasında bir çifte hamam da evkaf arasındadır.

Vakfiyeye göre Sıcanlı'da kurulan imaretin hizmetine 28 kişi memur edilmiştir. Cami, iki höcreli misafirhane (beyt), Kuran mektebi, aşhane, fırın, anbar, ahır bunlar tarafından idare edilecek ve bakımı yapılacaktır.

Camiin, hatip, imam ve müezzininden başka, mektebe bir muallim ile bir yardımcı, camide Kuran okumak üzere pek çok sayıda hafız tayin edilmiştir. Ayrıca imarete misafir edilenleri karşılayıp, yerleştirecek dindar ve iyi halli bir ihtiyar yani bir Şeyh ile, bir kayyum ve bir cami ile misafirhanenin temizliğine bakacak bir ferrâş da tayin edilmiştir. Erzaka bakacak bir kilerci, bir nâkip, aşı pişirecek olan bir aşçı ile yamağı, fırında ekmek yapacak bir ekmekçi, bu imaretin hesaplarını tutacak bir muhasebeci ve nihayet evkafın gelirlerini toplayacak iki tahsildarın da tâyini uygun görülmüştür.

Camiin yanındaki tabhane odaları yani misafirhane beytlerindeki kandillerin yağı, döşemelerine serilecek hasırlar ile misafirlerin kullanacakları sahtiyandan dört yastık ile dört post dahi düşünülmüştür. Bu misafirhanelerde barınma süresi üç gün üç gece olarak vakfiyede şarta bağlanmıştır.

12) Ayazma karyesi, Bursa'dan Yenişehir'e giden yolun yakınında, Yenişehir'e daha yakın bir mesafededir. Kozluca ise bugün İnegöl ilçesinin merkez bucağının bir köyü olup, İnegöl ile Yenişehir arasında, İnegöl'ün kuzey - doğusunda bulunmaktadır. Bu iki köyün yerleri, Harita Genel Müdürlüğü, **Türkiye Haritası 1 : 800 000** lık haritada İstanbul paftasında görülebilir.

13) Arapca vakfiyeyi tercüme eden Asistan Ramazan Şeşen, köyün adını Funducak olarak tesbit etmiştir. Bugün Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinin Domanıç bucağında bir Fındıcak köyü varsa da, Tavşanlı - Domanıç arasında, volun sağında (doğusunda) olan bu köy Simav'a oldukça uzaktır. Anadolu'daki diğer Fındıcak köyleri ise tabiatıyla hesaba katılamaz. Bu köyün yeri için bk. **Türkiye Haritası 1 : 800 000**. Vakfiyenin bir tercüme-sini gören E. Âli Bakı ise, köyün adını Kandogan olarak verir. Halbuki bu adda bir yer yoktur. Bu hususu **1935 Genel nüfus sayımı - cilt 59 Köyler nüfusu**, İstanbul 1937, cildinden kontrol ettik.

14) Corum ilinin Alaca ilçesinin merkez bucağı köylerinden bir Koçhisar vardır. Elimizdeki **1 : 800 000**'lik haritalarda bu köy gösterilmediğinden yerini bulamadık.

15) R. Sesen'in okuyusuna göre, köyün adı Sankurak'dır. Böyle bir yer adı bugün tesbit olunamamaktadır. E. Âli Bakı ise bunu Senkorkud seklinde okumustur. Bugün bu adda da bir yer yoktur. Yalnız Zaza'nın Bolucan bucağına bağlı bir Korkut köyü vardır. Bu da **1 : 800 000**'lik haritada işaretlenmiştir.

Tabiatıyla imarete bağlı bütün personel buranın aşhanesinden yemektedir ayrıca misafirlerin istihkakları da belirtilmiştir. Her gün imaret kilerinden adam başına sabah - akşam birer ekme ile otuz dirhem bal verilecek sabah - akşam elli dirhem karabiberli pirinç pilâvı ile yirmibeş dirhem et ve umum için hazırlanan aşdan da her iki kişiye bir kepçe olmak üzere verilecektir. Cuma günleri, Bayramlar ve Kandil günleri için ayrıca zerde verilmesi de kararlaştırılmıştır. Yolcuların hayvanlarına ise, mevsime göre değişmek üzere günde iki kepçe arpa verilecektir. Daha ayrıca bu aşhanede pişecek aşın malzeme ve yağ ölçüsü dahi inceden inceye hesaplanmış, bundan kimlerin faydalanacakları açık surette vakfiye metninde belirtilmiştir. Böylece Sinan Paşa'nın bu hayratının alelade bir mahalle camii olmayıp, bir *imaret* mahiyetinde olduğu ve yanındaki tabhaneleri ile «âyende ve revende» yi misafir etmek gayesini güttüğü açıkça görülür¹⁶.

Vakfiye Karahisar-ı Sahip kadısı Abdulvehhap tarafından tanzim edilmiş ve 67 şahid tarafından da imzalanmıştır. Şahidler arasında Amasya'lı Mimar Emin ile oğlu Mustafa'nın adlarına raslanır ki, bu vakfiye üzerinde ilk çalışan Edip Âli Bakı haklı olarak, bu baba-oğulun, Sinan Paşa'nın bu manzumesini yapanlar olmasını muhtemel görür¹⁷. Yine şahidlerden Divânî Mehmed Bey oğlu Hızır Bey de, herhalde Mevlâna Celâleddin Rumî'nin torunu Sultan Divânî Mehmed Semaî'nin oğlu Hızır Şah olmalıdır denilmektedir¹⁸. Şahidlerden bir diğeri de Bayındırlı Emir-i Âzam Ferruhsâd (veya Ferrahşâd) bin Korkmaz Bey'dir. Bu da Akkoyunlular ailesindedir¹⁹. E. Âli Bakı ilgi çekici bir tesbit yaparak, şahidlerin Sivas, Tokad, Karahisar, Sunusa, Çathüyük, Sincanlı, Lâdik, Amasya gibi, Anadolu Türklüğünün merkezlerinden olduklarını tesbit etmiştir.

Sinan Paşa vakfiyesinin sonlarına doğru garip bir durum ile karşılaşılır. Vakıf sahibi, «*Vakf sahih ve muteber olarak yapılmıştır, satılamaz, hibe edilemez, rehin verilemez, mülk edinilemez ve mahiyeti değiştirilemez*» dedikten sonra şu şartı da koşmuştu : Eğer İmaret yıkılırsa, vakıfıdan elde edilen gelirle tekrar eski haline getirilir, üçüncü ve dördüncü defalarda da aynı şey yapılır. Eğer meydana gelecek durumlar dolayısıyla tekrar inşası mümkün olmazsa, harcanan meblağ müslüman fakirlere sarf edilmesi düşünülmüştür. Vakıf sahibi başlangıçta sağ olduğu müddetçe mütevelliliğin kendisine ait olacağını, hatta müteveli ve hizmetlilerin tayin ve azli hakkını elinden tutarken, vakfı yaptıktan sonra kararını değiştirmiş ve bütün bu vakıflar üzerine, Fahr el-Mu'temedin bin Abdullah adında bir şahsı müteveli tayin etmiştir. Bu müteveli evkafı şartlarına uygun olarak idare ederken, vakıf sahibi Sinan Paşa tekrar karar değiştirmiş bütün bu emlakın, mül-

16) Vakfiyelerde sık sık karşılaşılan «âyende ve revende,» dolaşan sofu kimseleri ifade için kullanılmaktadır.

17) Böyle baba - oğul iki Amasya'lı mimar, L. Mayer, *Islamic architects and their Works*, Genève 1956 da yoktur.

18) Evvelce ahsap olan Afyon Mevlevihanesi 1318 (= 1900/01) yangınından sonra şimdiki şekli ile yapılmıştır. İçinde Mevlâna'nın torunu Sultan Divânî Mehmed Semaî ile oğlu Hızır Şah Çelebi'nin sandukaları olmakla beraber, bunların üzerlerine konulan levhalarındaki tarihler Sinan Paşa vakfiyesine nazaran daha geçtir; ayrıca kşl. yukarıda not 9.

19) İsmail Hakkı Uzuncarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri* [Türk Tarih Kurumu yayınlarından, VIII. seri, sayı 2] Ankara 1969 (ilk baskısı: 1937), s. 188 vd. Akkoyunlular Oğuzların Bayındır bovundan olduklarından, beyliklerine Bayındırlyye denilmektedir.

Korkmaz Bey bu beyliğin kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in torunudur. Ferruhsâd da onun oğludur. kşl. M. Halli Yınanç, *Akkoyunlular* mad. *İslâm Ansiklopedisi*, I, s. 264 - 265 deki şecere. İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, İstanbul 148 - 50. II, s. 7,9 da Ferruhsâd olarak yazılan bu adın Ferrahşâd şeklinde yayılmasını tavsiye eder. Kuvvetli bir sunf olan Ferruhsâd, 1514 da Osmanlı - Safevi mücadelesinde Osmanlılar tarafında bulunmuş ve hizmeti görülmüştür.

künden çıkmasını uygun görmemiş ve vakıfdan vaz geçip emlakı yeniden mülküne katmak istemiştir. Burada vakıf hukuku bakımından ilgi çekici bir çatışma konusu ortaya çıkmış ve mütevellî direnerek, vakfın geri alınmasına karşı gelmiştir. Durum, vakfi evvelce tasdik etmiş olan Kadı önüne götürülmüş, yapılan mahkeme sonunda, Kadı, mütevellinin görüşünü haklı bularak, vakıf sahibine, vakfın lüzumuna ve yürürlükte olduğunu dair hüküm ve fetva vermiştir. Böylece vakıf, *zarurî ve müseccel* bir vakıf olmuştur. Bunun üzerine vakıf sahibi : «*Bu vakıfları hayatımda ve ölümünden sonra ebedî vakfettim, onu devamlı olarak muhtaçlara vakfettim*» demiştir. Böylece vakıf kesinleşmiştir. Bu surette kurulan vakfın hiçbir şeyi değiştirilemez, *hiçbir müminin, bu bir Emir, Vezir ve Hükûmdar dahi olsa bile, vakfı değiştirmesi veya iptal etmesi câiz değildir. Kim değiştirse günahkâr olur ve cezasını ahirette çeker* denilmiştir. Sinan Paşa, mütevelliden vazifeyi geri almış, böylece vakıf eski şekline dönerek bu vakfiye akâmına göre kullanılışa geçmiştir. Adil kimselerin şahidliği ile imzalanan vakfiye H. 1 Rebiülevvel 931 (= 27 Aralık 1524) tarihidir. Görülüyor ki, Sinan Paşa imaretinin vakfiyesi, metninin sonundaki açıklamadan anlaşıldığına göre Vakıf hukuku bakımından son derecede değişik ve ilgi çekici bir mahiyet göstermektedir. Bu da hukuk ile uğraşanların ayrıca üzerinde durmaları gereken bir konudur. Vakfın idaresini, vakıf sahibi oğullarına ve onların oğullarına bırakmış, onlardan sonra da azadlılarının ve bunların en «sâlih» oğullarının tevliyetine geçmesini şart koşturmuştur. Ankara'da Vakıflar arşivindeki defterde bulunan bu vakfiye suretinin sonundaki bir nottan ise Rumî 1332 (= 1917) de bu vakfiyenin bir suretinin çıkarılmış olduğu öğrenilmektedir.

Sinan Paşa'nın Sincanlı'daki matuzumesine evkaf olarak bağışladığı mülk

içinde büyük bir kısmı, bugün artık tesbiti imkânı kalmamış olan dükkânlardır. Fakat Tire'deki hanları, Simav'ın Funduçak köyündeki hamamı, Sivas'daki iki Bedesteni, yine buradaki Taşhan ile Kapanhanı ve Çifte hamamı, nihayet Sonisa'daki hamamı araştırmak mümkün görünüyor. Simav'ın Funducak köyü hakkında hiçbir fikrimiz yoktur. Sivas'da bugün ne Büyük ne de Küçük Bedesten adında bir bina vardır. Bugün Taşhan olarak adlandırılan han ise, mimarisinden de açıkça görüleceği üzere geçen yüzyılın ikinci yarısı içlerinde yapılmış çok yeni bir yapıdır. Daha eski bir Hanın yerinde yapıp yapılmadığını tesbit ise ayrı araştırma konusu olabilir. Sinan Paşa'nın Sivas'daki çifte hamamı hakkında da bir fikrimiz yoktur. Behram Paşa hanı yakınında Kurşunlu hamam adıyla bilinen bir hamam varsa da bunun 1576 tarihli olduğu ileri sürülmektedir²⁰. Ancak Sivas'da bugün Subaşı Hanı denilen ve üst katı otel olarak kullanılan bir hanın Sinan Paşa vakfından olduğu tesbit edilmiştir. Onaltıncı yüzyıla ait klâsik uslubda bir hanın temelleri ve kalıntıları üzerine bugün görülen han geçen yüzyılda kısmen kâgir, kısmen ahşap olarak inşa olunmuştur. Hanın etrafında pek çok dükkân olduğu da görülmektedir. Ayrıca bu hana bitişik olarak, ve mahzen denilen bir yapı vardır ki, güney - doğu Anadolu'daki Bedesten tipine benzerliği açık surette dikkati çeker. *Kaysariye* denilen bu tip bedestenlerin en büyüklerinden biri Mardin'de bulunmaktadır. Subaşı hanı bitişikindeki *mahzen* denilen bu Kaysariye tipi bedesten, Sinan Paşa vakfiyesindeki iki Bedesten'den biri olmalıdır. Sivas'daki bu Sinan Paşa hanını bizzat göremediğimizden, bu yapı hakkında Yük. Müh. Mim. Yılmaz Önge tarafından yazılan

20) Kadri Erdil, Sivas rehberi, Sivas 1953, s. 19, aynı yerde Taşhan'ın da yeni bir bina olduğu belirtilmektedir.

bir raporu bu yazımızın sonuna aynen koyuyoruz (Bk. Ek : II).

Sonisa veya Sunusa ise bugün Amasya'nın kuzeyinde bulunan ve adı Uluköy'e çevrilen üçbin nüfuslu küçük bir kasabadır. Erken Osmanlı devrinde, bilhassa II. Bayezid zamanında hayli önemli bir merkez ve büyük bir şehir olan bu kasabada bugün çok harap, kısmen yıkılmış, fakat sanat bakımından çok değerli güzel bir hamam bulunmaktadır²¹. Amasya ve çevresinde 1970 yazında yaptığımız inceleme gezisinde bu hamamı da etraflı surette gözden geçirmiştik. Adı ve yaptırın hakkında bir bilgi edinmemekle beraber, Sonisa'daki hamamın Sinan Paşa vakfiyesinde bahsi geçen eser olması muhtemel görülebilir. Hamamın kapısı üstünde bir kitabe yeri varsa da maalesef içi boştur²². Aşağıda da belirtileceği gibi, Sonisa'da, mezarlıkta küçük ve çok eski bir mezartaşının bir Sinan Paşa'nın kızının olduğu yolundaki rivayet, Sinan Paşa'nın bura ile ilgisini desteklemektedir.

4. Manzume hakkında bilgi veren yazılar :

Evlıya Çelebi, Sinan Paşa manzumesi yapıldıktan tam 140 yıl sonra, H. 1082 (= 1671) de çıktığı bir seyahatinde uğradığı Kariye-i Sinan Paşa'yı şöyle anlatır²³ : «*Yedi saatde bu sahralar içre yetmiş pare kuraları ubur idiüp kariye-i Sinan Paşa mahhemede mihman olduk Karahisar hakinde Sübhanlı kadısı bunda sakindir. Zira vilâyet ortasıdır. Yüzelli akçe kazayı âsümanîdir. Zira halkı sıcan gibi muzir kavm-i etrakdir. Ve Karahisar paşasının voyvodalığı hükmündedir. Bir mesiregâh ve çemenzar ve hıyabanlı kaza içre iki yüz evli müslüman köyüdüdür Canib-i erbaasındaki kuralarda nice bin âdem cem olup haftada bir azîm bazarı olur. Ve nice bin çınarı âli ve bîdi sernigûn dirahitler ile müzeyyen olmuş bir nemazgâh vadisinde bazarı mu-*

habbet olur. Ve مثل حظ الايتنين *havı azîmleri var. Bazar günleri bu havuzlar içre pîr ve civan giriüp şınaverlik iderler! Ve etraf havuzlarda gûnagûn müfid muhtasar maksurelerde ahali bazarı sohbet idiüp, hanende ve güyende ve mutribler hoş nevahat idiüp herkes yârânları ile kol kol kavî-ii karar idiüb ayş işret iderler azîm mesiregâhdır. Bu mahalin imaristanı serapa Gazi Sinan Paşa hayratı olmağla kariye-i Sinan Paşa derler. Camii azîminin kapusu üzre tarihi budur :*

*Sinan Paşa biliüp dünya fenasının
Diledi kim yapa ukba binasının
Yazanlar bu safa darına tarih
Kodular indi gayba haddi ta sin
Sene*

*Hanları ve hamamları ve imarett
ve medrese²⁴ ve mekteb-i sıbyanı cümle
kurşun kârgir bina-ı azîmdir, hayrat-*

21) Pekçok vakıfları olan 16. yüzyılda yaşayan ricalden Kapuagaşısı Hüseyin Ağa'nın Sonisa'da olduğunu bildiğimiz camiini görmek üzere bu kasabaya gittik. Hüseyin Ağa ve yaptırdığı çeşitli hayır binaları hakkında ayrıca bir çalışma hazırlamaktayız.

22) Sonisa (Uluköy) daki bu hamam hakkında not defterimize yerinde yazdığımız bilgiyi buraya geçiriyoruz : «Soyunmayeri, yani cemekânın üstü tamamen yıkıktır. Güzel tezyin edilmiş parçalar olan şadırvanı fıskiye taşı ile durmaktadır. Bu kısmı örten tromplu kârgir kubbenin ufak bir parçası kalmıştır. Hamamın oldukça ilgi çekici bir kapı kompozisyonu vardır. Soyunma verinin kapısı eksen üzerinde değil, yan cephededir. Kapı açıklığının kemeri ile üst sivri kemer arasında tuğla süsleme mevcuttur. Burada bir kitabe yeri boşluğu da farkolanmaktadır. Soyunmayeri, dış cephelerde poligonal kara taş ile tuğla hatıllar halindedir. Soğukluk kısmında büyük bir mihrap şeklinde stalaktitli bir niş bulunmaktadır. Halvet (sıcaklık) kısmı ise dört eyvanlı ve köşeleri odalı tipdedir. fakat bu odaların göbeğtaşı tarafındaki köşeleri nahli değil, sivridir!

23) Evllyya Çelebi, *Seyahatnâme* (yay. Ahmet Refik), İstanbul IX, 1935, s. 36 - 37; yeni harfli baskı : *Evllyya Çelebi seyahatnâmesi* (yay. Zuhurî Danışman) İstanbul 1971, XIII, s. 56 - 57, burada Sinan Paşa imareti ile ilgili metin kısaltılmıştır.

24) Evllyya Çelebi bir medreseden bahsetmekte ise de, burada böyle bir bina yoktur. Vakfiyede de bir medresenin bahsi geçmediğine göre, Evllyya Çelebi'nin aldanmış olacağına inanmak lâzım gelmektedir.

dır. *Ve imaretinde nimet-i subhu şam müsafirine ve mücavirine mebzuldür. Sinan Paşa bu binaları inşa iderken bu diyarın etrakinden muğber hatır olub bu Sincanlıdan ne hasıl ola kim yi-yeler deyu buyurmuşlar. Andan Sandıklı belin aşub beşinci saatde menzili-i kasaba-i Sandıklı...»*

Evliya Çelebi, imaretin kurucusunu Gazi Sinan Paşa adı ile yazmakta imaretin esas kitabesinin sadece ilk ve son beytini doğru olarak tekrarlamakta, imareti teşkil eden yapıların kubbelerinin kurşun kaplı olduklarına da işaret etmektedir. Çelebi, nedense buranın halkından da pek hoşnut olmamıştır. Onu da bilhassa belirtir. Belki bu husus, daha aşağıda açıklanacağı gibi, Sinan Paşa'nın vakfiye şartlarını değiştirmek isteyişine yol açan olaylara bağlanabilir. Buradan 1837 de geçen İngiliz seyyahı W.J. Hamilton, Sincanlı (*Sitzhanlı* şeklinde yazar) ovasında bu adda bir şehir veya kasaba bulunmadığına işaret eder. Sadece bu ovada oldukça büyükçe köyler vardır. Bunların hepsine de Sincanlı (*Sitzhanlı*) denilmektedir. Burada yalnız bir menzil hanı vardır²⁵.

Afyon Karahisarı hakkındaki çeşitli yayın ve turistik broşürlerde hakkında kısa bilgiler verilen Sinan Paşa manzumesi, başlıbaşına küçük bir monografyaya konu olmuştur. Edip Âli Bakı, 1947 de ondört sahife metin ve bir levhada üç resimden ibaret küçük bir broşür hazırlamıştır²⁶. Bu kitapçıkta, Sinan Paşa'nın diğerlerden ayrı olduğu üzerinde durulmakta, vakfi yesinin bir özeti ile, cami ve mezartaşı kitabesi kopyası verilmekte ve Sinan Paşa ile ilgili bir hikâye anlatılmaktadır.

Bir İstanbul gazetesinde 1951 yılı Ağustos'unda çıkan bir havadiste, vakfiyenin verdiği bilgiler özetlenerek şu haber de yazılıyordu : «*Son zamanlarda harap olmağa başlayan müesseseler*

rin tamiri için Afyon evkafınca araştırmalar yapılmış ve neticede Sivas evkaf dairesi emrinde 40 bin liranın birikmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu para ile harap Sinan Paşa müesseselerinin tamirine başlanacaktır. Yukarıda resmi görülen Sinan Paşa türbesi de Sivas Evkaf dairesinde biriken para ile onarılacaktır»²⁷. Fakat bu gazete havadisinde yapılacağı bildirilen tamirin yerine getirilmediğini sanıyoruz. 1968 de türbe hâlâ çok harap bir durumda duruyordu. Camiin yanındaki tabhane odalarından bir tanesi ise son derece bakımsız ve kötü bir halde idi. İçerisinde ölçü almak için çalışmak bile zordu. Vakıflar Genel Müdürlüğü, manzumenin avlunun iki duvarı dibinde bulunan iki ayrı yapısını 1967 den itibaren ele alarak tamire başlamıştı. Elimize geçen fotoğraflardan anladığımız göre, aşhane - imaret ve anbar binası ile, tek kubbeli sıbyan mektebinin tamirleri bugün bitmiş durumdadır. Fakat esas cami kısmı ile hiç meşgul

25) W.J. Hamilton, *Reisen in Kleinasien, Pontus und Armenien* (alm. çeviren, O. Schomburgk) Leipzig 1843, II, s. 167. Kütahya'dan güneye Isparta'ya doğru inen sevvahlar bazen Afyon Karahisarı'na uğramadan Sincanlı üzerinden geçen bir yolu kullanmışlardır ki, bu da, Sinan Paşa İmaretinin bir uğrak yeri olduğunu, bir menzil manzumesi karakterinde bulunduğunu gösterir. Albay Leake, günevden gelerek Sandıklı'dan 28 Mart 1800 de buraya gelmiş ve Altıntaş istikâmetinde kuzeye doğru çıkmıştır. Seyahât. namesinde kasabadan ve imareten hiç bahsetmez sadece *Sitçanlı* olarak adlandırdığı ovanın çok verimli olduğunu ve burada birçok köy görüldüğünü bildirir. bk. Leake, *Journey through some provinces of Asia minor in the year 1800*, şu eserde : R. Walpole, *Travels in various countries of the East*, London 1820, s. 261; 1838 yılının 28 - 29 Mart gecesini Sincanlı (adını *Sichanlée* şeklinde yazar) da geçiren İngiliz seyyahı Fellows Kütahya'dan Altıntaş üzerinden Sincanlı'ya geldiğini buradan da Sandıklı, Keçiborlu üzerinden Isparta'ya voluna devam ettiğini bildirir. kşl. Ch. Fellows, *Travels and researches in Asia Minor more particularly in the Province of Lyca* London 1852, s. 116.

26) Edip Âli Bakı, *Afyon'daki Sinan Paşa* [Afyon Halkevi yayınları no. 7] Ankara 1947.

27) «*Aksam*» gazetesİ, 23 Ağustos 1951 tarihli ve 40.000 lira birikmiş başlıklı haber.

olunmamıştır. Bu arada türbenin de ufak bir tamirden geçtiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı devri Türk mimarisinde tabhaneli camilere dair yazdığımız bir makalede, Sinan Paşa imaretine de çalışmamızın çerçevesi içine alarak, bu tip yapılar arasında ona da kronolojik sıraya göre bir yer vermiştik²⁸. Bu yazımızda, eser hakkında çok kısa bir not halinde gerekli bilgi ile beraber bir de plân - krokisini yayınlamıştık. İlk devir Osmanlı camileri hakkındaki kitabında Abdullah Kuran da, Sinan Paşa camii üzerinde durmuş, yeni bir plânı ile resimlerini yayınlamıştır²⁹.

Biz öğrencilerimiz ile yaptığımız gezide, Sincanlı'ya 12 Eylül 1968 günü giderek, Sinan Paşa külliyesi ile bütün bir öğleden sonra meşgul olduk. Esas yapının, etrafındaki eklerin fotoğraflarını çekerek, bunların plânlarını çıkarmağa gayret ettik. Gözümüze çarpan hususları not ettik. Burada takdim ettiğimiz bu çalışma, 1968'deki tesbitlerimizin derlenmesi suretiyle meydana gelmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1972 de yayınlanan *Türkiye Vakıf Abideleri*'nin, Afyon vilâyeti bölümünde Sincanlı'daki Sinan Paşa imareti de yer almıştır. Ufak bazı hataları olan (meselâ, tabhane odaları beşik tonozlu olması gerekirken kubbeli gösterilmiştir) bir plân, dört fotoğrafı da yayınlanan Sinan Paşa imareti hakkında burada kısa bilgi verilmekte, kitabesinin de kopyası tekrarlanmaktadır³⁰.

5. İmaretin kurucusu Sinan Paşa :

Vali Sinan Paşa'ya bazen Gazi³¹ bazen Lala³² lâkapları verilmektedir. Sinan Paşa'nın tarih içindeki hüviyeti 16. yüzyılın pek çok sayıdaki Sinan Paşa'sı arasında diğerlerine karışmaktadır. Edip Âli Baki, Vakfiye'de okunan *Celâlî'd-devletü ve'd-dün* ibaresini Devlet ve Din'in Ulusu olarak değil,

bir ön ad olarak kabul ile Celâleddin Sinan Paşa şeklinde yazdığı teklif etmiştir ki, bu teklif başkaları tarafından da aynen benimsenmiştir³³. Yine aynı yazar, H. 1047 (= 1637/38) tarihli, şeriye sicilindeki bir fermanla Lala Sinan Paşa denildiğine de işaret eder. Halbuki Evliya Çelebi, yukarıda da işaret edildiği gibi Sinan Paşa'ya, Gazi lâkabını vermiştir. Her nedense bazılarınca Sinan Paşa'nın, Akkoyunlu ailesinden Uzun Hasan'ın oğlu Mehmed Bey'in oğlu olduğu yolunda bir iddia ortaya atılmıştır³⁴. Fakat bu iddiayı doğrulayacak sağlam hiçbir dayanak yoktur³⁵. E. Âli Baki'nin tekrarladığı bir halk rivayetine göre ise Sinan Paşa, Çatköyük'den bir çoban olarak hayata atılmış ve Yavuz Sultan Selim (1512-1520) in gözüne girerek, vezir yapılmıştır. Bu rivayetin de sağlam bir esası yoktur. Mehmed Süreyya Bey (1845-1909) tarafından derlenen Os-

28) Semavi Eyice, İlk Osmanlı devrinin dini - içtimai bir müessesesi : Zâviyeler ve zâviyeli camiler, «İstanbul Üniversitesi - İktisat Fakültesi Mecmuası» XXIII (1962 - 63) s. 3 - 80, bilhassa s. 47 ve res. 53 (Asistan Metin Sözen tarafından çizilen bir plân).

29) Abdullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman architecture*, Chicago - London 1968, s. 167 - 169, res. 184 - 187, res. 187 de binanın bir plânı bulunmaktadır.

30) Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler* (haz. Sabih Erken), Ankara 1972, I, s. 143 - 147, 1 plân ve dört foto ile, Mahalli yayınların tam bir koleksiyonu elimiz altında olduğundan, bunları tarayamadık. Bu bakımdan Afyon'da basılan gazete ve dergilerde Sinan Paşa imareti ile ilgili yazılar olup olmadığını tesbit edemedik. Vakiyle Afyon Halkevi tarafından yayınlanan *Taşpınar* dergisinin tekrar çıkmağa başladığını öğrendik ise de, bu derginin çıkmış sayılarını elde etmemiz mümkün olmadı.

31) Evliya Çelebi, *Seyahâtname*, IX, s. 37.

32) Edip Âli Baki, adı geç. esr. s. 14; *Türkiye vakıf abideleri*, s. 143.

33) Edip Âli Baki, adı geç. esr. s. 2; Süleyman Gönçer ve Haydar Özdemir, *Afyon ili turistik klavuzu* [Afyon Turizm derneği yayınları, no. 4] İstanbul 1963.

34) Süleyman Gönçer ve Haydar Özdemir, *Afyon ili turistik klavuzu*, İstanbul 1963.

35) Bu hususda bk. Mülkrîmin Halil Yınanç, Akkoyunlu maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, I, s. 264 - 265 deki şecerede, böyle bir yakınlığı destekleyecek bir işaret yoktur.

manlı ileri gelenlerinin hayatlarına (*Sicill-i Osmânî*) dair eserde birçok Sinan Paşa anılmakta ise de, bunların Sincanlı'daki imaretin kurucusu ile bağlantısı tesbit olunamamaktadır. Bunların arasında H. 932 (= 1525/26) da İran'da şehid düşen bir Sinan Paşa dikkati çekmekte ise de elde yeterli bir delil bulunmamaktadır (Bk. Ek : I).

Sincanlı'daki imareti kurduran Sinan Paşa Osmanlı tarihinde pek nam bırakmamıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında, kaptanıderya olan bir Lala Sinan Paşa Rum eyaletine Beylerbeyi tayin edilmiştir. Genellikle Sivas eyaleti, Rum eyaleti olarak adlandırıldığına göre bunun bizim Sinan Paşa olması muhtemeldir³⁶. Başka bir Kaptanıderya Sinan Paşa, Güveyi lâkabı ile tanınır. H. 897 (= 1491/92) de Kapdan olmuş, H. 898 (= 1492/93) de azl edilerek H. 909 (= 1503/04) de Gelibolu'da ölecek orada gömülmüştür³⁷. II. Bayezid (1481 - 1512)'ın kızı Ayşe Sultan'ın kocası olan Güveyi Sinan Paşa'nın Gelibolu'da güzel mimarili fakat maalesef çok harap bir türbesi bulunmaktadır. Yine Kaptanıderya olan Rüstem Paşa kardeşi Sinan Paşa ise H. 961 (= 1554) de ölecek Üsküdar'da Mihrimah Sultan camii haziresindeki türbeye gömülmüştür³⁸. H. 999 (= 1591) - 1003 (= 1595) ve H. 1006 (= 1598) - 1013 (= 1605) arasındaki iki defa Kapdanıderya olan Çağaloğlu Sinan Paşa ise H. 1014 (= 1605) de ölmüştür³⁹. Bu addaki vezirlerin en tanınmış olan Yemen fatihi de denilen Sadrâzam Koca Sinan Paşa ise H. 1004 (= 1596) de ölecek İstanbul'da Çarşıkapı'daki mus-

36) Hüseyin Yurtaydın, *Kanunî'nin cüthsu ve ilk seferleri*, Ankara 1961, 17, not 89 ve s. 33. Küçük Sinan Paşa denilen bir vezir de H. 920 (= 1515) — 922 (= 1516) yılları arasında Kaptanlık makamında bulunmuş, sonra Rumeli (?) Beylerbeyi olmuştur. kşl I.H. Danişmend, *Kronoloji*, II, s. 436. Bu Küçük Sinan Paşa'nın diğer aynı adlı Sinan Paşa'lardan biri ile aynı olup olmadığı anlaşılıyor. Ayrıca kşl. Çağatay Uluçay, *Bayazıt II ailesi*, «*Tarih Dergisi*» sayı 14 (1959) s. 104.

37) M. Süreyya, *Sicilli Osmanî*, III, s. 104; Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-vüzera* (yay. İsmet Parmaksızoğlu) İstanbul 1952, s. 18; İ. Hanî Danişmend, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*, İstanbul 1947 - 1950, I, s. 445; Güveyi Sinan Paşa'nın Edirne ve Gelibolu'daki evkafı hakkında bk. Tayyip Gökbilgin, *Edirne ve Paşa livası*, İstanbul 1952, s. 453 - 455. Güveyi Sinan Paşa'nın Gelibolu'daki türbesinin kitabeleri için bk. A. Haydar Alpağut, *Marmara'da Türkler* [Genelkurmay Başkanlığı IX. şube yayını] İstanbul 1941, s. 83 (tamir kitabeleri). Fevzi Kurdoğlu, *Gelibolu ve yöresi tarihi* [Edirne ve yöresi eski eserleri sevenler kurumu yayınlarından; 3] İstanbul 1938, s. 64 - 65 arasındaki metin; resimlerden so. dan bir evvelki (fotosu ve tamir kitabesi kopyası ile). Ayşe Sultan bu vakıfların sahibi rübi görünmektedir. kşl. Çağatay Uluçay, *Bayazıt II ailesi*, «*Tarih Dergisi*» sayı 14 (1959) s. 119 - 120. Vakfiyesi H. 911 (= 1505/06) tarihlidir.

38) Mehmed Hafid, *Sefinetü'l - vüzera*, s. 21; Danişmend, *Kronoloji*, II, s. 438. Beşiktaş'daki camii yapılması, Sinan Paşa'nın şahsiyeti ve ölümü hakkında bk. kölesi olarak hizmetinde bulunan bir İspanyolun hatıraları, Cristobal de Villalon, *Viaje de Turquía* (yay. A.G. Solalinde) Madrid 1965 (4. baskı) [Colección Austral no. 246] türkçesi. *Kanunî devrinde İstanbul* (çev. Fuad Carım), İstanbul 1964, s. 26, 51, 98; Beşiktaş camii hak. bk. Hafız Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l - cevâmi*, II, s. 90; S. Eyice, *İstanbul, petit guide*, İstanbul 1955, s. 110; kiliseden çevirdiği Ayakapıdaki mescid için bk. Hadika, I's. 127; S. Eyice *Son devir Bizans mimarisi*, İstanbul 1963, s. 40 - 41, lev. 64 - 65; Yenibahçe'deki diğer mescidi için bk. Hadika, I's. 127; Semavi Eyice, *İstanbul minareleri*, «*Türk sanat tarihi araştırmaları*, I (1963) s. 130, res. 164 (bugün bu mesciden hiçbir iz kalmamıştır).

39) M. Hafid, *Sefinetü'l-vüzera*, s. 23, 24; Danişmend, *Kronoloji*, III, s. 497 544; Osmanlı tarihinde çok kötü bir nam bırakan bu Çağaloğlu Sinan Paşa'nın büyük hatıta âdeti efsaneleşmiş zenginliğine rağmen bir hayrat bıraktığına dair bir bilgimiz yoktur. Onun sanılan İstanbul'da Çağaloğlu hamamı, Sultan I. Mahmud (1730 - 1754)'un kurduğu Aya-sofya kütüphanesine gelir sağlamak üzere yaptırılmıştır ve Sinan Paşa ile hiçbir ilgisi yoktur. Adını semtin adından almıştır ki, burası da Sinan Paşa'nın konağından dolayı böylece şöhret bulmuştur. Çağaloğlu Sinan Paşa'nın herhalde Divarbakırda olması gereken mezarı veya türbesi hakkında bir bilgi edinemedik. Yalnız Konya Ereğli'sinde Çağaloğlu bedesteni denilen, üzeri tonozla örtülü ince uzun bir yapı vardır. Bilinen bedesten türlerinin hiçbirine girmeyen bu yapı ilk şeklini henüz kaybetmiştir. Belki Çağaloğlu Sinan Paşa tarafından yaptırılan bu eser burada ihtiyatla anıyoruz. Bu yapı hak. bk. Ferruh Senar, *Konya Ereğlisi*, İstanbul 1961, s. 59; I. Hakkı Konvalı, *Abideleri ve kitabeleri ile Konya Ereğli'si tarihi*, İstanbul 1970, s. 735 - 737, de bu bedesten veya hanın Sinan Paşa ile ilişkisini açıkça çıkaramamış, yalnız Paşa'nın Konyada bir süre sürgün olduğunu sırada belki burasını yaptırabileceğini bir ihtimal olarak ortaya atmıştır. Konya Ereğli-

takil türbesine gömülmüştür⁴⁰. Yavuz Selim'in Sadrâzamı Sinaneddin Yusuf Paşa, Mısır seferi sırasında H. 922 (= 1517) de şehîd olmuştur⁴¹. Onaltıncı yüzyılın daha az tanınan bu addaki vezirleri arasında ise Arnavutluk'da Vıla (= Luma) da doğan, Sofu Sinan Paşa'yı⁴², Sultan Cem ile beraber onun uzun ve tehlikeli Avrupa macerasında büyük bağılık hissi ile beraberce dolaşan ve Cem'in ölümü üzerine İstanbul'a gelerek II. Beyazıd'ın hizmetine giren Sinan Bey (sonra Paşa?)⁴³, aslen bir Güncü Beyi iken, islâmiyete girerek Karaman beylerbeyliğine tayin olunan ve Konya'da Mevlâna dergâhı bahçesindeki türbesinde yatan diğer bir

sindeki bu yanı gerçekten Çağaloğlu âilesine âit ise, muhakkak Sinan Paşa'nın eseri olması da şerh olmaz. Bilindiği gibi Cicala-Cıçala oğlu (= Çağaloğlu) Sinan Paşa Osmanlı devrinde bir sülâlenin başı olmuş, oğul ve torunları yetirmiştir. Tekirdağ'ında bugün kitabesi kazanmış 17. yüzyıl sonlarına ait bir meydan şadırvanında bir Çağaloğlu İbrahim Bey'in adı okunuyordu.

40) Şerafeddin Turan, Sinan Paşa (Koca) maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, X, s. 670 - 675; Sinan Paşa'nın uzun bir liste tutan evkafı için bk. Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı müzesinde Yemen fatihi Sinan Paşa arşivi*, «Belleten» X, sayı 37 (1946) s. 171 - 193; Sinan Paşa'nın İstanbul'daki türbesi hak. bk. S. Eyice, *İstanbul*, s. 39. Mısır'daki vakıflarına dair vesikalar için kşl. Vakıflar U. Müdürlüğü, *Vakıflar meşheri* hakkında muhtasar izahat. Ankara 1939, s. 16. Koca Sinan Paşa'nın Yugoslavya'da Kaçanik'deki vakıfları hakkında bk. Hasan Kalesi, *Nastariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku - Die aeltesten Waqf - Urkunden in Jugoslawien in arabischer Sprache*. Pristina 1972, s. 257 - 308, almancası s. 338 - 339; ayrıca kşl. aşağıda not 42. Prof. Dr. Nejat Göyünç'ün verdiği notlara göre Sinan Paşa'nın Malatya'da da bir camii ile medresesi vardı. Halbuki eldeki bilgiye göre, aynı Sinan Paşa arşivinde bu hususta bir bilgi yoktur. N. Göyünç tarafından verilen bir nota göre, 25 Cemaziyü'lâhîr 1207 (= 1793) tarihli bir evkaf kaydında (Başbakanlık Arşivi M. Cevdet - Evkaf, no. 3764), «... Malatya'da vezir-i âzam sâbık Fâtih-i Yemen Gazî Sinan Paşa câmi-i şerifi vakfından almak üzere...» denilmektedir. Diğer bir kayıda ise bu eserlerin eski Malatya'da harap bir halde kaldıkları belirtilmektedir: «Malatya şehri bundan akdem harâb olarak ahâlisî yaylaları olan Asbuzî'ya nakl eylemiş olduklarından şehri mezburda Fâtih-i Yemen Sinan Paşa câmi-i şerifi dahi harâb ve münhedim ve müstagni an olarak...» bk. Tapu ve Kadastro

Genel Müdürlüğü Arşivi, *Kuyud-i kadîme - Tapu Defteri*, no. 142 de s. 138 — 139 deki «visâle» de (tarihi : 28 Cemaziyü'lâhîr 1281 (= 1864). Başbakanlık Arşivi'nde DHR. 141, s. 87 deki H. 1232 (= 1816/17) tarihli bir kayıttan, Selânik'de Yemen Fâtihî Koca Sinan Paşa'nın vakıflarından başka bir diğer Sinan Paşa'nın da hayır eserleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu Sinan Paşa, belki de Kanunî Süleyman'ın lalası olan, 1520 de vezir yapılan ve ilerlemiş bir yaşında iken kendisine Selânik sancağı verilerek, orada ölen Defterdar Koca Sinan Paşa olmalıdır.

41) Anonim, *Sinan Paşa (Hadım) maddesi*, *İslâm Ansiklopedisi*, X, s. 661 - 666.

42) Hasan Kalesi, *Veliki vezir Kodza Sinan - paşa njegove zaduzbine injegova vakufnama - The Great Vizier Kodza Sinan Pasha, his foundations and his Waqfiyyah*, «Gjurmime Albanologjike - Albanoloska istraživanja 2», Pristina 1965, s. 105 - 144; Kemal Özergin - Hasan Kalesi - Ismail Eren, *Prizren kitabeleri*, «Vakıflar Dergisi» VII (1968) s. 82 - 83. Bir rivayete göre 1608/09 da Şam'da, başka bir rivayete göre 1615 de Tekirdağ'ında ölümlerinde Gelibolu'da gömülmüş tür. Bu ikinci rivayetin, orada türbesi olan Güveyi Sinan Paşa ile karıştırılmasından doğduğu tahmin edilebilir.

43) Anonim (Haydar Bev?), *Vakıfât-ı Sultan Cem (Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, eki yay. Mehmed Ârif) İstanbul 1330; Anonim, *Gurbetnâme-i Sultan Cem* yay. I, Hamî Danişmend, «Fâtih ve İstanbul Dergisi» II, sayı, 7 - 12, s. 213 - 271; Cavid Baysun, *Cem Sultan hayatı ve şiirleri*, İstanbul 1946, s. 63 - 64; İ. Hikmet Ertaylan, *Sultan Cem*, İstanbul 1951, s. 240; ayrıca kşl. aşağıda not 45. Cem'in yanında çok tehlikeli maceralara katılan Sinan Bey - Paşa Sultan Cem ile 1482 den onun ölümü tarihî olan 1495 e kadar Fransa ve İtalya'da oradan oraya sürdülenmiş, Efendisinin ölümü üzerine tehlikeli ve uzun ızdıraplı bekleyişler den sonra İstanbul'a dönerek II. Bayazıd'ın hizmetine geçmiştir. Sultan Cem'in çok kısa bir evlilikten sonra Mısır Memlûk Sultanı Melik an Nasır Muhammed (II) ibn-i Kayıbay'dan dul kalan kızını, amcası II. Bayazıd yurda getirterek Sinan Bey'in oğluna vermiştir. *Sicill-i Osmanî*, III, s. 104 de bahsi geçen Bolar Sinan Paşa ile Sultan Cem'in kapucubaşısı Sinan Bey'in aynı olduğu bildirilmekte ise de, biz burada bir yanlışlık olduğunu tahmin ediyoruz. Sonra Adilcevaz Beyi olan Mustafa Bey'in babası Yularkasdı Sinan Paşa'dır ve bunun Peçevî Tarihî'nden anlaşıldığına göre Cem'in yanındaki Sinan Bey ile ilgisiz yoktur.

Sinan Paşa (öl. 1573)⁴⁴ akla gelmektedir. Çorum kuzeyinde Hacı Hamza'da H. 912 (= 1506/07) tarihli büyük bir cami ve imareti olan Sinan Paşa'nın ise hüviyeti anlaşılamamaktadır⁴⁵. Yine Afyon yakınında Bolvadin'deki camie Lala Sinan Paşa cami denilmekte ise de, bu tamamen yanlıştır. Çünkü bu eser Kanunî Sultan Süleyman devrinin, pek şöhretli Rüstem Paşa (ölümü: 1560) sınıfının bir hayr eseridir⁴⁶. Garip bir maceranın kahramanı olan Yular-kasdı veya Yularkıstı Sinan Paşa ise Şehzade Ahmed'in Lalası ve veziri olmuş onunla beraber Anadolu'da oradan buraya sürüklenmiştir⁴⁷. Onaltıncı yüzyılın tesbit edebildiğimiz başlıca Sinan Paşa'ları, bu yazımızın sonundaki ayrı bir listede, ilerideki araştırmalarda düzeltilmesi ve tamamlanması temennisi kaydıyla, sıralanmıştır.

Babasının adı Mehmed (vakfiyede kendisine *şehid* de denilir) olduğuna göre, aslının devşirme değil fakat Türk olduğunu kabul edebileceğimiz Lala Sinan Paşa, bilhassa Sivas'da evkafa sahip bulunduğu göre burası ile ilgili olmuştur. Amasya yakınındaki So-

lih Pisil, Hacı Hamza kasabasının tarihi hakkında bir araştırma (basılmamış lisans tezi, no. 1267), 1968. Burada tanıtılan 20 Eylül 1721 tarihli bir hükümde, eserin sahibinin daha o devirde bile yanlış olarak Yemen Fatihi Koca Sinan Paşa şeklinde gösterilmesi, bu addaki vezirlerin ne kadar büyük hatalara yol açtığının açık bir delilidir. Halbuki 1596 da ölen Koca Sinan Paşa'nın 1506/07 yılında bir imaret yaptıramayacağı aşikârdır. Hacı Hamza kasabasındaki imareti yaptıracak birkaç Sinan Paşa arasında, yukarıda not 43 de adı geçen Sultan Cem'in kapucubaşısı Sinan Bey - Paşa da akla gelmektedir.

46) Bu camie İmaret camii denilmektedir. Sadrazam Rüstem Paşa'nın burada ayrıca hanımı ve kervansaray da olduğu bilinir. Kervansaray bugün tamamen ortadan kalkmıştır. Cami ise tek kubbeli büyük bir binadır ve Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Bu eseri de görmüş ve incelemiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Tarih bölümünde yapılan bir lisans çalışmasında bu hususta verilen bilgiler kanaatimizce hatalı ve yanıltıcıdır. Kşl. Fevzi Gümüş (3674). *Bolvadin tarihi hakkında bir araştırma - Osmanlı devri*, 1969, s. 16 ve 17 ayrıca bk. s. 20. F. Gümüş, Sinan Paşa camii de denilen İmaret camii'nin, Hoca Sinan Paşa (1440 - 1486) tarafından yaptırılmış olduğunu ileri sürmekte, Rüstem Paşa'nın Mimar Sinan eliyle kurduğunu menzili manzumesinin ise bugünkü Çarşı camii yerinde olduğunu iddia etmektedir. Fakat Çarşı camii yakın tarihlerde yıktırılarak yerine yeni bir cami yaptırılmıştır denilmektedir. Bu görüşe iki bakımdan karşı çıkılabilir : birincisi, İmaret camii yapı sanatı bakımından 16. yüzyıl ve Mimar Sinan üslubunu göstermektedir, ikincisi ise F. Gümüş'ün de tezinin s. 20 de işaret ettiği gibi, Çarşı camii'nde kapı yanındaki H. 920 (= 1320) tarihli kitabeden anlaşıldığı gibi, bu eserin esası Eşrefoğulları'ndan Mübarizüddin Mehmed Bey tarafından kurdurulmuştur, bu hususta ayrıca bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, 2. baskı, s. 60, kşl. Rifki Melül Meric. Mimar Sinan, havatı, eseri I — Mimar Sinan'ın hayatına eserlerine dair metinler, Ankara 1965, s. 82 no. 63 (Risale-i Tezkire-tül-ebniye'den).

47) Önce Kayseri sancak Beyi olan bu Sinan Paşa'nın kendisinden ve iki oğlu İskender (Malatya sancak beyi) ile Mustafa (Adilcevaz sancak beyi). Peçevi Tarih'inde bahsedilmektedir. Bu, bazan Bolayr Sinan Paşa ile karışmaktadır. Zaten Süreyya, Sicill, III, s. 104 de yalnız Bolayr Sinan Paşa'yı anarak onun Cem'in yakınlarından olduğunu söyledikten sonra Şehzade Ahmed'in Lalası olduğunu yazmak suretiyle Yularkıstı ile birleştirmiştir. Sultan Cem'in yanında inanılmaz felâket ve maceralara katılan bir insanın bir süre sonra, neticesi şüpheli yeni bir maceraya atılacağına ihtimal vermek zordur. Yularkıstı Sinan Paşa için bk. Çağatay Ulucay, *Yavuz Selim nasıl Padişah oldu*, «Tarih Dergisi» 9 (1954) s. 68, sayı 10 (1954) s. 118, 119, 120, 122, 120, 134, 136, 137. Oğulları için bk. Danışmend, *Kronoloji II*, s. 123 (İskender Bey'in Baba Zünnun'a yenilmesi - 1526); II, s. 265 (Mustafa Bey'in Şah Tahmâş ile savaşı - 1551).

44) İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya tarihi*, Konya 1934, s. 736 - 738; Mehmed Önder, *Mevlâna şehri Konya*, Ankara 1971 (2. baskı), s. 378-380. Kiliseden çevirdiği, Fısan-don, şimdiki adı ile Dereköyü camii hakkında bk. Semavi Eyice, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman çevresinde arkeolojik araştırmalar*, İstanbul 1971, s. 84 - 89, res. 219 - 230 Osmanlı tarihinin bu pek tanınmayan Sinan Paşasının tarihi hüviyeti ayrıca araştırılmaya değer. Konya'da Mevlevihane avlusundaki klâsik Osmanlı devri mimari üslûbundaki türbesinin kitabesi açık surette bu Sinan Paşa'nın adını ve ölüm tarihini verir. Paşa H. 981 de ölmüş, türbesi ise H. 982 de tamamlanmıştır.

45) Bu camii 1934 de görmüştük. Hak-kında kşl. Metin Sözen, *Hacı Hamza'daki Türk eserleri*, «Anadolu Sanatı Araştırmaları» II (1970) s. 113 vd. Çorum yakınındaki Hacı Hamza kasabasında bu camii'nin hangi Sinan Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Tarih bölümünde yapılan bir lisans mezuniyet tezinde ise bu camii'nin kitabesinin kopyası verilerek fazla derin bir araştırma yapılmaksızın, eserin Küçük Sinan Paşa'nın hayratı (kşl. yukarıda not 36) olabileceği bir ihtimal olarak ileri sürülmüştür, bk. Sa-

nisa'yı 30 Temmuz 1970 günü ziyaretimizde, buradaki mezarlıkta bir Sinan Paşa kızının mezarı bulunduğunu öğrendik. Kasabanın dışındaki eski mezarlıkta, bozulmuş ve bakımsız mezar taşları arasında yarılardan fazla toprağa gömülü iki mezartaşı ile karşılaştık. Bunlar biçim itibariyle 16. yüzyıl mezartaşı üslûbuna tamamen uygundu. Taşların ölçüleri, bunun pek küçük bir yaşta ölen bir kıza ait olduğunu belli ediyordu. Sonisa'nın evvelce Sivas vilâyetinin bir kasabası olduğu bilinir. Diğer taraftan vakfiyesi de Sincanlı'daki hayratın kurucusu Sinan Paşa'nın bu kasabada bir hamamı olduğunu açıkca ifade etmektedir. Bu durumda, Sincanlı'daki eserin sahibi Sinan Paşa'nın Sivas valiliği sırasında Sonisa'da bir kızını kaybettiğine onun mezarını burada yaptırıldığına inanmak mümkündür. Ancak gerek fotoğrafını gerek estampajını aldığımız bu mezartaşlarının bir Sinan Paşa kızı ile ilgisi yoktur. Esseyit İbrahim adında bir şahsın Nefise adındaki kızının taşlarıdır. Sinan Paşa kızı rivayetinin nereden çıktığını araştırmaya imkânımız olmadı. Belki bu çok harap ve taşlarının çoğu toprağa gömülü olan mezarlıkta gerçekten bir Sinan Paşa kızına ait taşlar vardı, fakat bize yanlış taşları göstermiş olabilirler. Sinan Paşa'nın kızının mezartaşlarının ise tahrib edilmiş veya toprak içine gömülerek kaybolmuş olmalarına ihtimal verilebilir.

Lala Sinan Paşa'nın çocuklarının tesbitinde yukarıda bahsi geçmiş olan Bolvadin'deki İmaret veya Rüstem Paşa camii'nin bir dış cephesinde, duvar taşları arasına gömülü bir Türk mezartaşından da bahsetmek yerinde olacaktır. 1968 yılı Eylül'ünde gördüğümüz bu küçük ve itinasız işlenmiş mezartaşı, H. 952 Şaban'ı (= 1545) tarihli olup, üzerindeki bozuk hatlı çok kısa yazıdan anlaşıldığına göre bir Sinan Paşa'nın oğlu veya bir ihtimalle toru-

nu, Ali Çelebi adındaki kimseye aittir⁴⁸. İkinci satırdaki kelime, birinci ve üçüncü satırlar arasına fazla sıkıştırıldığından pek kolay okunamamakta, fakat bunun *bin* (yani oğlu) değil, *binti* olması da bazılarınca iddia edilmektedir. Böylece Ali Çelebi'nin, Sinan Paşa'nın, adı yazılmayan bir kızının oğlu olabileceği ihtimali belirmektedir. Ancak şu var ki, burada *binti* kelimesi pek inandırıcı görünmüyor. Kız tarafından bir torunu ifade için bu terimin kullanılmasının ne derecede yerinde olabileceği halli gereken bir meseledir. Taşı tekrar yerinde kontrolü imkânımız elde edemediğimizden, tek dayanağımız olan fotoğrafı da fazla net sayılamayacağından bu husus ihtiyat kaydı ile böylece tanıtmaya doğru buluyoruz. Taşın üzerindeki yazı şundan ibarettir :

Ali Çelebi
bin? (veya binti?)
Sinan
Paşa
fi
Şaban
952

Eğer bu çok mütevazî mezartaşı gerçekten Sincanlı'daki Sinan Paşa'nın bir yakınına ait ise, bu vezirin şecere-

48) Bu mezartaşı hakkında kısa bir not için bk. S. Erken, *Türkiye'de vakıf abideler*, s. 167, burada taşdaki ad Alâeddin ve tarih H. 953 olarak gösterilmiştir. Fevzi Gümüş, yukarıda not 46 da gösterilen lisans çalışmasında, s. 17 de bu mezartaşından bahsetmektedir. Mezartaşının, caminin güney tarafındaki mezarlıkta olduğunu ve Süleyman Hilmi Bey tarafından burada bulunarak Afyon müzesine götürüldüğünü ve bu taşın büyük ihtimal ile Hoca Sinan Paşa (bu şahıs hak, bk. Hasibe Mazioğlu, *Sinan Paşa - Hoca madîsâm Ansiklopedisi*, X, s. 666 - 670) nın bir oğluna ait olabileceğini bildirmektedir. Halbuki Sinan Paşa'nın iki oğlu Mehmed ve Ahmed Çelebi adlarındadır. Biz Bolvadin'e 1968 yılı sonbaharında gittiğimizde, bu mezartaşını İmaret camii'nin duvarına yapıştırılmış olarak görmüştük. Bu makalemizle yayınladığımız fotoğrafı da Bayan Mehlika Arel tarafından çekilmiş ve bir kopyası Y. Önge eltiyle temin edilmiştir. Taşı duvara gömülü göstermektedir.

sinin düzenlenmesinde faydalı olabilir⁴⁹. Fakat garip olan husus, bu camie İmaret camii denilmekle beraber halk tarafından yaptıranın Rüstem Paşa değil, Sinan Paşa olarak gösterilmesidir. Mezartaşının cami duvarına ne vakit yapıştırıldığını bilmiyoruz. Mimar Sinan tarafından yapılan caminin kesin tarihi bilinmemekle beraber, onunla hemen hemen aynı vakit inşa olunan, sonraları da yıktırılan bir çeşmenin kitabesinden Rüstem Paşa'nın buradaki hayratın kurucusu olduğu anlaşılıyor⁵⁰. Çeşme H. 960 (= 1552/53) tarihli olduğuna göre, cami de bu tarih etrafında ve Rüstem Paşa'nın ölüm tarihi olan 1560 dan önce yapılmış olmalıdır. 1545 de ölen bir kimsenin mezartaşının birkaç yıl sonra yapılan bir camii duvarına yapıştırılacağına pek ihtimal verilemeyeceğine göre, bu iş nisbeten geç bir devirde yapılmış olmalıdır.

Bu bölgede, çok yakın tarihlere gelinece kadar Sinan Paşa soyundan inenlerin yaşadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1876 tamirini yaptırılanlar da tarih'lerden anlaşıldığına göre aynı soydan kimselerdir. Belki bugün de Sinan Paşa sülâlesi hâlâ yaşamaktadır. Bu konu, yerinde yapılacak araştırma ve soruşturmalarla aydınlığa çıkarılabilir. Bu surette de belki Sinan Paşa'nın hüviyeti hakkında bazı vesika veya sözlü bilgileri de elde etmek mümkün olmaktadır.

II

İMARETİ TEŞKİL EDEN YAPILARIN MİMARİLERİ

Sincanlı'daki imaret, etrafı alçak duvar ile çevrili geniş ve kısmen ağaçlar ile kaplı bir avlunun içindedir. Avlu kapısından girildiğinde tam karşıda bulunan camie doğru uzanan yolun sağ tarafında türbe bulunmakta, bunun yanında sıbyan mektebi olduğu anlaşılan tek kubbeli bir bina yükselmektedir. Avlunun sağ tarafında dikdörtgen biçiminde ince, uzun, üstü beşik tonoz ör-

tülü ve basit mimarili bir ek bina yer alır. Bunun kiler - mahzen ve aşhane - imaret olduğunu tahmin etmekteyiz. Bunun önünde hiçbir mimari hüviyeti olmayan ahşap bir şadırvan yapılmıştır. Camie uzanan yolun sol tarafında ise, mermerden tuhaf biçimde bir mezar görülmektedir.

1. Tabhaneli cami :

İmaretin esas binasını teşkil eden cami iki yanında birer tabhane odasına sahip bir zaviyeli veya tabhaneli camidir. 28 m 25 ölçüsünde bir cepheye sahip olan caminin bütün eni genişliğinde beş bölümlü bir soncemaatyeri uzanır. Bu son cemaatyeri iki yanı düz birer duvarla kapatılmıştır. Cephesi ise, fazla açık yuvarlak kemerleri ile, 1876 tamirinde değiştirilmiş tesirini bırakmaktadır. Bu kemerleri taşıyan dört mermer sütunun, yine mermerden işlenmiş başlıkları ve kaideleri eşdir. Bu başlık ve kaidelerin köşeleri üçgen dilimler halinde kesilmiştir. Soncemaatyerinin kemerler ile ayrılan beş bölümünün üstlerini sekizgen kasnaklı birer kubbe örtmektedir. Tam ortada eksen üzerindeki kubbe diğerlerinden daha yüksek olup, bunun sekizgen kasnağı dört köşeli bir kaide üzerine oturtulmuştur. Bu kubbe içeride de diğerlerinden biraz farklıdır. Kubbe eteğinde yarım yuvarlak dilimler halinde bir sıra kabartma friz dolaşmaktadır. Bugün bu beş kubbenin üstleri alafranga kiremit ile örtülüdür. Gayet tabii ola-

49) Vaktiyle İstanbul'da Sahhaflar çarşısında satın aldığımız 1947 baskılı bir kitabın içinde 1954 tarihi ile birlikte kursun kalemle yazılmış : «Annemin baba tarafından Gazi Sinan Paşa'ya inen seçeresi tesbit edilmiş ve muhafaza edilmiştir» şeklinde bir kayıt ile karşılaşmıştık. Kitabın eski sahibini öğrenmek mümkün olmadığından, hangi Sinan Paşa'nın sülâlesinden olduğu da anlaşılamamaktadır.

50) Bu tahrib edilen çeşmenin kitabesi için bk. Süleyman Gönçer, Mimar Koca Sinan'ın Bolvadin'deki eserleri, «Taşınar Afyon Halkevi Dergisi» IV, sayı 38 (1935) s. 89 - 90.

rak bu, eski eserin dış tesirini çok bozmaktadır. Evvelce kubbelerin dışlarının alaturka kiremid ile kaplı olduklarını orada söylediler. Fakat Evliya Çelebi'nin kısa notundan aslında bütün imaretin kubbelerinin kurşun kaplı oldukları öğrenilmektedir. Hiç şüphesiz, eserin gerçek mimari hüviyetini ancak kubbeleri kurşun kaplı olduğunda anlamak mümkün olacaktır. Soncemaatyeri döşemesi, cümle kapısına giden yol dışında iki taraflı birer seki halinde yükseltilmiştir. Fakat bu sekiler yanlardaki duvarlara kadar dayanmamakta, tabhane odalarına geçişi sağlayan kapıların önlerinde kesilmektedir. Böylece yanlardaki tabhane odalarında kalan misafirlerin, kapıların önlerine kadar pabuçları ile gelmeleri imkânı sağlanmıştır. Bu durum da bir defa daha, bu yan odaların misafirhane mahiyetinde olduklarını ve esas ibadet mekânı ile hiçbir bağlantı bulunmadığını açık surette göstermektedir. Soncemaatyeri'ne açılan iki pencere cami mekânına ışık vermektedir. Ayrıca sol tarafda bir de mihrab nişi oyulmuştur. Halbuki sağ tarafda bunun karşılığı görülüyor.

Esas ibadet mekânına geçid veren cümle kapısı muntazam işlenmiş taşlardan inşa olunmuştur. Çok sade mimarisinde bir «Bursa kemeri» hâkimdir. Kapının kanadları belirli bir şekilde 1876 tarihli tamire işaret etmektedir. Burada aslında geçmeli klâsik uslubda kapı kanadlarının olması gerekirdi. Girişi taçlandıran «Bursa kemeri» nin göze en hoş gelen detayı iki yandaki taşıyıcı konsollarıdır. Bunlar zarif birer motif halinde kemeri taşımakta ve onu yan duvarlara bağlamaktadır. Esas ibadet kısmı birbirini eş surette takip eden enine iki büyük mekân halindedir. Bunlar birbirinden yan duvarlardan ileri taşan kısa duvarlar, birer dörtköşe pâyve ve bunların üzerine atılmış bir kemerle ayrılmıştır. Pâyeler iki yandan, zeminden ol-

dukça yüksek kemerli bir açıklık ile ayrıldıklarından bu payeleri duvarlarını uçları olarak da kabul etmek mümkündür. Yani böyle görüldüğü takdirde, iki paralel mekân, ortada uçları pâyve şeklinde biçimlendirilmiş ve yanlardan ortaya taşan birer duvarla ayrılmış olmaktadır. Her iki mekân da ortada kare, yanlarda dikdörtgen biçiminde olmak üzere üçer bölüme ayrılmıştır. Cümle kapısından girildikte ilk geçilen bölümde bina mimari özelliklerini daha iyi korumuş görünmektedir. Ortadaki kare bölüm, pandantifli geçiş unsurları ile penceresiz kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Yanlardaki dar bölümleri ise birer yarım kubbe örter. Bunlar ortadakine nisbetle daha alçaktır. Yanlardaki dar bölümlerin köşelerinde, yarım kubbeye geçişi sağlamak üzere ustalıklı şekilde üç kademesi mukarnaslı birer tromp yerleştirilmiştir. Birincinin aynen benzeri olan ikinci kısımda ortadaki kare bölümü yine pandantifli bir kubbe örter. Yanlardaki yarım kubbeli dar bölümlerin geçiş unsurları ise, 1876 tamirinde tahrip edilerek, yerlerine basit pandantifler yapılmıştır. Bu yan bölümlerin duvarlarında açılan pencereler de dış çerçevelerinden açıkca görüldüğü gibi 1876 tamirinde şimdiki şekillerini almıştır.

Camiin iç duvar satırları beyaz badana ile kaplanmıştır. Üzerlerinde pandantiflerdeki yazılardan başka, hiçbir tezyinat, hiçbir nakış veya yazı yoktur. Sadece duvar yüzlerinde 1876 tamirinde yapıldığı tahmin edilen ince çubuklar halinde çerçeveler görülür. Mihrab, 16. yüzyılın ilk yarısında yapılmış bir eserin mimarisine çok aykırı düşen bir görünüştedir. Ayrıca bunu süsleyen çok renkli ve garip motifli tezyinat gözleri rahatsız etmektedir. Bu mihrap gibi, basit ve zevksiz bir tahta işçiliği gösteren minber ile cümle kapısı üstündeki mahfil de 1876 tamirinin hatıralarıdır ve bir sanat değerine hâiz değillerdir. Minberin kapı-

sındaki örtü ise üzerine işlenmiş H. 1361 (= 1942) tarihi ile çok yenidir. İbadet mekânının muhtelif yerlerinde sarkan ve hatta duvarlara tesbit edilmiş olan her türlü tiplerdeki elektrik glob ve avizeleri ile çıplak ampuller, aplikler itiraf etmek lâzımdır ki, son derecede zevksiz ve çirkin şeylerdir. 1876 tamirinin hangi zaruret ile yapıldığını bilmiyoruz. Fakat hiçbir orijinal ağaç aksamın görülmemesinin sebebi belki bir yangına atfedilebilir⁵¹.

Namaz mekânının iki yanındaki misafiriye mahsus tabhane odaları içinde herbir kenarı 4 m 50 kadar ölçüsünde dörtköşe plânlı küçük mekânlardır. Bunların üstleri beşik tonozlar ile örtülmüştür. Odaların yan duvarlarında birer büyük pencereleri olmasına karşılık, kible tarafındaki duvarlarında dışarıya mazgal biçiminde dar bir aralık halinde açılan, fakat içeride geniş, bir çift menfezleri vardır. Tabhane odalarının ocakları bozularak dolap nişi haline getirilmiştir. 1968 de bu odalardan sağdakinin kullanılır halde olmasına karşılık, soldaki çok harap ve içinde çalışılmıyacak derecede bakımsız bir durumda idi.

Ortadaki iki büyük kubbe oniki genli birer basık kasnağa sahiptir. Bunların da üstleri alafranga kiremit ile kaplanmıştır. Aynı şekilde, tabhanelerin tonozları ile yanlardaki yarım kubbelerin dışları bu çeşit kiremit ile örtülmüştür. Camiinin yan duvarları moloz taşlardan yapılmıştır. 1876 tamirinde kible tarafındaki duvarlarda yapılan tamirat daha muntazam işlenmiş kesme taşlardan meydana getirilmiştir⁵². Mihrab tarafındaki kısmın ilk bakışta, bu tamirde genişletilmiş olması ihtimali hatıra gelebilirse de, böyle bir ihtimal doğru olamaz, çünkü, bu geç devir duvarlarının, daha eski duvarlara aynı hizada eklendiği, soldaki tabhane odası ile olan dış köşede görülebilmektedir. Binanın ana kitlesinden 9 m 75 ölçüsünde dışarı taşan bu kibi-

le tarafı, binanın eski ve esas temelleri üzerine oturan yeni duvarlardan meydana gelmiş ve bu duvarlarda yapının devri ve üslûbu ile hiç uyuşmayan, sivri alınlıklı pencereler açılmıştır. Orijinal duvarlardan yalnız sol tabhanenin dışında bazı parçalar taş ve tuğla tekniği bakımından ilgi çekici özellikler göstermektedir. Burada moloz taşların aralarında tuğlalar kullanılmıştır. Hatta bir yerde, yatık vaziyette grekçe bir kitabe parçası da farkedilir. Aynı tarafta tuğladan bir boşaltma (tahfif) kemeri içinde yekpare taşdan bir dolgu da dikkati çeker.

Sağ tarafta bitişik olan minarenin kapısı soncamaatyeri'nin sağdaki duvarının içinden, bu taraftaki tabhane kapısı yanında açılmıştır. Bir sekizgen biçiminde olan kürsü, aralarında tuğla dizileri olan muntazam taşlardan örülmüştür. Pabuç kısmında ise, dökülen sıvanın altında yuvarlak gövdeye geçişin, tuğladan üçgenler yardımıyla sağlandığı anlaşılıyor. Bunun üstünde bir bilezikle başlayan gövde yuvarlaktır. Gövde tamamen sıvalı olduğundan yapıldığı malzeme anlaşılmamaktadır. Fakat orijinal olmadığına ihtimal verilebilir. Şerefe çıkması tuğladan konsollar halindedir. Bunların aralarında, 1876 tamirinde yapılan pencere alınlıkları gibi, üçgen süslerin bulunması, minarenin gövdesi ile şerefesinin aynı tamirde yenilendiğine işaret olsa gerektir. Zaten şerefenin demir parmaklıkları da 19. yüzyıl işidir.

51) Sincanlı, İstiklâl savaşında çarpışmaların olduğu önemli bir yerde, Tınaztepe, Kocatepe, Dumlupınar'ın yakınında bulunmaktadır. Bu tarihi eserin Yunan ilerleyişi sırasında ne ölçüde zarar gördüğünü tesbit edemedik.

Sincanlı - Sinan Paşa kasabasının, Türk Yunan cephesindeki durumu için bk. M. Şevki (Yazman). **Büyük taarruz nasıl oldu?** İstanbul 1933, bastaki harita (25 Ağustos akşamı durum). Sinan Paşa kasabası Yunan hatları içindedir.

52) Burada taşların arasında bir de daha eski devre ait, devsirme malzeme olarak kullanılmış bir taş görülmektedir. Üzeri grekçe yazılı başka bir taş ise doğu cephede mevcuttur.

Sinan Paşa imaretinin merkezi olan bu tabhaneli cami, 1525 deki yapılarındaki mimarisinden sadece iç mimarisini, onu da kısmen koruyabilmiştir. Örtü sistemi, yağmur sularının akıntı ve sızıntısını önlemek için, aslına uymayacak şekilde değiştirilmiş ve esere alışılmamış bir görünüş veren çatı hatları ve bilhassa yabancı bir malzeme olan kiremit ile örtülmüştür. İyi ve dikkatli bir restorasyon çalışmasında bu lüzumsuz değişiklikler kaldırılır, çatı, tonoz, kubbe ve yarım kubbelerin esas bünyeleri belli edilecek surette bunlar parazit dolgulardan ayıklanarak, üstleri esasında olduğu gibi kurşun kaplanacak olursa, herhalde bu değerli Türk mimari eseri şimdi olduğundan çok daha cazip bir görünüş kazanacaktır. Dış cepheler ise o kadar bozulmuştur ki, bunlar üzerinde oynamak hem çok masraflı hem de çok tehlikeli olabilir. Şimdiki hali ile dış cephelerin orijinal duvar tekniğinin zaten tam bir restitüsyonunu yapmak imkânsız olmasa bile son derecede zordur.

2. Şadırvan :

Avlunun sağ tarafında bulunan şadırvan şimdiki hali ile çok yenidir. Ortadaki basit havuz eski olabilir. Fakat bunu örten ve aptest alanları koruyan ahşap direklere oturan ahşap damlı ve peykeli sundurma yakın tarihlerde yapılmıştır. Bunun da çatısı kiremid kaplanmıştır.

3. Mektep :

Avlunun sağ tarafında ve avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş tek kubbeli bir yapı bulunmaktadır. İntizamsız moloz taşlardan yapılmış olan bu bina 1968 de tamir edilmekte idi. Avluya bakan cephesinin bir kenarında bir kapısı ve bir penceresi olan bu binanın ne olduğu bilinmemektedir. Bazıları buna misafirhane demekte işelerde kanaatimizce bu doğru olamaz. Yukarıda da işaret edildiği gibi, misa-

firhane, doğrudan doğruya caminin iki yanına bitişik olan tabhane odalarıdır. Biz bu tek kubbeli mekânın bir sıbyan mektebi olabileceğini sanıyoruz⁵³. Nitekim Sinan Paşa'nın vakfiyesinde de burada bir mektebi olduğu bildirilmektedir. Dış kenarları 7 m 50 ölçüsünde olan, içeride ise 5 m 50 ölçüsünde bir kare teşkil eden bu kubbeli mekân birkaç pencereden ışık almakta, ayrıca içinde muhtelif dolap höcreleri de bulunmaktadır. Caddeye bitişik olan kuzey cephesinin ortası aslında yıkık bir halde iken, 1968 de tekrar örülerek kapatılmıştır. Burada aslında bir ısıtma ocağının bulunduğunu tahmin etmek teyiz. Nitekim son tamirde buraya bir baca konulmuştur. Ancak bu tamirin eserin mimari hüviyetine uygun düştüğü de söylenemez. Kurşun kaplı olması gereken kubbe düz çimento sıvanmış, düz saçak ile kubbe arasına bir kasnak konmayıp, garip bir kapı kemeri yapılmış ve hepsinin üstüne de aşırı derecede «modern» görünümlü bir de baca oturtulmuştur.

4. Aşhane ve anbar binası :

Avlunun sağ tarafında 25 m 60 boyunda ve 7 m 20 genişliğinde ve içeride tabandan 3 m 50 kadar yüksekliğe sahip olan uzun bir ek bina görülmektedir. Bunlar bir sıra üzerinde dizilmiş, hepsi de beşik tonozlar ile örtülü değişik ölçülerde dört mekândan ibarettir. Bunların üçü, birer kapı ile avluya açılmaktadır. Bir tanesinin dışarı bağlantısı yoktur. Bu, en kuzeydeki mekânın (ölçüleri . 7,20 x 5,60) içine ancak 2 no. lu mekândan girilebilmektedir. Üstelik bu ilk odanın sadece iki tane mazgal biçiminde penceresinin de olması, bunun vakfiyede adı geçen mahzen olması ihtimalini hatıra geti-

53) İstanbul'da tek kubbeli bir mekândan ibaret sıbyan mektebi olarak 1522 e doğ. ru yaptırılan Sultan Selim mektebi misal gösterilebilir. İksl. Özgönül Aksoy, Osmanlı devri İstanbul sıbyan mektepleri üzerine bir inceleme [İstanbul Teknik Üniv. - Mimarlık Fakültesi yayını - Doktora tezi], İstanbul 1968, s. 97, no. 11.

rir. İkinci mekân (ölçüleri : 5,60x4,10) hem dışarı, hem de 1. no. lu ve 3 no. lu odalar ile bağlantılıdır ve bir hol durumdadır. Bunu takip eden 3 no. lu oda (ölçüleri : 5,60 x 7) ise sadece 2 no. lu mekândan geçilen bir bölümdür. Avluya açılan geniş bir penceresi ve ocağı vardır. Nihayet sonuncu, 4 no. lu mekân ise tamamen ayrı olup, bunun da dışa bağlantı sağlayan bir kapısı ve ocağı vardır. (ölçüleri : 6,50 x 5,50). Bu dört mekânlı ek binanın aşhane-imaret olduğu hususunda hiçbir şüpheye yer verilebileceğini sanmıyoruz. Edirne'de aynı tipe giren bir tabhaneli - cami olan Yıldırım Beyazıt imaretinin de aşhanesinin ocağı ve bunun bacası, camiin avlusunun bir kenarında yakın yıllara gelinceye kadar duruyordu. Bu manzumede misafir kalkanların hayvanları için yapılan ve vakfiyede bahsi geçen ahırların ise, herhalde - hamam gibi - avlunun dışında olduğunu tahmin etmekteyiz.

5. Türbe :

Avlu kapısından girildikte hemen sağda imaretin kurucusu Sinan Paşa'nın açık türbesi bulunmaktadır. Bütün avlunun zemini yükselmiş olduğundan, biraz çukurda kalan ve etrafı demir parmaklıklı bir duvarla çevrili bulunan bu türbe 3 m kenara sahip bir kare meydana getirmektedir. Dört köşedeki sütunların üzerine atılan taşlar kemerler küçük bir kubbeyi taşımaktadır⁵⁴. Bu kemerlerin etraflarında, kademe birer çerçeve vardır. Bu kademeli çerçeve her kemer yüzünde taşkın olduğundan, başlıkların üzengilerinde aynı taş birer konsol işlemek zarureti doğmuştur. Dört sütunun mermer başlıkları, klâsik üslûbda birer baklavali başlıktır. Bu başlıklar iki bölümlü olarak yapılmış alttaki bölümde dar bir friz halinde sıralanan küçük çerçeveler içinde mukarnaslar ve rozetler işlenmiştir. Üstteki geniş bölümde de baklavalar sıralanmaktadır. Burada ilgi çekici bir özellik başlıkların tamam-

lanmadan kullanılmış olmasıdır. Nitekim bir başlığın bir yüzü gerek alt bölümünde gerek üst bölümünde hiçbir motif işlenmeksizin düz satırlar halinde bırakılmıştır. Normal olarak bir sütun başlığı yerde hazırlanıp sonra yerine yerleştirildiğine göre, bu garip duruma bir sebep bulmak zordur. Başlık gibi bir unsurun yerine konulduktan sonra biçimlendirildiği, ve herhangi bir sebepten bu işin tamamlanmasına imkân görülemediği, pek inandırıcı gözüküyor. İkinci bir ihtimal de, bunun kasten böyle bırakılmasıdır. Ötedenberi ustaların yaptıkları eserlerin göze batar bir yerinde bazı kısımlar, işlemeyen bıraktıkları bilinir. Bu, en tamam ve en mükemmel eserin ancak Allah tarafından yapılabileceğini belirten fikrin bir işaretidir. Belki burada böyle bir görüş hâkim olmuştur.

Bu sütun başlıklarının saf Türk kâsik devir sanatını temsil etmelerine karşılık, türbenin dört kemeri ve bunların üzerine oturan kubbe daha yeni bir üslûba işaret eder gibi görünüyor. Ayrıca bu üst kitle, taşıyıcı dört sütuna göre fazla ağır ve kabadır. Bu durum karşısında akla bir ihtimal gelmektedir ki o da, bu açık türbenin bugün görülen şekli çok geç bir tamirde almış olmasıdır. Belki bu hususu aydınlatabilecek olan üç satırlık ve tarihli bir kitabe, yukarıda kitabeler bölümünde belirttiğimiz gibi, ne yazık ki, çok yumuşak ve dayanıksız bir taşla işlendiğinden, hava tesirleri ile ufalmış, kırılmış, kabartma harflerden çoğu silindiği gibi sonuna doğru, tarih ile birlikte büyükce bir parçasını da kaybetmiştir. Biz bu tarihin belki 1314

54) Osmanlı devri Türk mimarisinde çeşitli biçimlerde pekçok örneği olan «açık türbeler» hakkında etraflı bir araştırma yapılması gereklidir Sinan Paşa türbesi, Amasya'daki bir türbeyi hatıra getirmektedir, kşl. A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie, II*, Paris 1934, s. 45, res. 27. Bunda da her cephedeki kemerlerin üstünde yukarı doğru sıvırlanmış bir silme vardır, fakat dört destek sütun değil pâyedir.

(= 1896/97) olabileceğine ihtimal vermekteyiz.

Türbenin içinde 1 m 15 x 2 m 50 ölçüsünde mermerden bir lâhid bulunmaktadır. Yukarıda kitabe kopyalarını verdiğimiz mermerden iki güzel şahide bu lahdin baş ve ayak uçlarını süslemektedir. Bu taşların köşelerinde değişik biçimlerde, burmalı veya zigzag yivli sütunçeler işlenmiştir. Taşların taç kısımlarında önlü arkalı ve taşların arka yüzlerinde zengin ve zarif kabartma rumiler işlenmiştir. Üzerlerindeki bu kabartma tezyinat ile Sinan Paşa'nın mezartaşları, 16. yüzyıl taş üzerine işleme sanatının güzel misalleridir. Lâhdin üstü bugün çimento kaplıdır. Burada yapılan bir çukura yerleştirilmiş yine 16. yüzyıla ait mermerden bir mezartaşı kavuğu durmaktadır. Sinan Paşa'nın kabrinin taşları taçları ile tamam olduklarına göre bu kavuğun nereye ait olabileceği merak uyandırır. Bu kavuk herhalde avlunun içindeki başka bir mezardan kalmış bir parça olmalıdır. Biçim itibariyle de imaretin kurulduğu 16. yüzyıla ait bir unsurdur. Bu mermer lâhdin yan yüzünde, profilli sathın ortasındaki geniş sahada da siyah boya ile yazılmış olarak *B'ismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm* yazısı görülmektedir.

6. Mezar :

İmaretin avlusunda, avlu kapısından camie uzanan yolun solunda tek başına bir de mezar bulunmaktadır. Tamamen kalın mermer levhalardan yapılmış olan bu lâhid bugünkü toprak zeminin üstünde ve oldukça yüksektir. Baş ve ayak ucuna dikilmiş yuvarlak gövdeli iki taş tamamen boştur. Bu mezarın kime ait olduğunu belirtecek hiçbir, yazı tarih veya işaret yoktur. Zaten bu taşlar da lâhdin diğer kısımlarının aksine çok kaba ve nisbetsiz derecede kısadır. Halk rivayeti bu kabrin Sinan Paşa'nın hocasının olduğu yolundadır. Tabiatıyla bu söy-

lentiyi kontrola ve doğruluk derecesini daha doğrusu içindeki gerçek payını araştırmağa imkân yoktur. Lâhdin dört yüzünü teşkil eden mermer levhalar ile üstteki kapak taşının kenarları klâsik uslûbda motifler ile zengin surette bezenmiştir. Bu kadar süslü olarak yapılmış bir mezarın sahibini tanıyacak bir yazının bulunmayışı oldukça gariptir. Yukarıda da işaret edildiği gibi, yuvarlak gövdeli iki taş, lâhdin nisbetlerine aykırı düşecek derecede şekilsiz ve kısadır. Bilinmeyen bir sebepten mezarın sahibinin adının yazılmadığına veya gene bilinmeyen bir sebepten esas mezartaşları parçalandığından, bu taşların dikildikleri birer ihtimal olarak ileri sürülebilir. Bu ikinci ihtimal ile birlikde Sinan Paşa'nın lâhdi üzerindeki kavuğun da belki buradaki taşa ait olabileceği de düşünülebilir. Aydınlatıcı bir bilgi ele geçmedikçe bu esrarengiz mezar üzerinde tahminler yürütmekten başka bir şey yapılamaz.

Bu lâhdin garip bir özelliği de, üstünde tamamen kapalı bir kapak taşının bulunmasıdır. İslâm - Türk geleneğinde, mezara rahmetin girebilmesi için üstünün açık bırakılması, hiç değilse kapak taşının ortasında bir delik bırakılması usuldendir. Halbuki burada kapak tamamen kapalıdır. Kapak taşının kenarlarında baklavali bir friz kabartması dolaşmaktadır. Lâhdin dört cephesindeki levhaların yüzlerine ise, bir sıra halinde uzanan rozetlerden sonra geniş bir geçme motifi kuşağı uzanır. Bu motif aslında ağaç işlerinde kullanılan ve malzeme ile tekniğin zarurî kıldığı bir süs tarzıdır. Burada taş süs motifi olarak işlenmesi garip sayılabilir. Bu geniş geçmeli motifli kuşağın aşağısında alternatif olarak tertiplenmiş tomurcuklar (*fleurons*)'dan meydana gelen bir süs kuşağı daha yer almaktadır. Lâhdin, mermer bir kaideye oturan eteğinde ise profilli geniş bir silme bulunmaktadır. Bu sahibi meç-

hul mezar üzerindeki süslemesi ile Türk sanatının klâsik devrine işaret etmekte ve alışılmamış tipi ile Türk mezar mimarisinde değişik bir örnek olarak muhakkak ki özel bir yere sahip bulunmaktadır.

7. Hamam :

Sinan Paşa imaretinin son ek binası olan ve Vakfiye'de de bahsi geçen hamamı ise 1968 de Sincanlı'yı ziyaretimizde görememiştik. Bu çalışmamızı hazırlarken hamamı da yazımızın çerçevesi içine alabilmek için bu ihmal edilmiş eseri görüp bize bir krokisini temin etmesini eski öğrencilerimizden ve Vakıflar Genel Müdürlüğünde görevli Sabih Erken'den rica ettik⁵⁵. S. Erken, Sincanlı'ya kadar giderek gerekli bilgileri bize temin etti. Hamam, gördüğü vazife itibariyle imaretin sınırları dışında ve hayli uzağında yapılmıştır. Mimari bakımdan hiçbir özelliği ve iddiası olmayan basit ve ufak bir «tek» hamamdır. Açıkta görülebilen cephelerinden anlaşıldığı kadarı ile iri kesme taşlardan yapılmıştır ki bunların devşirme malzeme olmasına ihtimal verilebilir. Hamam bugün toprağa çok gömülmüş ve etrafını saran binalar ile yeni yapılan soyunmayeri yüzünden gerçek hüviyetini göstermez olmuştur. Bilhassa son yıllardaki değişiklikler sonunda, soyunmayeri esas biçimini tamamen kaybetmiştir. Sadece soğukluk - ılıkılık ile halvet kısmı ve arkadaki külhan esas yapıdadır. Bu orijinal kısımlar pek küçük ölçüde bir sahayı kaplamaktadır. Hamamların hemen hepsinde kendisine mahsus bir mimarisi olan ılıkılık - soğukluk kısmı, dar uzun bir koridor halindedir. Esas sıcak kısım (halvet) ise bir orta mekâna açılan üç eyvan halindedir. Bunlardan en diptekinin iki tarafında kubbeli birer halvet höcresi bulunmaktadır. Hamamın arka tarafında ise bütün yapı genişliğince bir su haznesi ve külhan uzanmaktadır. Hamamın hiçbir dış mimari özelliği yoktur. Sadece bir

duvarına bitişik çok yeni bir çeşme görülür.

Sinan Paşa hamamı, Osmanlı devri Türk hamamlarının tiplerine dair vaktiyle yaptığımız denemede⁵⁶, tesbit ettiğimiz başlıca ana tiplerden ilkinе bağlanabilir. Bu tipde genellikle bir orta kısım etrafında dört eyvan uzanmakta bunların aralarında da birer halvet höcresi yer almaktadır. En eski Türk mimari düzeni olan ortası avlulu dört eyvanlı yapıların bir hatırası olarak ev ve hamam mimarisinde uzun süre yaşayan bu tip, bazen bazı unsurların eksik yapılması ile ufaltılmıştır. Sinan Paşa hamamında da durum böyledir. Halvet kısmında dördüncü eyvan kolu olmadığından dolayısıyla iki yan halvet höcresi de teşekkül edememiştir. Çok hallerde köşe pahlarında açılan höcre kapıları burada yan duvarlardadır. Nihayet burada açık bir nisbetsizlik vardır. Sıcaklık kısmının ortasında göbekteşi bulunan merkez kısmının daha büyük bir ölçüde olması gerekirdi. Bütün bu detay değişikliklerine rağmen, Sincanlı'daki Sinan Paşa imaretinin hamamı, Türk hamam mimarisinin en yaygın şekli olan dört eyvanlı ve köşe halvet höcreli tipinin az değişik çeşitlemesi (*variation*'u) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan ona, Türk hamamlarında bizim (a) tipi olarak adlandırdığımız grubun içinde yer verilmesi ve bu tipin az değişik bir ara şekli olarak kabul edilmesi gerekir.

55) Hamamın İmarete 300 metre kadar bir uzaklıkta bulunduğu, Türkiye vakıf eserleri, I. s. 147 de bildirilmekte, fakat tipi ve mimarisi hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir.

56) Semavi Eylce, İznik'de «Büyük Hamam» ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme, «Tarih Dergisi» sayı 15 (1960) s. 99 - 120; Bu tipin içindeki değişimler hakkında kgl. s. 108 ve 110.

8. Çeşme :

Hamamın batı cephesinde duvara bitişik olarak bir çeşme vardır. Bu, eski işlenmiş taşların ahenksiz bir şekilde kullanılması suretiyle çok yakın tarihte yapılmış bir unsurdur. Bilhassa cephedeki bütün taşlar eskiden mimari bir hüviyeti olan bir yapıya ait olduklarını açık surette belli etmektedir. R. Attila Dinçer'in 1968 de teslim ettiği lisans çalışmasında Sinan Paşa'nın esas çeşmesinin hamamın giriş cephesine bitişik olduğu, fakat 1953-55 yıllarında bu çeşmenin yerinden söküldüğü bildirilmektedir. Vakfiye'de çeşme hakkında hiçbir bilgi yoktur. Esas çeşmenin mimarisine dair de elimizde bir ipucu bulunmamaktadır.

III

SINAN PAŞA İMARETİNİN SANAT TARİHİNDEKİ YERİ

Vakfiesinden de açıkca anlaşıldığı gibi Sincanlı'daki Sinan Paşa marzumesi, o vakte kadar sönük bir köy olan Çathöyük'ü «şenlendirmek» gayesiyle yapılmış bir imaret tesisidir. Daha doğrusu bir menzil külliyesidir. Bir yol üzerinde bir yeri canlandırıp, eskiden denildiği gibi «şenlendiren» bu eserin aynı zamanda bir misafirhane karakterinde olması da düşünülmüştür. Bu bakıma Sinan Paşa camii'nin esaslı eski zaviyelere, zaviyeli ve tabhaneli camilere uzanmaktadır. Esası çok eski zaviyelerden gelen ve Türk sanatının ortası avlulu, dört eyvanlı yapı tipinden doğan zaviye-camiler git gide iki yanlarında tabhane kanatları olan camiler halini almış ve bu şekli ile 16. yüzyılın içerilerine kadar gelmiştir. Bu hususdaki görüşlerimizi, elimizdeki bütün malzemeyi ortaya koyacak olan kitabı hazırlayınca kadar, bir deneme olarak bir makalede evvelce tanıtmıştık⁵⁷. Bu çeşit eserler Osmanlı devri Türk mimarisinde 14. ve 15. yüzyıllarda çok parlak bir gelişme gösterdikten sonra 16. yüzyıl içlerinde

önceki hızını kaybederek terk olunmuş ve 16. yüzyıl ortasından itibaren de artık hiç tatbik olunmamıştır. Sinan Paşa'nın Sincanlı'da kurduduğu imaret de esas ve geniş manası ile böyle bir tesisdir. Yani burada «âyende ve revende» yi, misafir edecek tabhaneler, her odada ikişer kişi kalmak ve üç gün üç geceden fazla barınmamak şartı ile mevcuttur. Bunların cami olarak kullanılan çifte mekânlı kısmın iki yanında bulunmalarına ve cami ile hiç bağlantıları olmamasına karşılık, camiden geçmeksizin misafirlerin içeri girmelerini sağlayan, doğrudan doğruya dışarı açılan kapıları vardır. Burada geçici olarak barınanların, sayılarının 27 olduğunu bildiğimiz imaret personelinin, buraya gelen «fukara» nın faydalandığı aşhane - yâni dar ve sonraki manası ile imaret - ise avlunun bir kenarına inşa olunmuştur. Tabhane odalarının bugünkü halleri ile bozulmuş oldukları görülüyor. Bunlar ocaklarını kaybetmişlerdir. Yalnız bir tanesinde esasında ocak yeri olması muhtemel bir niş mevcuttur. Fakat dikkatli bir restorasyonda, tonozda bunun baca izine raslanacağı muhakkaktır. Sağ taraftaki tabhane odasından namaz mekânına açılan pencerenin ise bu odalar esas görevlerini kaybettikten sonra, hatta belki de 1876 tamirinde açılmış olabileceğine ihtimal verilebilir.

Bizim bu tip yapılara verdiğimiz zâviyeli veya tabhaneli camiler adına sadece karşı çıkmak için bir takım başka adlar teklif olunmuştu. Böylece bu tip yapılara yakıştırılan «Bursa tipi camiler» veya «ters T tipi camiler» veya sadece «İ tipi camiler» gibi adların yetersizliği kabul edilmiş oluyordu. Kanaatimizce bu adlar ne kadar ilmi olmaktan uzaksa, «yan mekânlı camiler» veya «çapraz akslı camiler» adları da o decede uzaktır. Çünkü bu adların hiçbiri bu tip yapıların ne işe yaradık-

57) Bk. yukarıda not 28 deki yazımız

larını, başka bir terimle fonksiyonlarını ortaya koyamamaktadır. Halbuki evvelce de ısrarla işaret ettiğimiz gibi, bir yapı çeşidini adlandırabilmek için evvelâ onun ne işe yaradığını tayin etmek gereklidir. Nitekim bir hamama da bir hamam diyoruz; yoksa «önünde kubbeli büyük bir mekânı, arada üç bölümlü ikinci mekânı ve en dipte de göbek taşı etrafında açılan mekânları olan» bina diye bir tarif yapmıyoruz. Sanat tarihi ait olduğu medeniyetin bir parçası, maddî bir varlığı olduğuna göre, o medeniyet içinde bu çeşit yapıların da gördükleri iş, kendilerinden beklenen hizmete göre adlandırılmaları gereklidir ve kanaatimizce şarttır da. Bir yabancı ve Türk medeniyetinin dışında olan sanat tarihçisi için bir dereceye kadar göz yumulabilir olan böyle adlandırmalar, bir Türk sanat tarihçisi için biraz garip olur. Şu halde yanlarındaki odalar «âyende ve revendeyi» misafir etmek gayesiyle yapılan, orta mekânları ise bazen sadece cami bazen de üstü kubbe ile kapatılmış avlu olan bu tip yapılar esasları zâviyelerden geldiğine göre *zâviyeli cami*, veya yan odaları tabhane olduklarına göre *tabhaneli cami* şeklinde adlandırmak tek ve yegâne ilmi olan adlandırma usulüdür. Bunun dışında kalan bütün adlandırmalar ilim dışı olmaktan ileri gidemez. Nasıl duvarları sarı badanalı, veya kesme taş camiler diye bir tasnif olamaz ise, fonksiyonu yok farzeden bir tasnif de olamaz. Buna karşılık, bu tip dinî yapıların esas namaz mekânları, genel cami mimarisi içinde bir yer almaktadır, böylece bu mekânlar Türk caminin genel gelişme akımı içinde beliren tiplere göre sınıflandırılabilir hatta yalnız bu kısımlar gerekiyor ise adlandırılabilir de.

Sinan Paşa imareti de işte bu ana esaslar içinde bir tabhaneli cami olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu Osmanlı devri Türk sanatı içinde önce bütünü ile, yani bir tabhaneli cami ola-

rak, sonra da sadece mekânları ile bir cami olarak değerlendirmek gerekecektir.

1. Tabhaneli camiler içindeki yeri :

Kronoloji bakımından Sinan Paşa imareti, bu tip yapıların hemen hemen en sonunda bulunmaktadır. Osmanlı devri Türk mimarisi bu tipi 14. yüzyılda işlemiş, esas örneklerden (prototiplerden) yeni biçimler vererek uzaklaştırmış, 15. yüzyılda en mükemmel şekilleri ile geliştirmiştir. 15. yüzyılın başlarına doğru II. Bayezid (1481-1512) devrinde son parlak çağını yaşayan bu tip, I. Selim (1512-1520) devrinde geç örneklerini verdikten sonra Kanunî Süleyman (1520-1566) devrinde bir kaç en son örnekle sönmüş ve unutulmuştur. İşte Sinan Paşa tabhaneli camii bu en son safhanın misallerinden biridir. Tarih bakımından ona en yakın olan misaller, Diyarbakır'da Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından H. 928 (= 1521/22) de yaptırılan Fatih Paşa imareti⁵⁸, İstanbul'da H. 929 (= 1522/23) de tamamlanan Sultan Selim manzumesi⁵⁹, Rodos'un 1523 de fethinin arkasından inşa olunan Süleymaniye camii⁶⁰ ve Silivri'de H. 937 (= 1530/31) de yapılan Piri Paşa imareti⁶¹, Saray-Bosna'da H. 937 (= 1530/31) de inşa edilen Gazi Husrev Bey imareti⁶², ni-

58) A. Gabriel, *Voyages archéologiques dans la Turquie Orientale*, Paris 1940, I, s. 199; Basri Konyar, *Diyarbakır yılığ*, İstanbul 1936, III, s. 199 - 200, res. 127 - 131; Bedri Gülnüt, *Diyarbakır tarihi*, Diyarbakır tz, s. 119. Bu ilgi çekici eserin plânı ve resimleri için bk. Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk mimarisi*, İstanbul 1971, s. 260, res. 85 ve metin dışı resimler, res. 15 - 15 h.

59) Burası hakkında bİbl. için bk. Semavi Eyice, *İstanbul*, İstanbul 1953, s. 62; not 28 deki yazımız, s. 47, res. 52; ayrıca kşl. S. Eyice, *İstanbul - tarihi eserler*, maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, V. 2, s. 1214/57.

60) H. Balducci, *Rodos'da Türk mimarisi*, (Çev. Celâleddin Rodoslu), Ankara 1943, s. 118; yukarıda not 28 deki yazımız, s. 47, res. 54.

61) Yukarıda not 28 deki yazımız, s. 47, res. 55.

62) Yukarıda not 28 deki yazımız, s. 48, res. 56.

hayet Halep'de H. 952 e doğru biten Husreviye imareti⁶³ arasında yer almaktadır. Malatya'nın yakınında Fethiye köyünde Kanunî Süleyman devrinde yapılan imaret de bu gruba alınmalıdır⁶⁴. Bunların hepsi de Sinan Paşa imaretinde de olduğu gibi, yapının kuzey cepheyi boydan boya, bütün binanın genişliğince uzanan kubbeli bir soncemaatyerine sahiptir. Yanlarda sadece dörtköşe plânlı birer taphane odası bulunmaktadır⁶⁵. Daha erken misallerde mevcut olan üzeri kubbe ile örtülü bir avlu hatırası olan ortası şadırvanlı, namaz mekânına göre döşemesi daha alçak olan, kubbesi aydınlık fenerli avlu bölümü artık tamamen ortadan kalkmıştır. Buna karşılık, cami olarak kullanılan esas namaz mekânında kâh basit, dörtköşe ve kubbe ile örtülü bir mekân (İstanbul'da Sultan Selim, Fethiye, Rodos, Halep) tatbik edilmiş, kâh bu kısımda genel cami mimarisinin gelişmesine uygun olarak yeni şekiller denenmiştir (Silivri, Saray-Bosna, Diyarbakır). Sincanlı'da Gazi-Lala Sinan Paşa imareti işte bu ikinci gruba girmektedir. Ortadaki namaz mekânları değişik ve genel cami mimarisinin akımına ayak uyduran biçimdedir. Silivri'de Piri Paşa ile Saray-Bosna'da Gazi Husrev Bey imaretle ri mihrap kısmında yarım kubbeli bir bölümün daha katılması suretiyle daha değişik bir şekil almış, Diyarbakır'da Fatih Paşa imareti ise İstanbul'un Selâtin camilerinde tatbik edilen dört pâyeli, dört yarım kubbeli şeklin bir benzeri olarak meydana getirilmiştir. Halbuki Sinan Paşa imaretinde daha değişik bir şekil kullanılmış ve birbirini takip eden enine gelişen iki mekân inşası suretiyle bu namaz bölümü meydana getirilmiştir. Ortadaki kare bölümler kubbeli ile örtülmüş, yanlarda kalan dar bölümler daha alçak yarım kubbeli ile kapatılmıştır. Böylece Sinan Paşa imaretinin cami kısmı, tabhaneli camiler arasında çok değişik bir şekil ile karşımıza çıkmaktadır.

Sinan Paşa imaretinin cami vazifesi gören esas namaz mekânlarının enine açılan biçimleri ile, tabhaneli camiler arasında, şimdiye kadar tesbit edebildiğimiz misaller arasında başka bir benzeri yoktur. Afyon Karahisarı'nda büyük bir tabhaneli cami olan Gedik Ahmet Paşa imaretinde, mihrap tarafındaki kubbeli bölüm, kısmen yanlara doğru açılmak suretiyle bir dereceye kadar Sinan Paşa imaretini andırmaktadır⁶⁶. Fakat burada mekân bütün genişliğince dışarı taşmadığından, benzerlik az ve yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan yine Afyon'un çok yakınında eski menzil yolu üzerinde olan ve mahiyet itibariyle yine bir menzil misafirhanesi, yani eski bir hanıkah olan Boyalıköy hanıkahı da ana çizgileri ile aynı şemayı aksettirmekte⁶⁷ ve bu bölgede birbirinden farklı olarak tatbik edilen bu *kible bölümü yanlar da dışarı taşkın plânın* öncüsü olmak-

63) Yukarıda not 28 deki yazımız, s. 48 res. 57.

64) Bu eserin iyi okunamayan bir kopyesi vardır. Bunda eserin bir Abdürrezak veya Abdüsselâm Paşa (?) tarafından Sultan Süleyman devrinde yaptırıldığı bildirilmektedir. Biz not 28 deki makalemizde, s. 44 de yanlış olarak bu camii Uzun Hasan'a izafe etmiştik, halbuki eser 16. yüzyıla aittir. Kşl. Semavi Eyice, *Trakya'da İncecik'de bir tabhaneli camii*, «Tarih Enstitüsü Dergisi» I (1970) s. 192, ivi bir plânı için bk. M. Sözen, *Diyarbakır*, s. 259 de res. 84.

65) Bu tipin son temsilcileri olarak Diyarbakır'da 1551 tarihli İskender Paşa camii (kşl. M. Sözen, *Diyarbakır*, s. 258, res. 83) ile Halep'de Osman Paşa camini de anmak kabildir (kşl. M. Sözen, *Diyarbakır*, s. 252, res. 75). Yalnız şuna işaret edelim ki, bu sonucuda yanlardaki tabhane odaları, kapalı mekânlar halinde olmayıp, önleri avluya açık eyvanlar olarak inşa olunmuşlardır. Tokat'da Ali Paşa caminin de aslında böyle tabhaneli bir cami olarak inşasına başlandığını, fakat yaptırmanın idamı üzerine yan odaların tamamlanmadan bırakıldıklarına ihtimal vermekteyiz. Son cemaat yerinin lüzumsuz olarak iki yana uzamasını ve duvar kalınlığı içindeki küçük hücrelerin lüzumunu aksi takdirde çözümlenebilmesi imkânsızdır.

66) Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih devri mimarisi*, İstanbul 1953, s. 252 - 258, plânı res. 215.

67) Semavi Eyice, *Anadolu'da Orta Asya sanat geleneklerinin temsileisi olan bir eser: Boyalıköy Hanıkahı*, «Türkiyat Mecmuası» XVI (1971), s. 39 - 56, I - XVII.

tadır. Yalnız Afyon Karahisar'ında tarihleri 14 - 16. yüzyıllar arasında sıralanan üç ayrı eserde, kible mekânını yanlara doğru açmak düşüncesinin hâkim oluşu dikkate değer bir noktadır. Burada mimarların kendilerinden önceki örneklerden faydalandıklarına bir delil olsa gerektir. Fakat yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Sinan Paşa imaretinde ibadet mekânının iki bölümü de enine uzanan mekânlar halinde olduklarına göre, bu yapı kendi tipi içinde tek misal olarak kalmaktadır.

2. Cami mimarisi içindeki yeri :

Sincanlı'daki Sinan Paşa imaretinin esas namaz mekânları mustakil bir cami olarak kabul edildiklerinde, onun benzerlerini normal camilerde aramak mümkündür. Buradaki birbirini takip eden iki eş kubbeli ve yanları yarım kubbeler ile örtülü bölümlü mimari tertibi, haklı olarak, Bursa'daki I. Murad'ın eseri olan Şehadet camii'nde görülmektedir⁶⁸. I. Murad Hüdevandigâr (1360 - 1389) tarafından, şehid olduğu Kosova seferine çıkarken yaptırılan Şehadet camii, Bursa'nın bütün eserlerinde derin izler bırakan 1855 depreminden büyük zarar görmüş, birçok kısımları yıkılmış, uzun süre yarı yıkık durduktan sonra, sağlamca kalabilmiş kısımları tamir edilip, kalan kısımları ortadan kaldırılmak suretiyle ibadete açılmıştır. Bugün Şehadet camii böylece görülmektedir. Bu haliyle aynı eksen üzerinde sıralanan kubbeli iki mekândan ibarettir⁶⁹. Yıkık halde iken çekilen bazı fotoğraflar ve çizilen desenlerin yardımıyla, önce R. Anhegger, bu yapının ilk şeklini tahmine çalışarak, onu çok kubbeli camiler (Ulucami Tipi) grubuna sokmuştur⁷⁰. Erken Osmanlı devrinin bu en büyük ve en değişik mimarili eserinin daha dikkatli araştırmalar ile restitüsyon denemeleri yapılarak, eski fotoğraflarının yardımıyla eski şekli bulunmağa çalışılmıştır. Yapılan

denemelere göre aynı eksen üzerinde sıralanan eş kubbeli iki büyük mekân ile bunların yanlarındaki daha dar ve tonozlarla örtülü bölümlerden meydana gelmiş olmalıdır denilmektedir⁷¹. Eğer Şehadet camii ilk şekli ile gerçekten bu plâna sahip ise, Filibe Ulucamii⁷² ile Bergama Ulucaminin bir bölümü eksik tatbik edilmiş bir çeşitlemesi (*variation*) olarak kabul edilmesi lâzım gelmektedir.

Sinan Paşa imaretinin cami kısmı, Bursa'daki Şehadet camiinin restitüsyon plânına benzemekle beraber, ondan önemli bir noktada da ayrılmaktadır : Şehadet camii ve benzeri olan Ulucamilerde, pâyeler ile yan duvarlar arasındaki açıklıkların tonoz hizasına kadar yükselmesine ve geçitlerin döşeme ile aynı seviyede olmasına karşılık, Sinan Paşa'da, bu dar bölümler âdeta birbirlerinden tecrit edilmiş, ve mihrabın görülebilmesi için buralara sadece birer kemerli açıklık yapılmıştır. Yan duvarlardan ortaya doğru uzanan bölme şeklindeki duvarlar Ulucami tipindeki yapılardan yalnız Küre'deki Hoca Şemseddin camii'nde karşımıza çıkmaktadır. Sinan Paşa'da bu bölmelerin aralarında geçit yoktur. İçinde sadece birer kemerli küçük pencere şeklinde açıklık olan, bu ortaya

68) A. Kuran, *Ottoman Architecture*, s. 161 - 164.

69) A. Gabriel, *Une capitale turque*, Brousse, Paris 1958, s. 45 - 46, res. 14.

70) R. Anhegger, *Beftraege zur Frühosmanischen Baugeschichte*, şu eserde : *Zeki Velidi Armağanı*, İstanbul 1953, s. 4 vd. (ayrı basımın), res. 3 - 5;

Anhegger'in denemesi, Curtis'in çizdiği ve taşbasması bir album halinde yayınladığı desenler ile 2 fotoğrafa dayanmaktadır.

71) Sedat Eldem, *Bursa'da Şahadet camii konusunda bir araştırma*, «Türk sanat tarihi - Araştırma ve incelemeler» I (1963) s. 313 - 326. Daha iyi ve bütün eldeki malzemeye dâvanan bir plânı ile restitüsyon denemesi için kşl. E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri*, İstanbul 1966, I, s. 267 - 274.

72) E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri*, I, s. 295 - 303.

doğru uzanan duvarların, binanın kubbe, yarım kubbe (veya tonoz) ve büyük kemer sistemine destek olarak düşünüldükleri de muhakkaktır. Bursa'daki Şahadet camii'nin çok yakın bir benzeri daha vardır ki o da Kırşehir'deki Lâla camiidir⁷³. Yapıldığı tarih bilinmeyen bu eser de güdük bir halde zamanımıza kadar gelmiştir. Burada da enine iki mekân birbirini takip etmekte, ortadaki bölümleri birer kubbe örtmektedir. T biçiminde payeler ile ayrılan yan bölümler dar ve uzundur. Bunlar uzunlamasına beşik tonozlar ile örtülmüştür. Bugün orta bölümler ile sağ taraftaki dar bölümler mevcuttur. Buna karşılık, soldaki kanat tamamen yok olmuş, orta bölümler Şahadet camiinde de olduğu gibi, sokaktan düz bir duvar örülme suretiyle kapatılmıştır. Amasya'da 16. yüzyıl başlarına ait olduğu tahmin olunan II. Bayazid'in zevcelerinden Bülbül Hatun adına olan camide aynı şema daha farklı şekilde kullanılmış, orta bölümlerin aynı eksen üzerinde çifte kubbeli olmasına karşılık, yan bölümler de ortadakiler ölçüsünde geniş tutulmuş fakat bunların üstleri tonozlar ile örtülmüştür. Böylece Türk mimarisinde Edirne Üçşerefeli camiindeki sistemin bir bakıma bir benzeri meydana getirilmiştir⁷⁴.

Sinan Paşa imareti camisindeki mimari tertibin, Türk mimarisinde Ulucami tipi denilen çok bölümlü camiler arasında başbaşa bir grup eser ile de bir dereceye kadar akrabalığı olduğunu yukarıda belirtilmişti. Şimdiki halde bu grup Ulucamilerden şunları tanımaktayız. Çandarlı Kara Halil Paşa tarafından H. 787 (= 1386) de yaptırılan, H. 1088 (= 1677) de tamir ve H. 1307 (= 1889/90) de büyük ölçüde değişiklik gören Gelibolu Ulucamii⁷⁵; I. Murad ile II. Murad'dan hangisine ait olduğu hususunda tereddütler olmakla beraber, I. Murad Hüdevendigâr'ın olması daha muhtemel görülen

Filibe Ulucamii⁷⁶; Yıldırım Bayezid'in H. 801 (= 1398/99) da yaptırttığı Bergama Ulucamii⁷⁷; Küre'de İsfendiyar oğulları'nın eseri olarak H. 860 (= 1455/56) de yapıldığı iddia olunan Hoca Şemseddin camii⁷⁸. Nihayet bu küçük listeye, şimdiye kadar dikkati çekmeyen bir eser daha katılabilir, Merzifon yakınında Gümüş Hacıköyünde (eski adı ile : *Maden-i sîm*) de halk tarafından H. 851 (= 1447/48) de yapıldığı rivayet edilen Ulucami⁷⁹. Bu sayılan eserlerin hepsi de Erken Osmanlı devri mimarisinde Edirne Eski camii'nin en güzel örneklerinden biri olduğu, dokuz bölümlü Ulucami tipinin biraz değişik misalleri olarak ortaya çıkarlar. Kible ekseni üzerinde sıralanan üç büyük bölümün kubbeler ile örtülmesine karşılık, bu Ulucami varyasyonlarında, yanlardaki bölümler dardır ve üzerleri çeşitli tekniklerde tonozlar ile kapatılmıştır. Böylece bunlar, Bursa'daki Şahadet ve Kırşehir'de-

73) Cevad Hakkı Tarım, *Kırşehir tarihi*, Kırşehir 1938, s. 57 - 58; A. Saim Ülgen, *Kırşehir Türk eserleri*, «Vakıflar Dergisi» II (1942) s. 256, res. 15 - 16. Bu eseri 1964 yılı yazında bizzat inceleyerek bir krokiğini çıkardık.

74) A. Kuran, *Ottoman architecture*, s. 170 - 171, res. 188 - 191. Sultan II. Bayezid'in kadınlarından olan Bülbül Hatun, Şehzade Ahmed ile Hundi Hatun'un annesidir. Amasya'da mescid, mektep ve çeşme yaptırdığı bilinir. Bu hayratın vakfiyesi bir rivayete göre H. 915 (= 1509) bk. A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, II Paris 1934, s. 45, not 3; başka bir rivayete göre H. 911 (= 1505/06) tarihli, bk. Çağatay Uluçay, *Bayazid II Ailesi* «Tarih Dergisi» sayı 14 (1959) s. 106 - 107. olduğuna ötre, mescid de bu tarihler etrafında yapılmış olmalıdır.

75) E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri I*, s. 305 - 307.

76) Bk. yukarıda not 72.

77) Osman Beyatlı, *Bergama tarihinde Türk - İslâm eserleri*, İstanbul 1956, s. 19; E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı mimarisinin ilk devri, I*, s. 373 - 378.

78) Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia, Gayrimenkul eski eserleri ve arkeolojisi*, Kastamonu 1952, s. 235 - 238 (camii tarihini H. 878 = 1473/74 olarak verir); A. Kuran, *Ottoman architecture*, s. 165.

79) Bu eserin yayınlandığını bilmiyoruz. Biz burayı 1964 de gördük ve camii'nin bir krokiğini çıkardık.

ki Lala camilerinin⁸⁰ üç dizili tekrarları halindedirler. Sincanlı'daki Sinan Paşa imareti camii de böylece bu *Ulu-cami* tipi ile de bir bakıma akraba bir mimaride olarak kabul edilebilir. Fakat zemin şemasındaki benzer taraflara rağmen üst yapıda evvelce işaret ettiğimiz farklar da çok açık olduğuna göre, Sinan Paşa imareti camii, esaslarını Türk sanatının genel gelişme cereyanlarından almakla beraber, değişik ve yeni bir deneme eseri olarak belirlemektedir. Osmanlı devri Türk mimarisinin artık klâsik esaslara girip prensiplerinin ve istikametinin belli olduğu bir devirde eski geleneklere bağlı fakat değişik tertipler ile yapılan Sinan Paşa camii-imareti, ilk devrin arkaik sistemlerini yeni bir anlayışla devam ettiren ve yaşatan son bir deneme sayılabilir, bu bakımdan Türk sanat tarihinde özel bir yere sahiptir. Sinan Paşa vakfiyesinin şahidleri arasında adları yer alan Amasyalı baba-oğul iki

mimar : Emin Amasyalı ile Mustafa Amasyalı'nın bu görüşteki projenin hazırlanmasında ve tatbikinde bir payları varmıdır? Bunu belki olumlu karşılamağa yetecek kadar elde bilgi yoktur, fakat böyle bir ihtimalin tamamen imkân dışı bırakılmayacağı da muhakkaktır.

80) E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri*, İstanbul 1972, s. 136 - 150 da Dimetoka'daki Çelebi Sultan Mehmed camii'ni bir daha ele alarak şimdi içinde dört pâyeye olan kare plânlı bir bina halinde olan bu çok değerli eski Türk mimari eserinin, kurucusunun ölümü üzerine esas projesine göre tamamlanmadan bırakıldığını isbat etmektedir. Ayverdi'nin görüşüne göre esasında bu muhteşem camii'nin, üç bölümlü bir son cemaat yerini takip eden harimi iki paye ile ayrılan altı bölüm halinde olacaktır. Ortada kapı - mihrab eksenini üzerinde birbirini takip eden iki kubbe yer alacak, yanlarda ise tonozlu daha dar mekânlar bulunacaktır. Böylece Dimetoka'daki bu camii'nin tahmini restitüsyon plânı, Bur-sada Şehadet camii, Kırşehir'de Lala Camii'nin bir benzeri olmakta ve bir taraftan da Fıllıbe - Ulu camii ile Küre'de Şemseddin camii ve benzerlerinin iki kubbeli daha ufak bir tekrarını teşkil etmektedir.

EK : I

ONALTINCI YÜZYILIN BAŞLICA SİNAN PAŞA'LARI
ve
VAKF ETTİKLERİ HAYR ESERLERİ HAKKINDA BİR DENEME

Bu liste sadece bir denemedir, bu bakımdan ne eksiksiz ne de hatasız olmak iddiasındadır. Tarihi şahsiyetleri açık olarak tesbit edilemeyen birkaç Sinan Paşa bu listede alınmamıştır.

Adı ve lâkabı	Bulunduğu görevler	Ölüm tarihi	Mezarı	Vakf ettiği eserler
1 Sinan Paşa GÜVEYİ	II. Bayazid'in damadı Gelibolu sancak beyi Kaptandıerya	H. 909 = 1503/04	Gelibolu'da türbesi var.	Edirne'de cami ve kervansaray Gelibolu'da zaviye
2 Sinan Paşa TRABLUS FATHİ	Rüstem Paşa'nın kardeşi Hersek sancak Beyi Kaptandıerya	H. 961 = 1553	Üsküdar'da Mihrimah yanında türbesi var.	İstanbul - Beşiktaş'da cami ve medrese İstanbul - Yenibahçe'de mescid İstanbul - Ayakapısında mescid
3 Sinan Paşa CİGALAOĞLU CAĞALOĞLU	İtalyan Cicala ailesinden Silâhdar Miriâlem Yeniçeri ağası Diyarbakı Erzurum Halep Budın Van Bağdat Kaptandıerya (2 defa) Sadrazam	H. 1014 = 1605	Diyarbakırda öldü. Orada türbe ve mezarı olup olmadığı bilinmiyor.	Konya Ereğli'sindeki Bedesten denilen yapının onunla ilgisi açık olarak bilinmiyor.
4 Sinan Paşa SOFU	Sekbanbaşı Mirahur Budın Erzurum Eğri Anadolu Bosna Sadaret kaymakamı	H. 1017 = 1608	Şam'da ölmüştür. Mezarı hakkında bilgi yoktu	Prizren'de cami

Adı ve İsmi	Bulunduğu görevler	Ölüm tarihi	Mezarı	Vakf ettiği eserler
5 Sinan Paşa KOCA YEMEN FATİHİ	Şam Mısır } vâlisi Sadrâzam 5 defa)	H. 1004 = 1596	İstanbul'da Çarşı kapı'da türbesi var	Malatya'da cami ve medrese Kaçanık'de cami, medrese, hamam Priştine'de hamam Kahire'de cami Bursa Yenışehirinde cami ve imaret Antakya'da hamam Belgrad'da cami (tamamlattı) İstanbul - Eyub'de cami Mekke'de çarşı İstanbul - Kasımpaşa'da cami ve tekke İstanbul - Ahırkapı'da kasır (İncili köşk) İzmit yolunda Sargazi'de zaviye Üsküdar'da cami, medrese, mektepe Üsküdar'da hamam İstanbul'da Çadırcılar hanı Karaman'da hamam Mısır - Bulak'da cami Selânik'de cami ve han Uzuncaova - Hasköy'de cami ve kervansaray Zambakiye'de mescid, imaret, han
6 Sinan Paşa BOLAYR (?) veya BOLAR	Sultan Cem'in kapucubaşısı 1495'den sonra II. Bayazid hizmetinde			Belki no. 11 ile aynıdır?
7 Sinan Paşa HADİM	Bosna Bey- Anadolu } ler- Rumeli } beyi Sadrâzam	H. 922 = 1517 Şehid	Kahire'de Şeyh Timurtaş zâviyesinde	kşl. aşağıda no. 8
8 Sinan Paşa DERVİŞ	Gelibolu mirli vâsı Kaptanıderya Hersek mirli vâsı	H. 912 de henüz hayatta		İbisan'da darü'ttâlim ve zaviye no. 1 ile aynı değil, no. 7 ile aynı olabilir
9 Sinan Paşa	Ash Gürcü Karaman Beylerbeyi	H. 980 = 1573	Konva Mevlevihane avlusunda türbesi var	Karaman - Fısandon (Dereköyü)'da cami (kılısedan).
10 Sinan Paşa LALA-GÂZİ	Sives vâlisi	H. 932 = 1525	Sincanlı'da türbesi var.	Fundacak köyünde hamam Sivas'da han ve çifte hamam Sonisa'da hamam Sincanlı'da cami, imaret, mektepe, hamam

Adı ve lakabı	Bulunduğu görevler	Ölüm tarihi	Mezarı	Vakf ettiği eserler
11 Sinan Paşa				Hacı Hamza'da H. 912 (= 1506/07) tarihli cami ve imaret.
12 Sinan Paşa KÜÇÜK	Kaptanıderya Rumeli beylerbeyi			No. 11 ile aynı olabilir.
13 Sinan Paşa YULARKASDI veya YULARKISTI	Kayseri sancak beyi Şahzade Ahmed lalası ve veziri	H. 917 = 1512 (?)		No. 6 ile aynı olduğu söylenir ise de bu yanlış olmalı.
14 Sinan Paşa KOCA	Kanuni şehzade İken defterdarı sonra lalası, 1520 den sonra vezir Azlınden sonra Selânik sancağı verildi	H. 957 = 1550 (?)	Selânik'de öldü.	H. 1232 (= 1816/17) de Selânik'te No. 5'in hayratından başka diğer bir Sinan Paşa'nın camii vardır ki, bunun olabilir.
15 Sinan Paşa	Defterdar Mısır defterdarı Maraş Konya Sivas Diyarbakır } vâhisi	H. 1005 = 1596/97		
16 Sinan Paşa	Kapucubaşı Sipahiler ağası Alâiye heyi	H. 932 = 1525 gehd		No. 10 ile belki aynı
17 Sinan Paşa	Sokollu'nun kapucubaşısı Basra Maraş } vâhisi	H. 1007 = 1598/99 gehd		
18 Sinan Paşa RAKKAS	II. Bayazid'in lalası Gümüşhanede Turul kalesini aldı			

Not :

Bu yazımın son provaları görüldüğü sırada Yugoslavya'da Mostar'da da bir Sinan Paşa camii olduğunu öğrendik, bkz. H. Hasededic. Sinan-paşına dzamija u Mostaru, «Prilozi za Orijentalnu filu.» 12 - 13 (Sarajevo 1962/63) s. 259-264. Bu yazının aslını göremediğimizden, Mostar'daki Sinan Paşa camii'nin hangi Sinan Paşa'nın hayır eseri olduğunu tesbit edemedik.

EK : II

SIVAS'DA SUBAŞI HANI (SINAN PAŞA HANI) HAKKINDA RAPOR

Sivas ili merkezinde *Subaşı Otel*i veya *Hanı* adıyla maruf *Sinan Paşa vakfından* binanın durumu tarafımdan yerinde tetkik edilmiş, hazırlanan ölçülü plân krokisi ve fotoğrafları ile birlikte Yüksek Kurula sevkedilmek üzere ilişikte takdim olunmuştur.

Sivas'ın eski çarşısı içinde halihazır durumu ile takriben 1100 m. karelik bir yer işgal eden bu bina yine takriben 13.50 x 19.00 m. ebadında açık bir avlu etrafına sıralanmış iki katlı odalarla çevrilidir. Kısmen kârgir ve kısmen ahşap karkas olan bu binada alt odalar dükkân, önleri balkonlu üst odalar ise otel olarak kullanılmaktadır. Yeni Çarşı Caddesi ile yandaki Tuzcular Sokağına açılan iki kapısı vardır. Ayrıca bir üçüncü küçük kapı ile kuzey taraftaki geçitle irtibatlıdır. Bugün otelin arka kısmında (doğu cephesinde) ve üzeri civar evlerin bahçesi haline getirilmiş olan bir de mahzen kısmı bulunmaktadır.

Ekli plânın tetkikinden de anlaşılacağı üzere eski kalın kesme taş duvarlar ile bunlara sonradan yer yer ilâve edilen ahşap karkas bölme duvarlarının teşkil ettiği yapı, klâsik Osmanlı Devrine ait bir binanın 19. asırda inşa edilen ilâvelerle tâdil edildiğini gösterir. Otelin Tuzcular tarafında ve sokak zemininden takriben 1.20 m. derinlikte bulunan taş tonozlu sıra dükkânlar ile kapısı otel içine açılan ve aynı kottaki çapraz tonozlu mahzen eski binayı kısmen karakterize edebilecek durumdadır. Binanın Tuzcular Sokağına bakan batı cephesi boyunca sıralanmış olan bu dükkânların (ki eskilerin ifadesine göre bir kısmı yakın tarihlerde yıktırılmıştır), otelin içindeki dükkânlardan girilen üst katları da avlu kotundan takriben 90 cm. yüksektir.

Otelin kalın duvarlarında bugün dahi görülebilen taş söveli, geçmeli demir parmaklıklı küçük pencereler eski yapıya aittir. Üst kat odaları ve bunların önünde dolaşan ahşap revaklı balkon 19. asır ilâvesidir. Eski yapının sağlam duvarlarından istifade edilerek sonradan inşa edilen bu üst katın kuzey ve batı cihetteki balkonu, taş pabuçlu altı adet ahşap sütûna istinat ettirilmiştir. Otelin üzeri ise ahşap bir kırma çatı ve alaturka kiremitle örtülmüştür. Mahallî inşaat geleneklerine uygun olarak köşelere gelen ahşap karkas dikmeleri ve pencere pervazları hariç bütün dış ve iç cepheler beyaz kireç harçlı sıva ile sıvanmıştır.

Yeni Çarşı Caddesine açılan kapının yan tarafından bir ahşap merdivenle doğrudan doğruya üst kattaki otel odalarına çıkılabildiği gibi Tuzcular Sokağına açılan kapı yakınından da yine ahşap bir merdiven ile üst kata çıkılabilmektedir. Bu merdivenin yanından, taş basamaklı diğer bir merdivenle, ortada dört adet kesme taş ayağa ve duvarlarda aynı ebadda kesme taş plâstrlara istinat ettirilmiş dokuz çapraz tonozun örttüğü mahzen kısmına inilir. Bu kısım tonozların merkezine simetrik olarak açılmış kare şeklinde dört tepe penceresi ile ışıklandırılmıştır. Yeni Çarşı Caddesi üzerine yapılmış olan bir sıra dükkân, otelin sadece giriş kapısının önünü açık bırakmak suretiyle bütün dış cepheyi kapatmıştır.

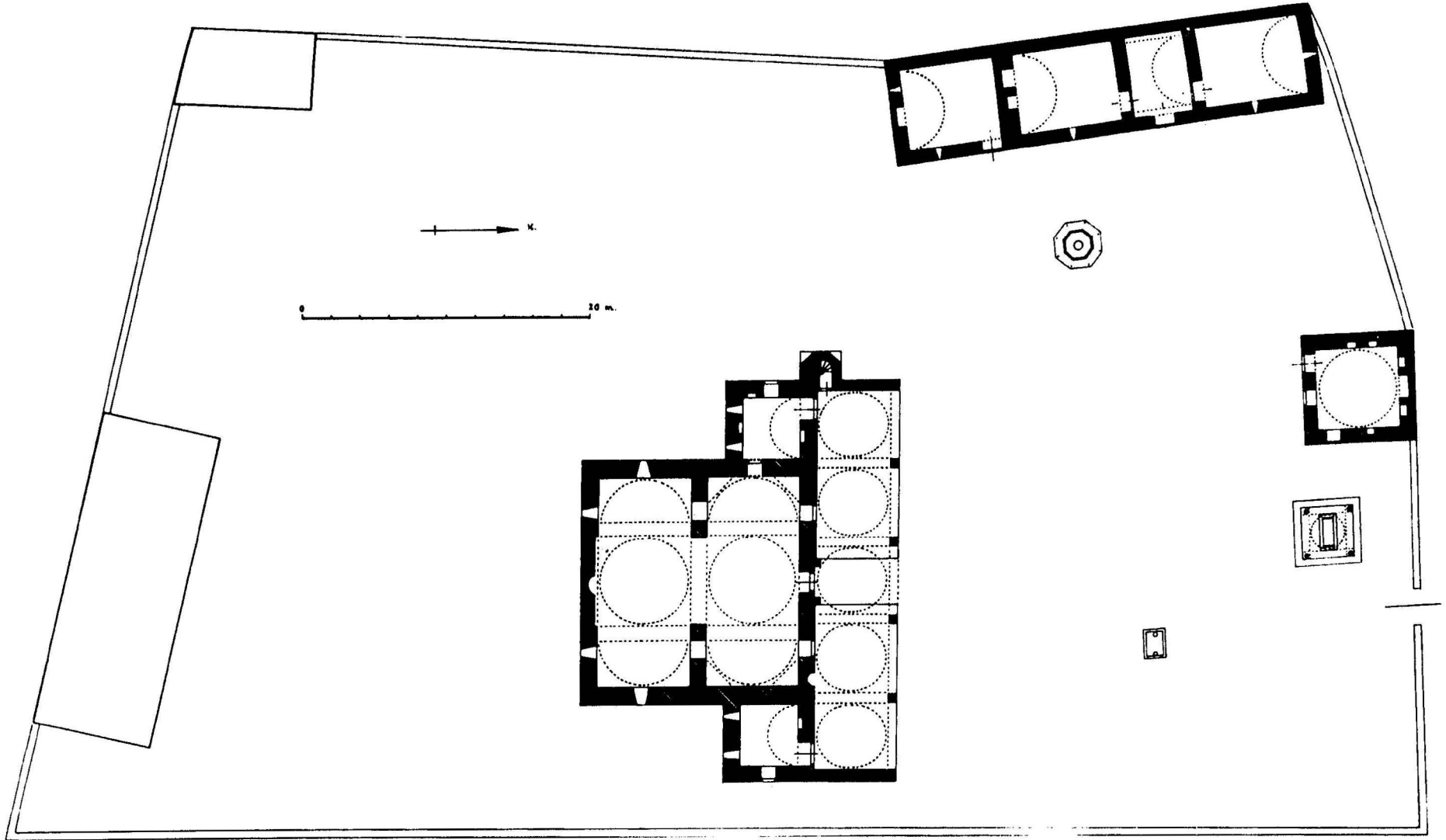
Mâhallinde yaptığımız soruşturmalardan öğrendiğimize göre, Sivas Belediyesi Yeni Çarşı Caddesini genişletmek maksadıyla Subaşı Otelinin önündeki dükkânlar ile otelin batı kanadını istimlak ederek yıkma tasavvurundadır. Plânda koyu renk ile gösterilen duvarlar tahminimize göre 16. asırdan kalma bir kervansarayın veya hanın bakiyeleridir ve eski eser hüviyetine haizdir. Muhtes ilâveler (ahşap kısımlar) kaldırıldığı ve iç avlu zemininde

hafriyat yapıldığı takdirde bu binaya ait diğer kısımların da meydana çıkacağı muhakkaktır. Ancak bulunacak yeni izlere göre eski binanın orijinal şekli ile ihya edilip edilemeyeceği hakkında şimdilik kesin bir şey söylene-
mez. Bu durumda Subaşı Otelinin etrafındaki çirkin parazit binalardan kurtarılacak ve görünen eski bakiyele-

re dokunulmaksızın gerekli tamirleri yapmak suretiyle muhafazasının uygun olacağı kanaatinde bulunduğumu saygı ile arz ederim.

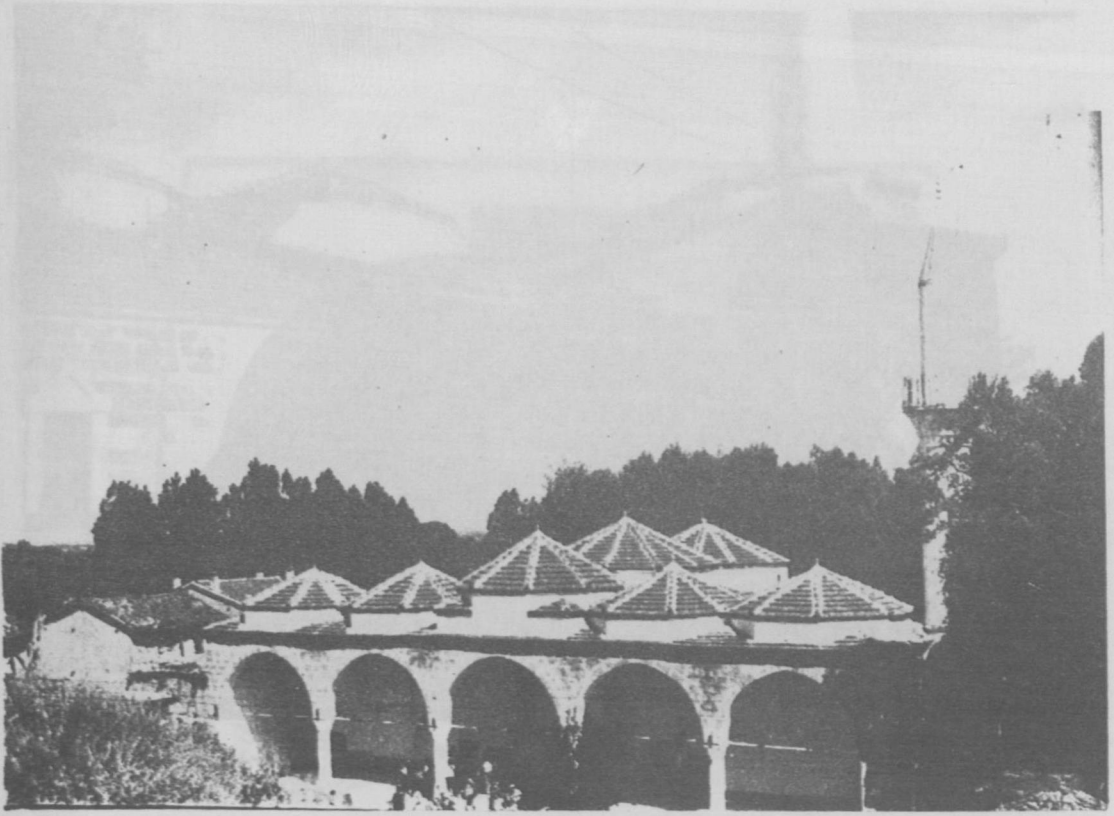
27/19/1966

Müt. Müşavir
Y. Müh. Mimar
Yılmaz ÖNGE

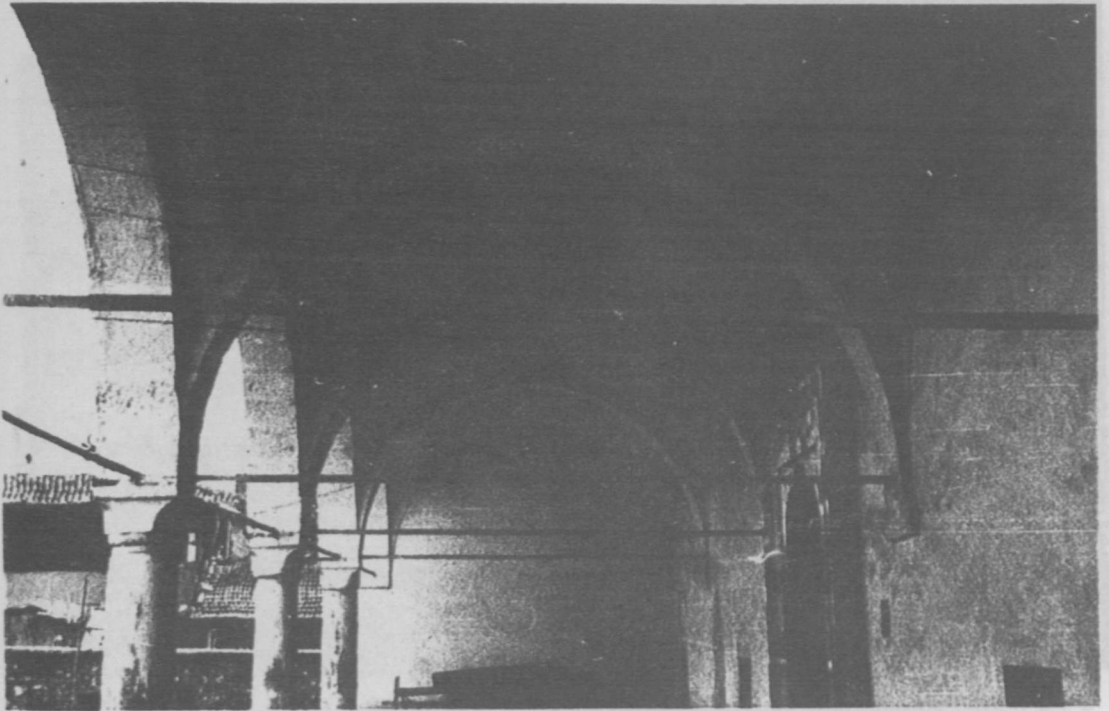

Resim : 1 --- Sinan Paşa imaretinin vaziyet plânı.
(Öğrencilerimizin aldıkları ölçüler ve S. Erken'in bir krokisi yardımıyla
Y. Önge tarafından çizilmiştir).

EYİCE

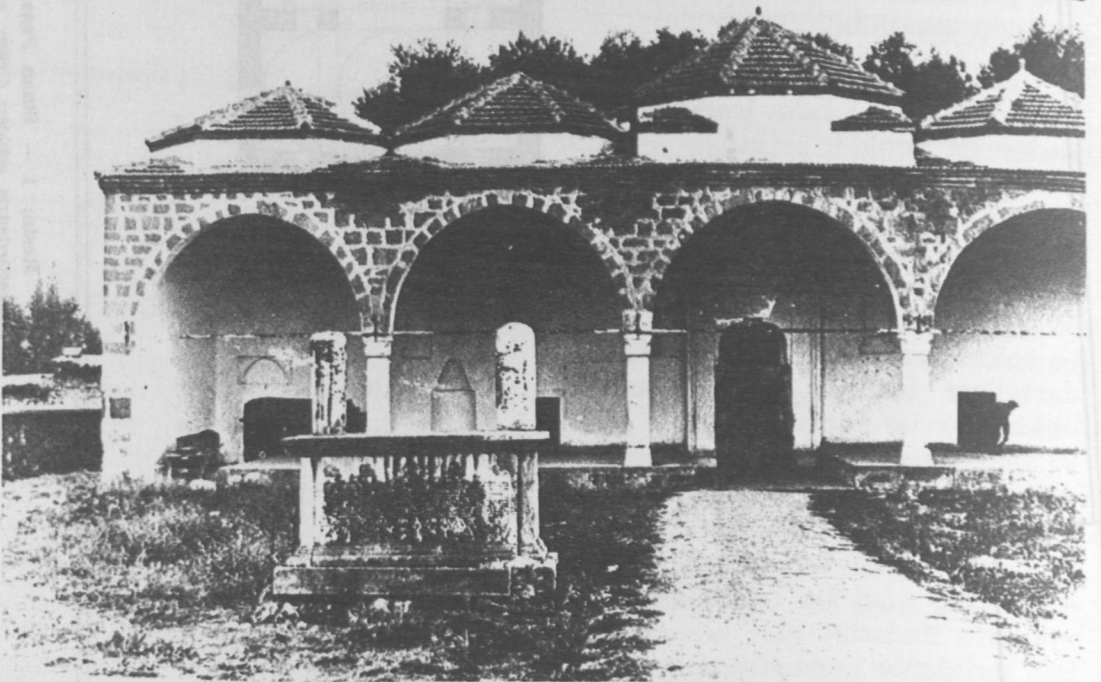
Resim : 4 — Camiin genel görünüşü, 1963 de.

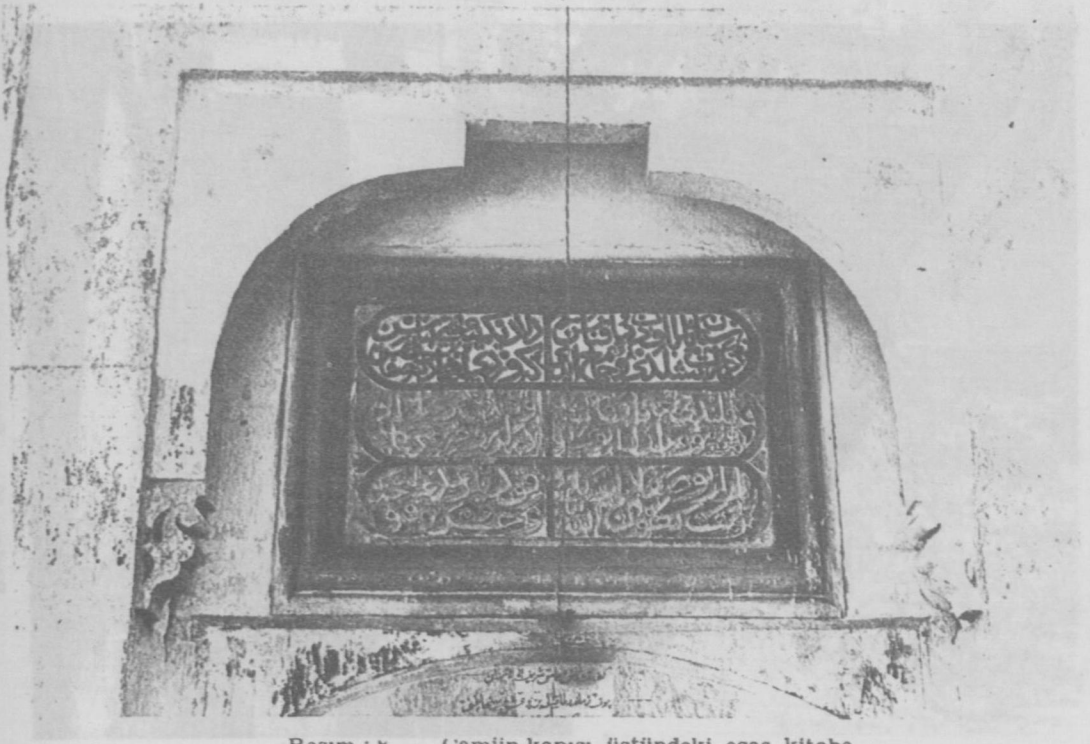
Resim : 5 — Son cemaat yeri revakları.

Resim : 2 — Camiin genel görünüşü, önde sahibi bilinmeyen mezar.

Resim : 3 -- Son cemaat yeri ve mezar.

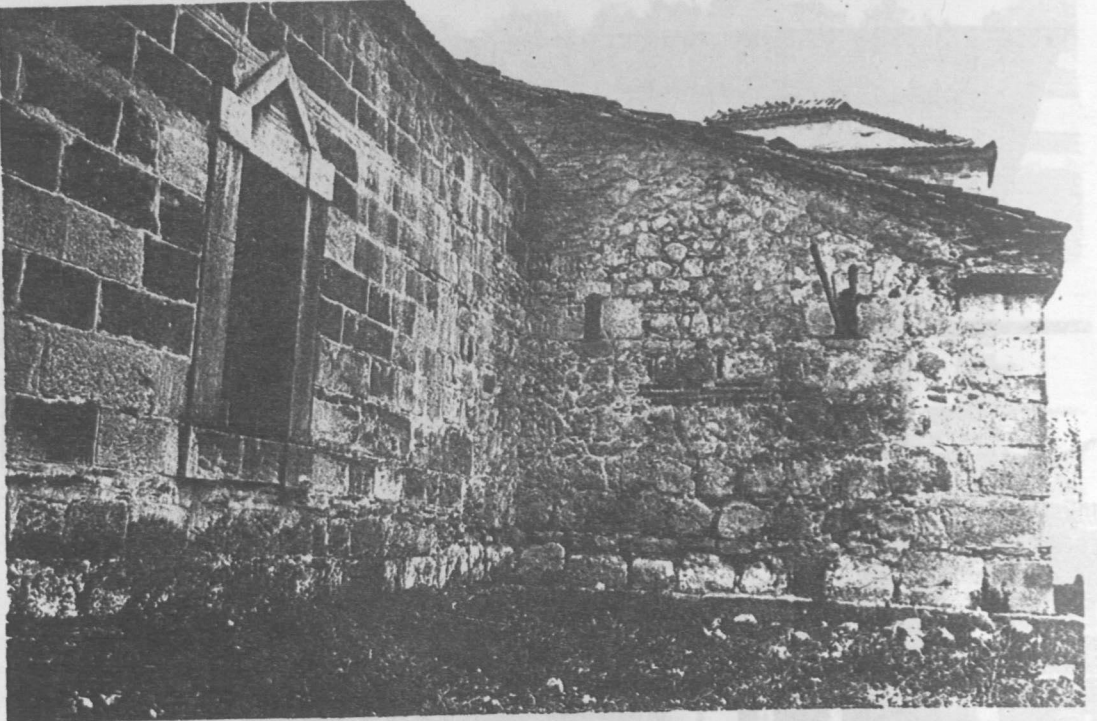
Resim : 8 — Camiin kapısı üstündeki esas kitabe.

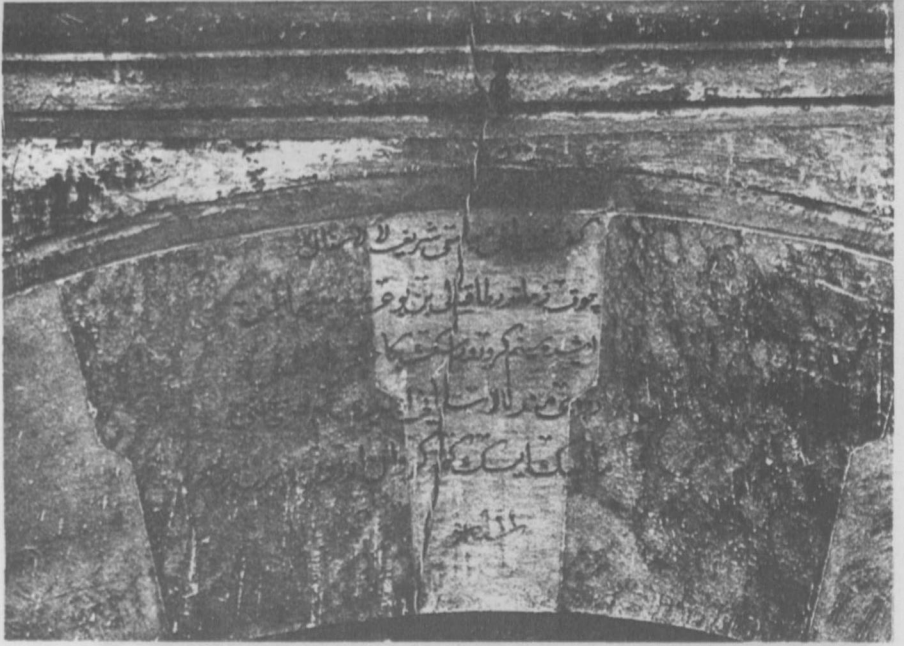
Resim : 9 — Tabhane odasının pencereleri

Resim : 6 — Camiin yan cephesi.

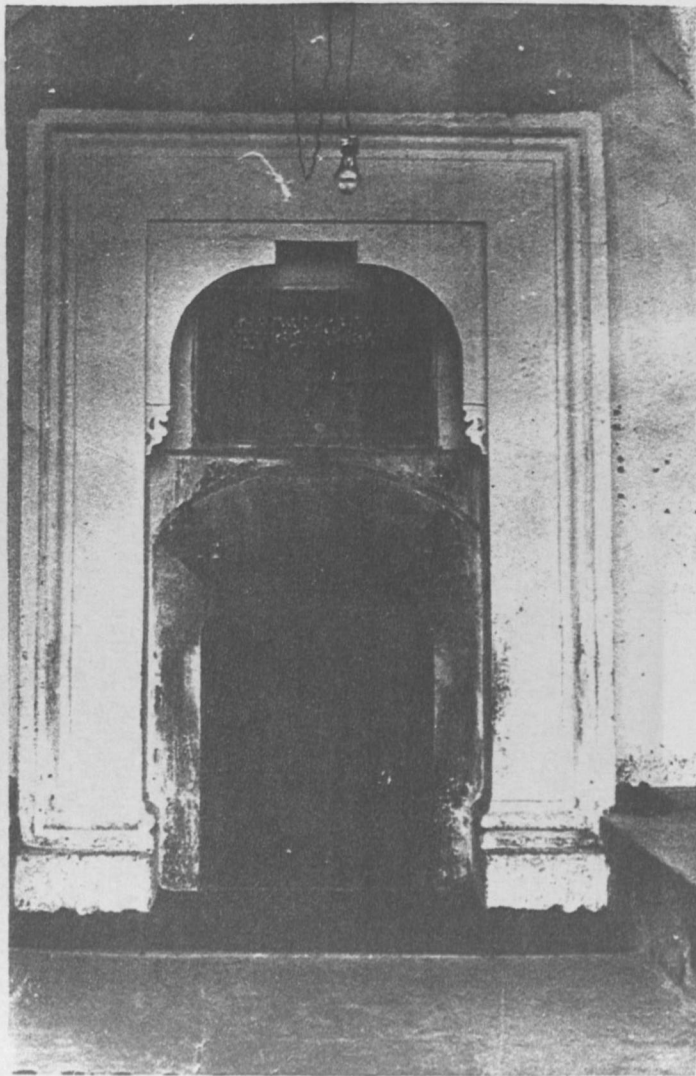
Resim : 7 — Soldaki tabhane odası ve mihrab kısmının ek yeri.

Resim : 12 — Kapı kemerindeki yazı.

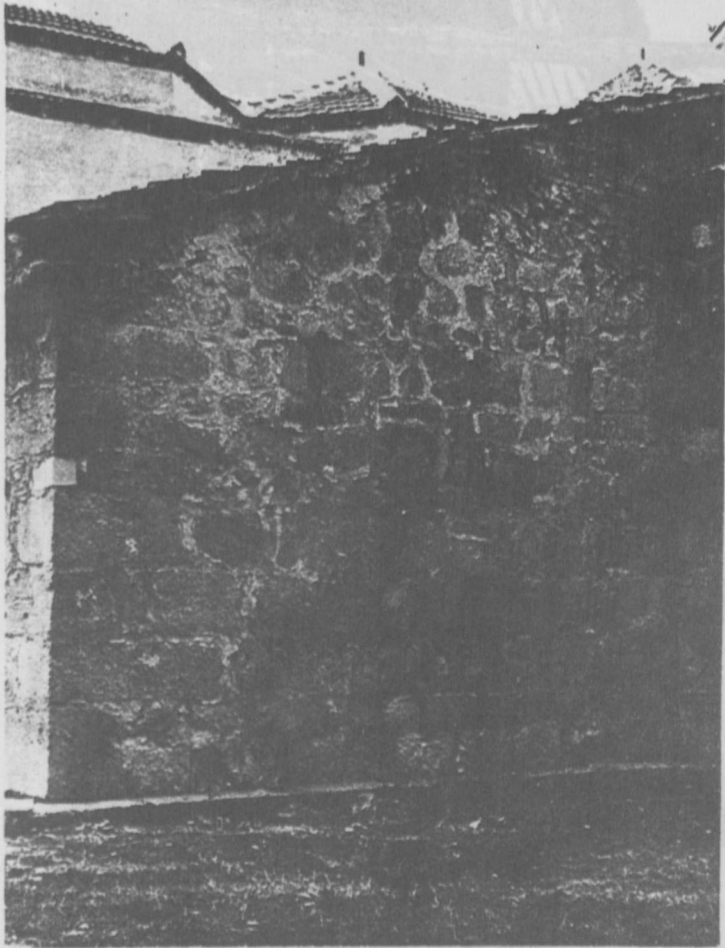
Resim : 13 — Kapı kemerindeki yazı.

Resim : 11 — Camiin cümle kapısı.

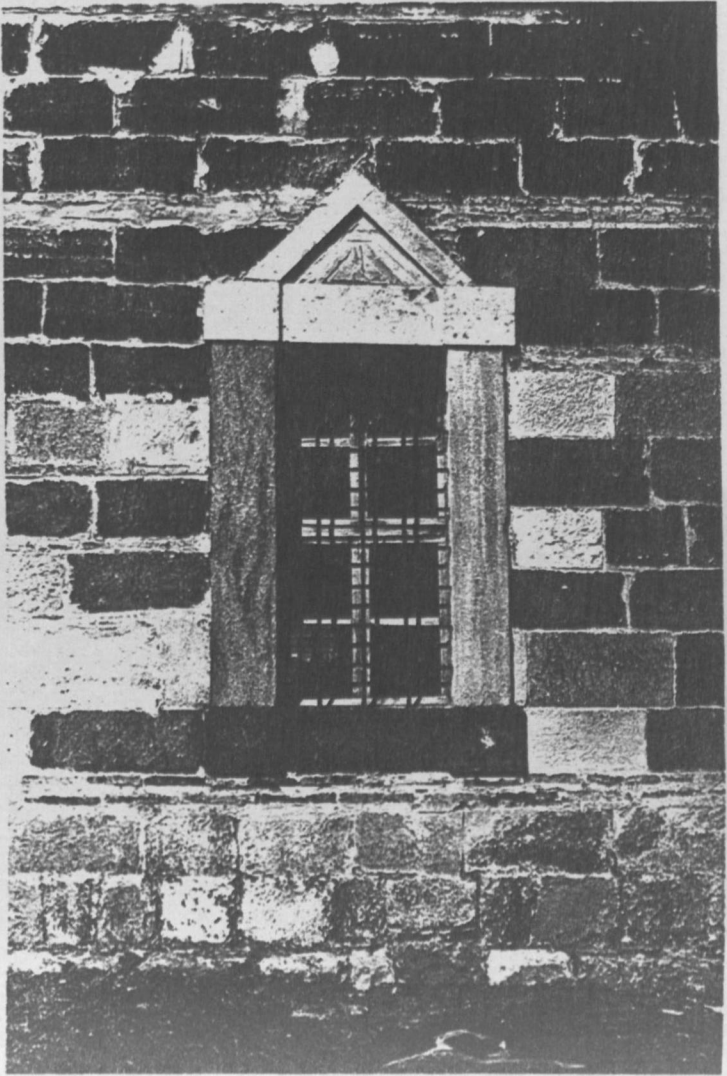
Resim : 10 — Son cemaat yeri revaki.

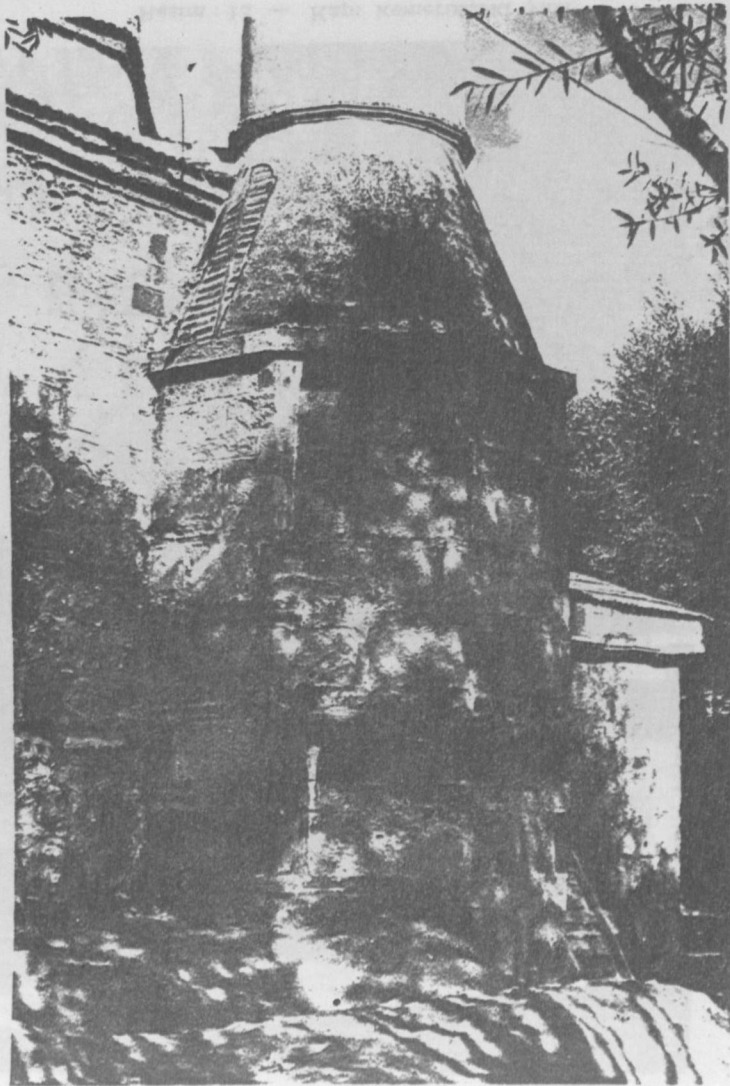
Resim : 17 — Sağ tabhane odası
kible cephesi.

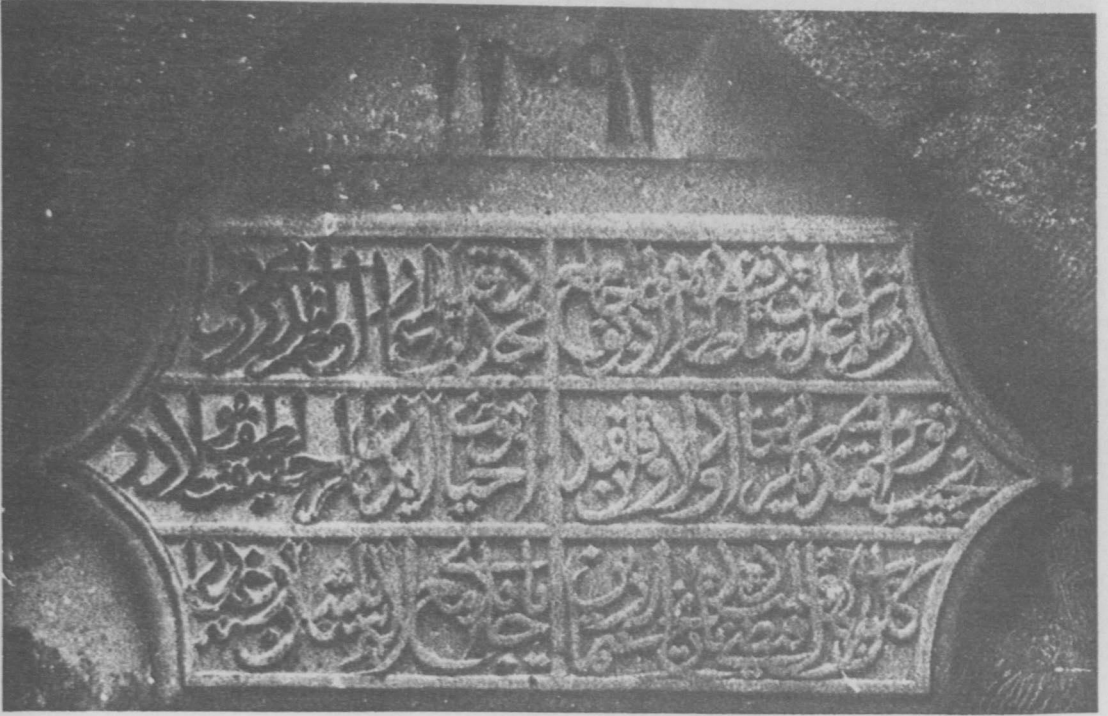
Resim : 16 — Cümle kapısı detayı.

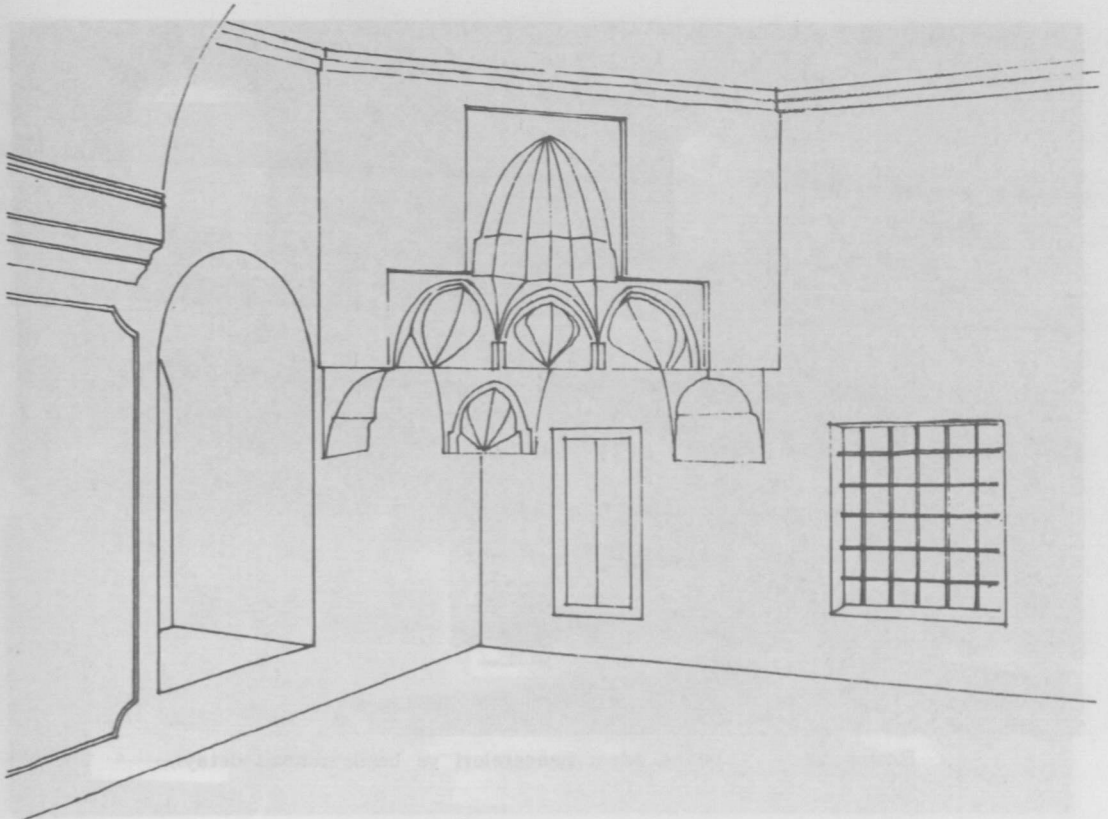
Resim : 15 -- 1876 tamirinde yapılan pencerelerden biri.

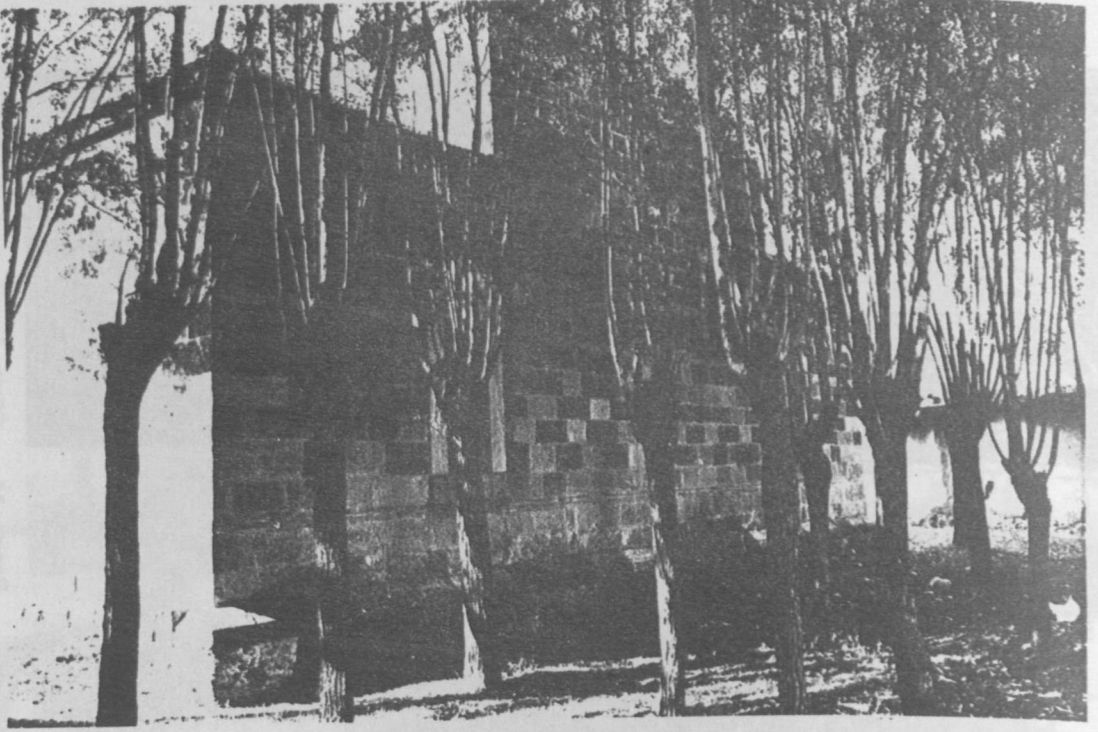
Resim : 14 — Minarenin kürsü ve pabuç kısımları.

Resim : 20 — 1876 tamirini bildiren kitabe.

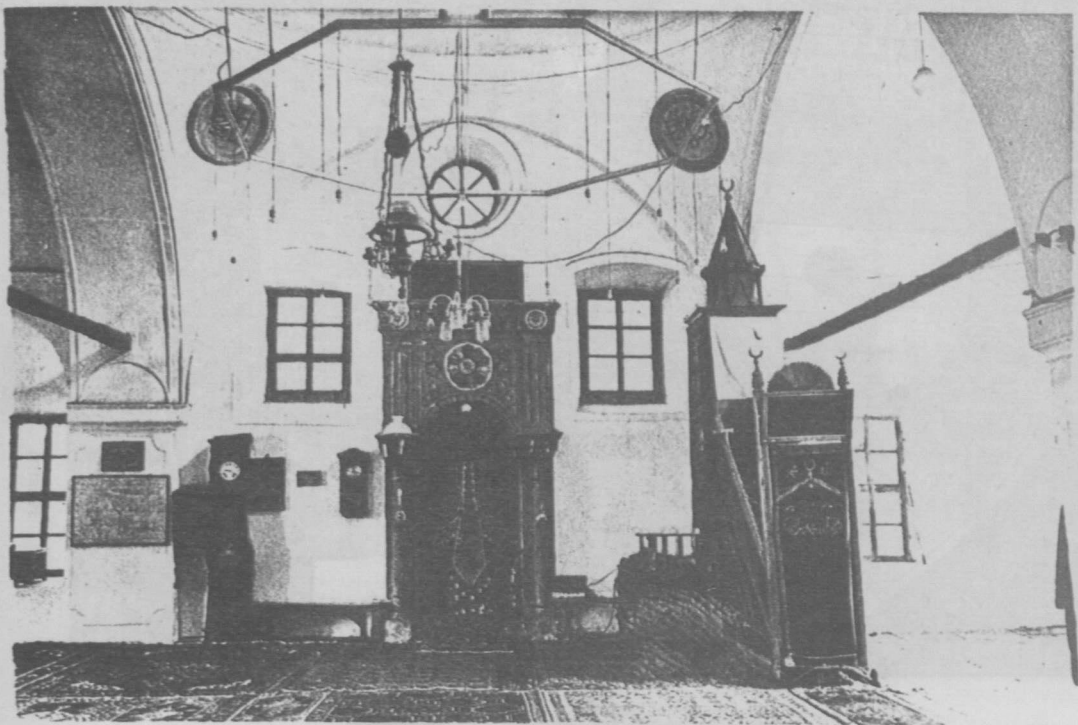
Resim : 21 — Esas mekânda köşe mukarnası şeması.

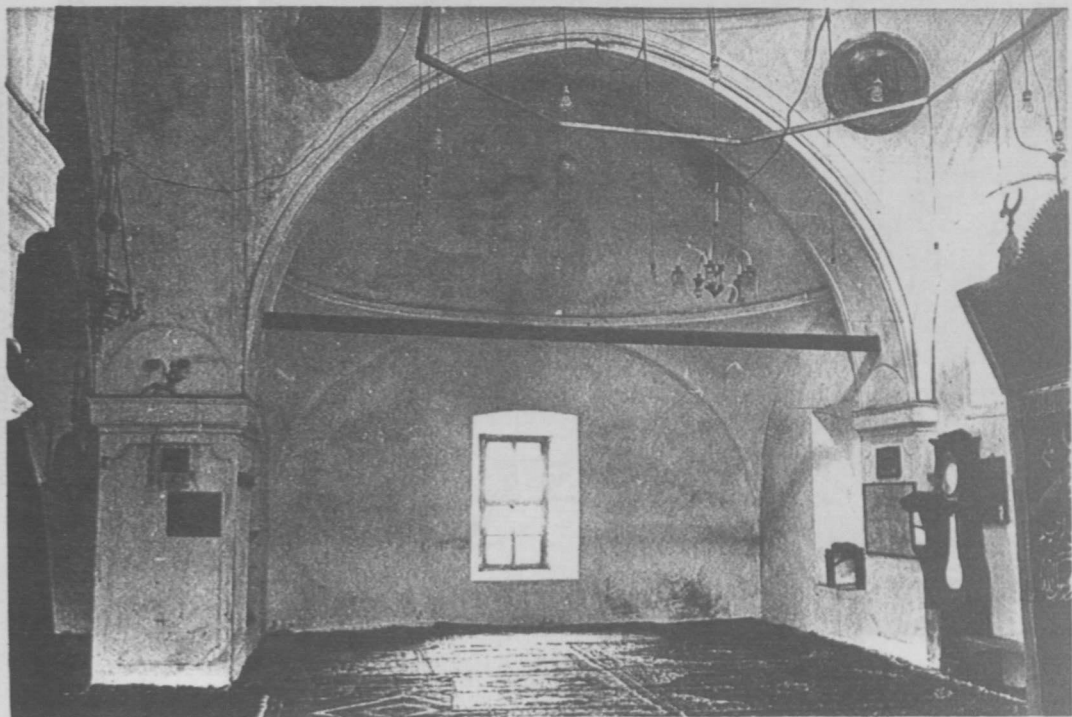
Resim : 18 — 1876 da yenilenen kible cephesi.

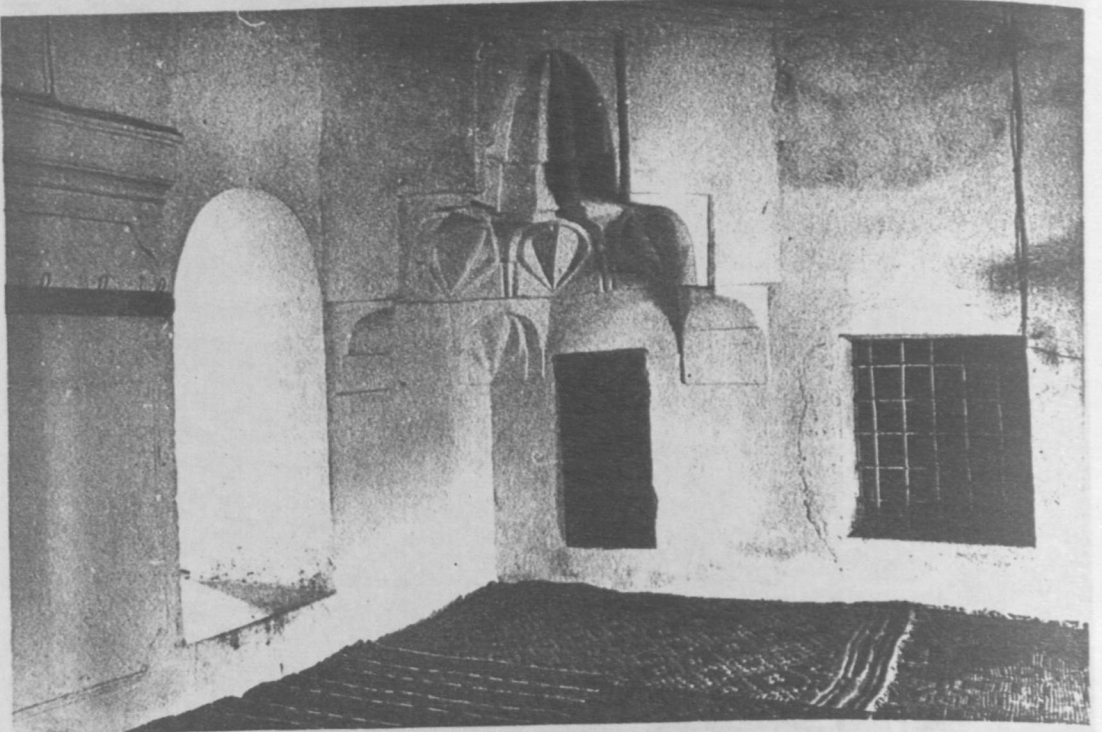
Resim : 19 — Mihrap üstündeki pencere ile kitabe.

Resim : 24 — Mihrap mekânı.

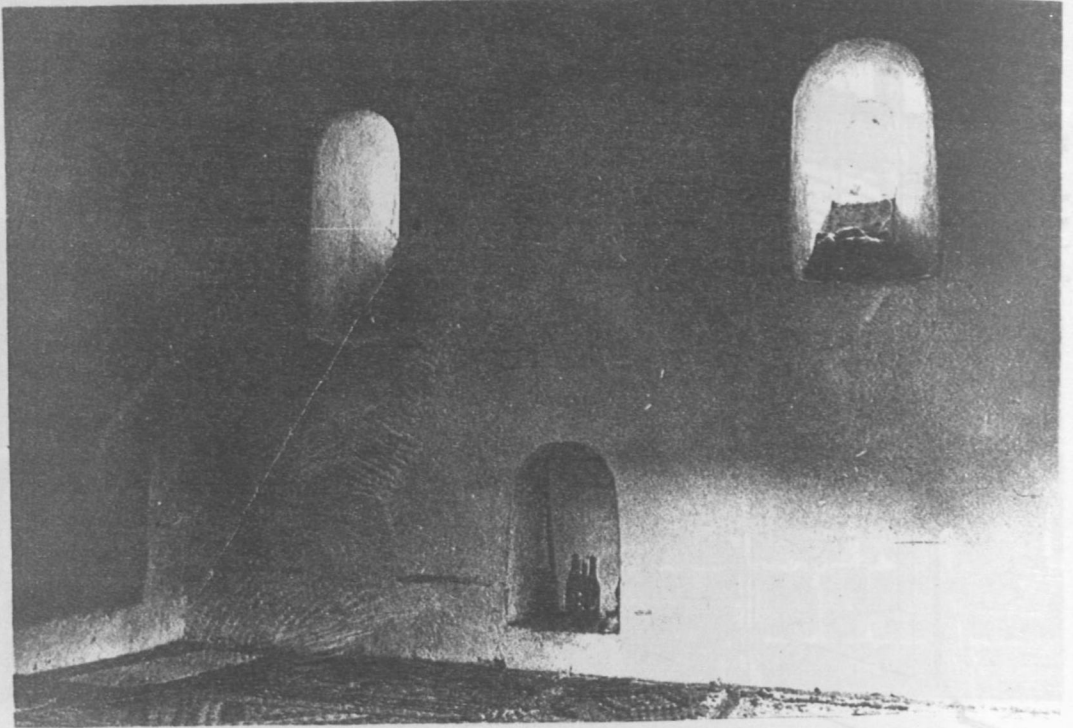

Resim : 25 — Mihrap mekânı yan bölmesi.

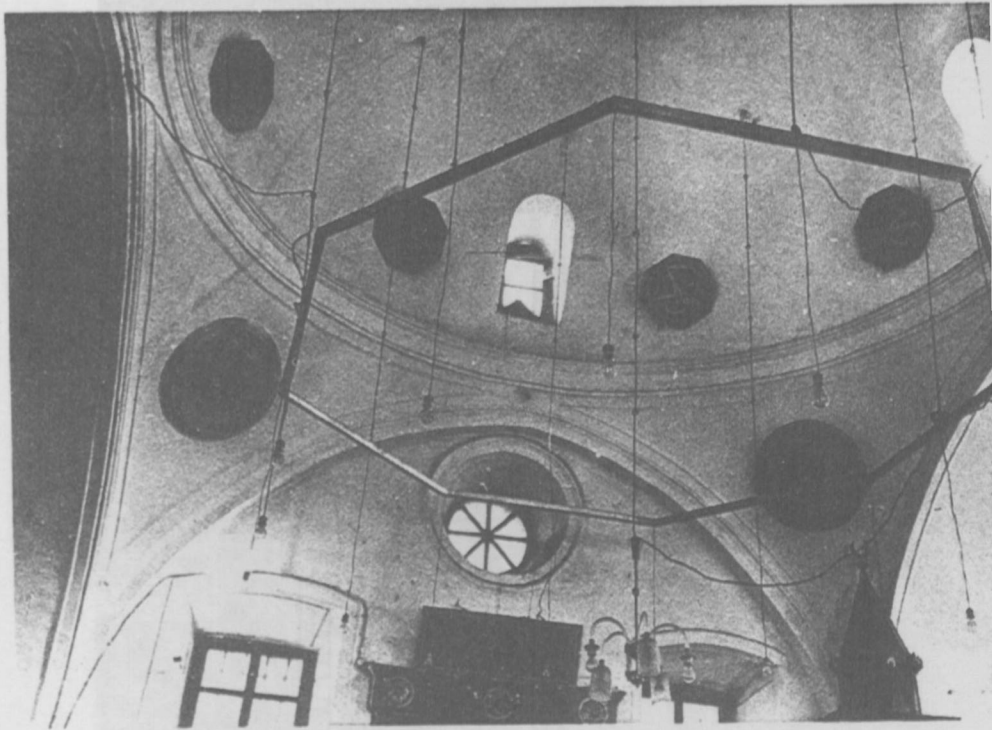
Resim : 22 — Esas mekânda köşe mukarnası.

Resim : 20 — 1878 yılında çekilmiş fotoğraf

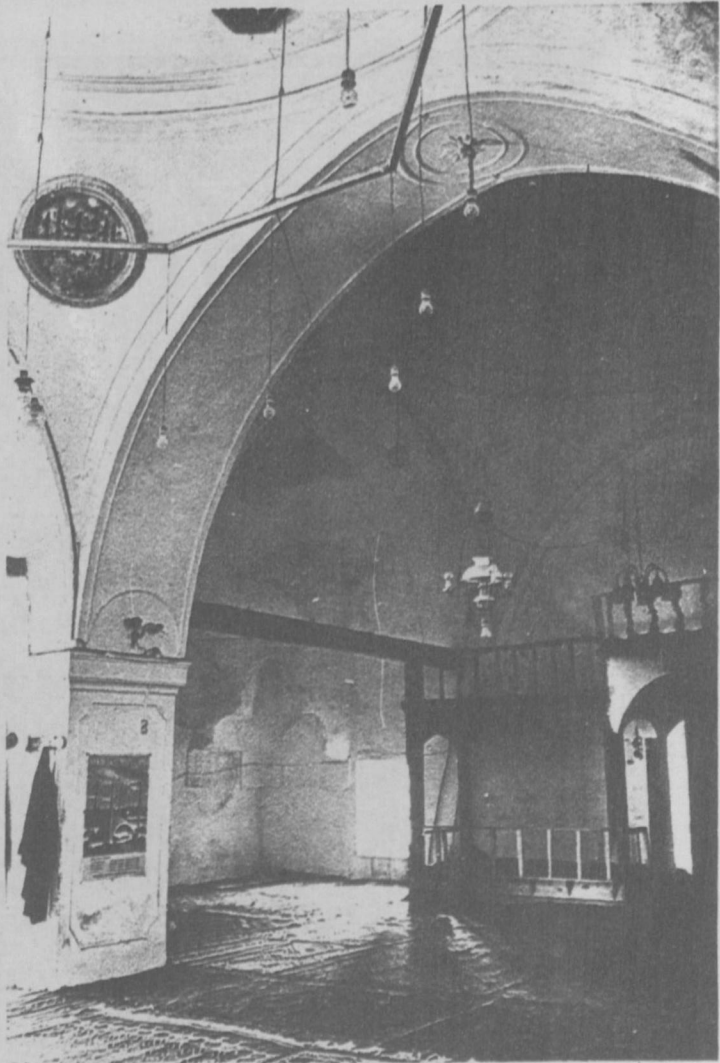

Resim : 23 — Tabhane odası pencereleri ve beşik tonozu detayı.

Resim : 21 — Esas mekânda köşe mukarnası

Resim : 29 — Mıhrap tarafındaki mekânın
kubbesi ve geçiş unsurları.

Resim : 28 — Mihrap tarafından ilk mekâna doğru görünüş.

Resim : 27 — İki mekânı ayıran
bölmelerden biri ve köşe mukarnası.

Resim : 26 — Camiin iç görünüşü

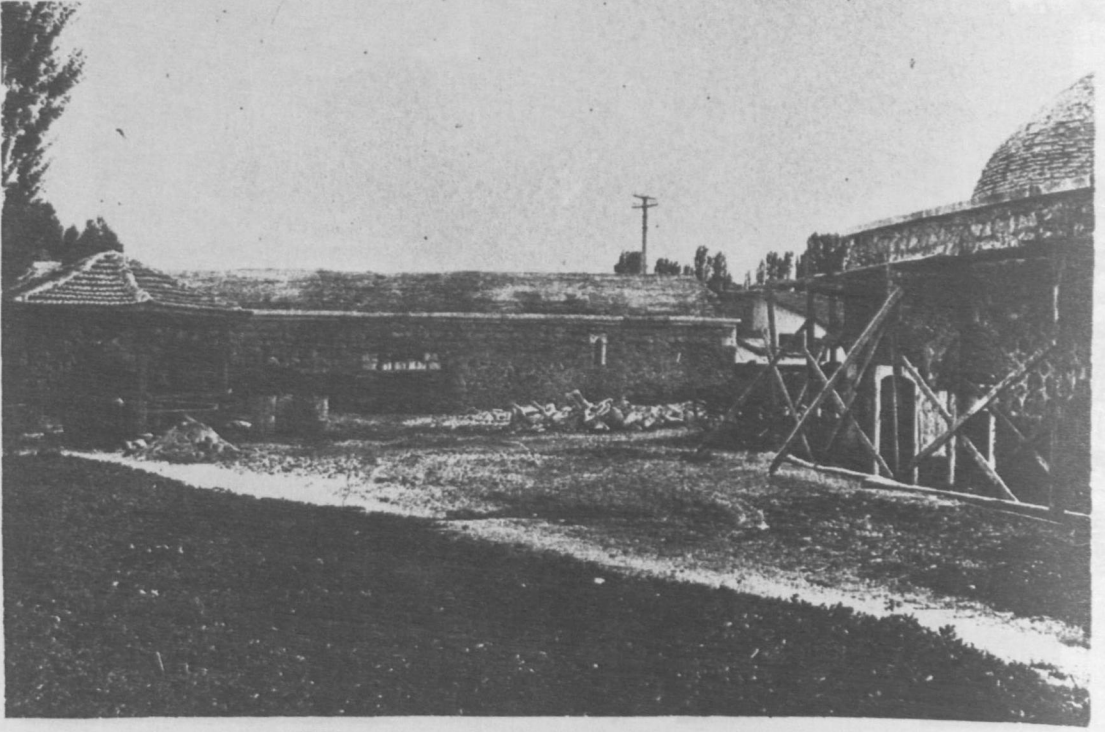

Resim : 32 — Aşhane tamirden önce.

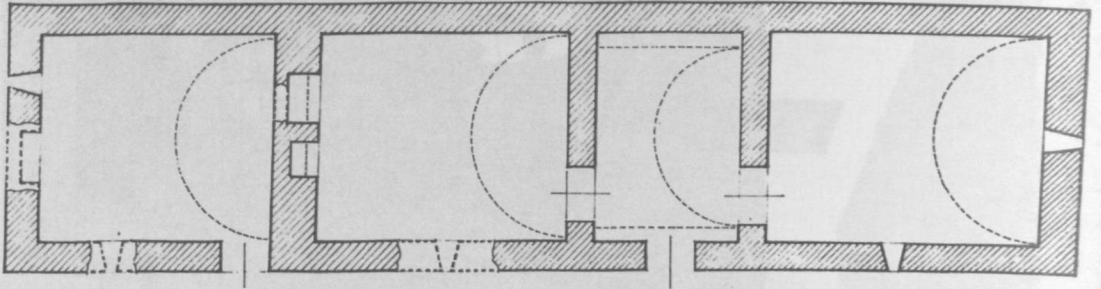
Resim : 33 — Aşhane ve meskenin tamirden sonra.

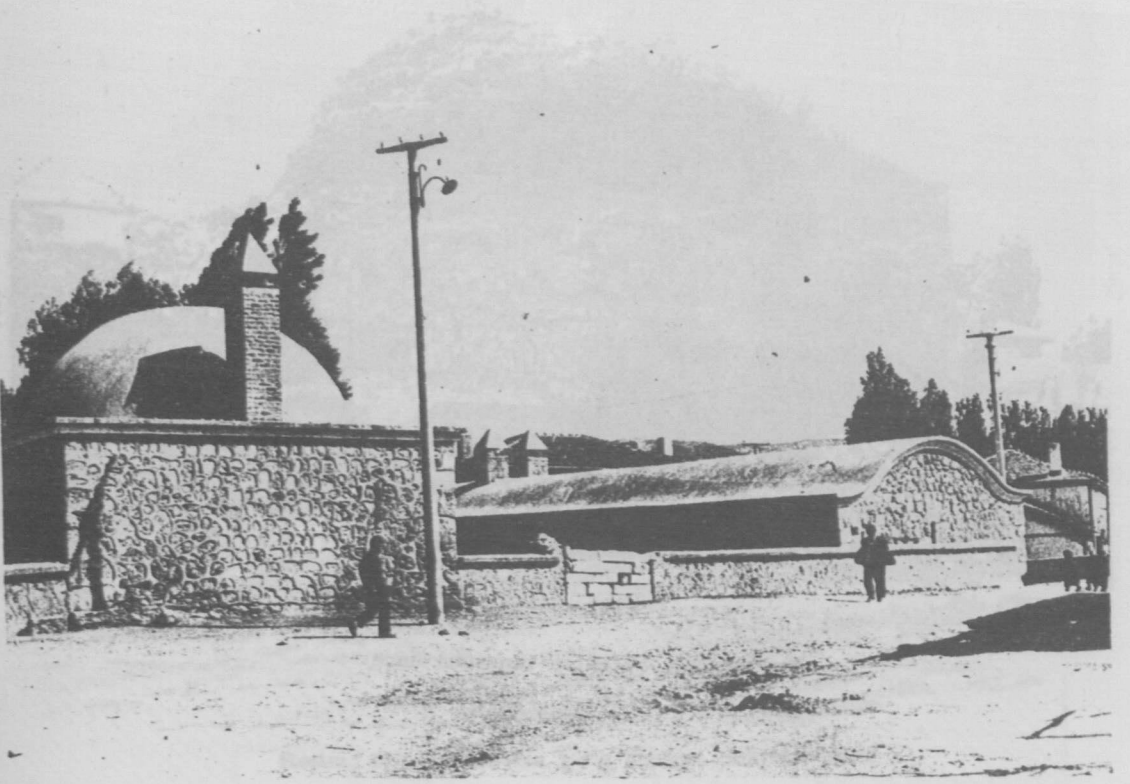
Resim : 33 — Aşhane tamirden sonra.

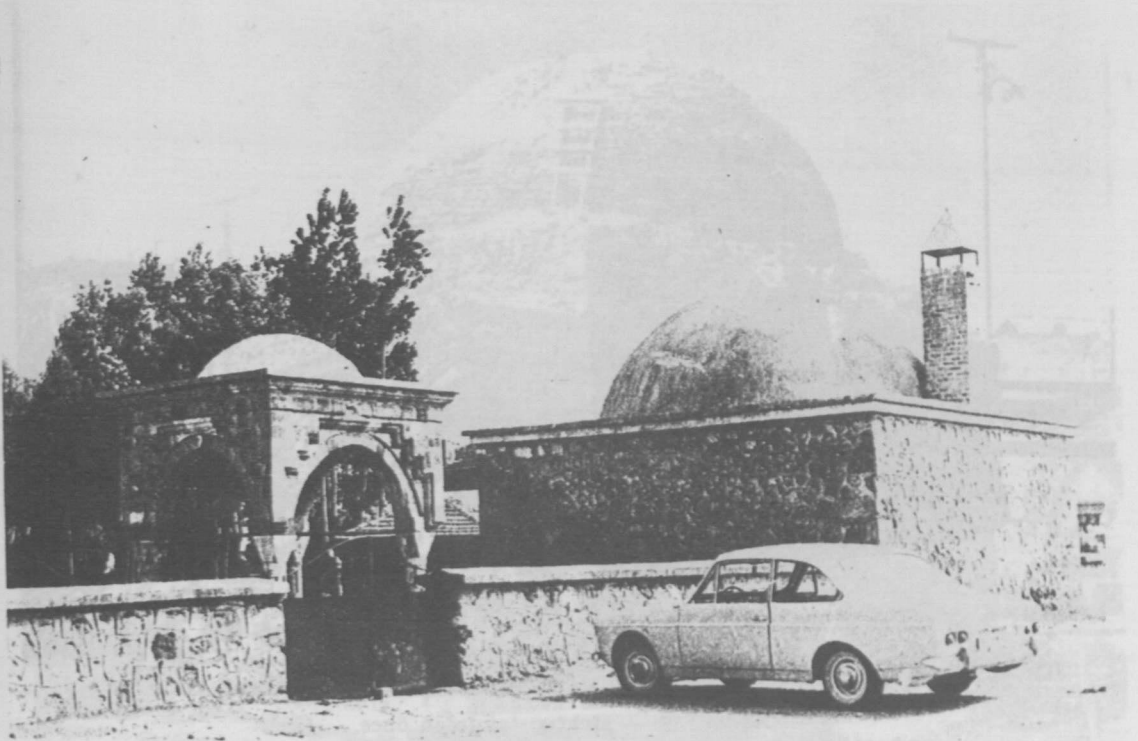
Resim : 30 — Şadırvan, aşhane ve sağda mektep.

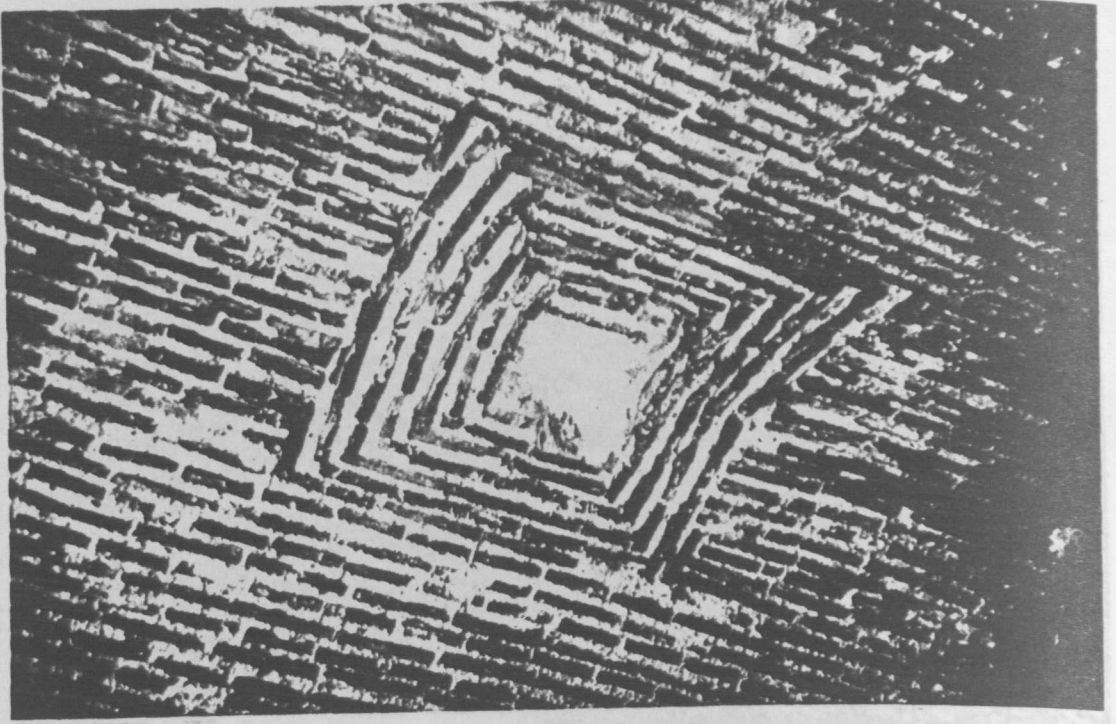
Resim : 31 — Aşhanenin plânı.

Resim : 36 — Aşhane ve mektep tamirden sonra.

Resim : 37 — Mektep ve türbe tamirden sonra.

Resim : 34 — Aşhanenin tonoz örgü tekniği.

Resim : 35 — Aşhanenin dar cephesi.

Resim : 40 — Mektebin giriş cephesi tamirden önce.

Resim : 41 — Mektebin aynı cephesi tamirden sonra.

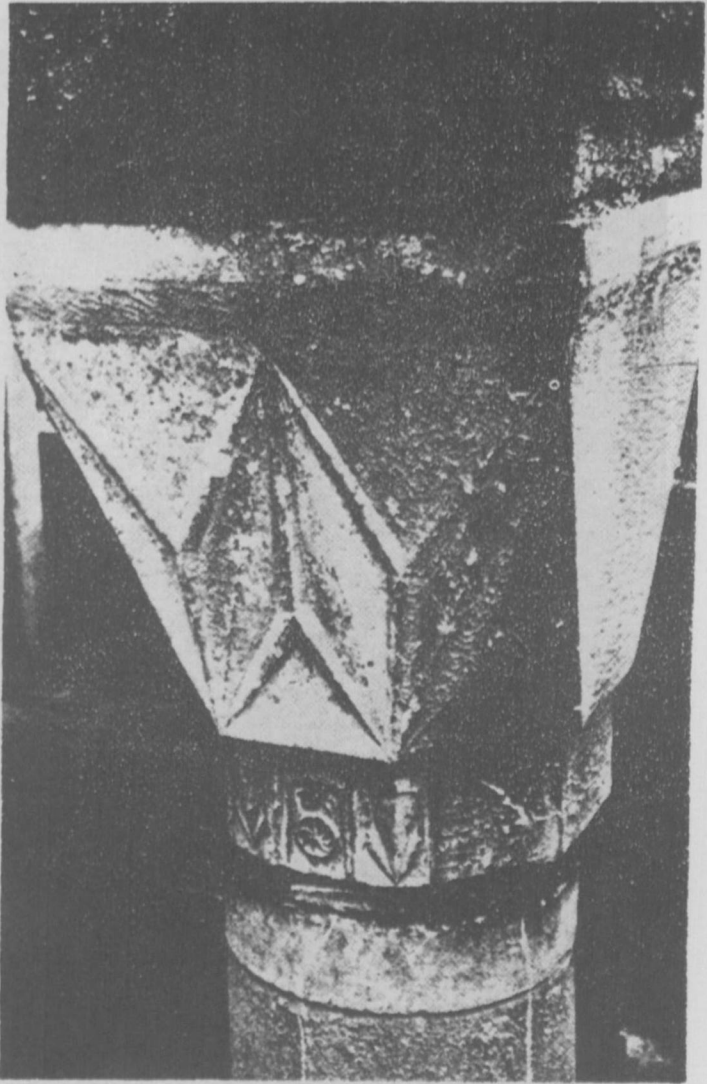
Resim : 38 — Mektep tamirden önce.

Resim : 38 — Mektep tamirden önce.

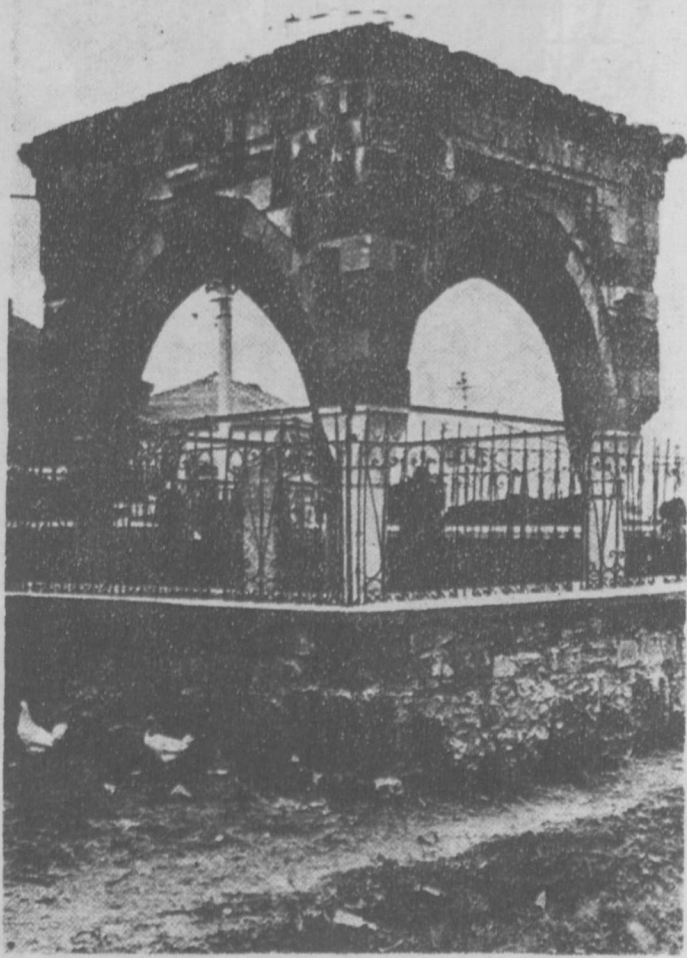

Resim : 39 — Mektep tamirden önce.

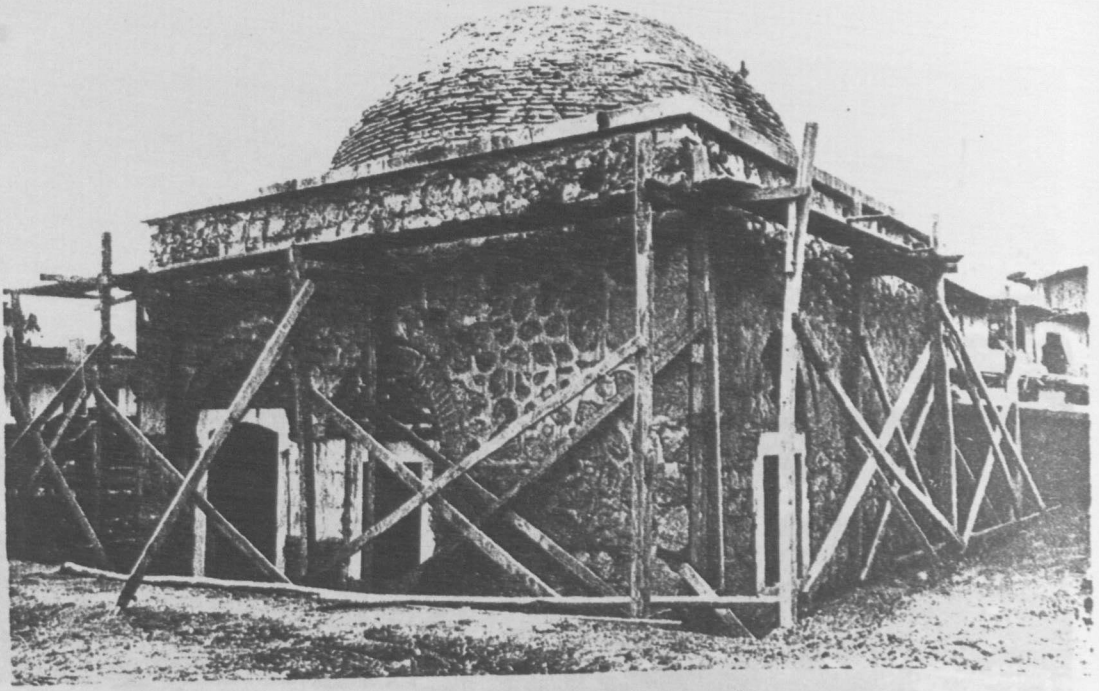
Resim : 39 — Mektep tamirden önce.

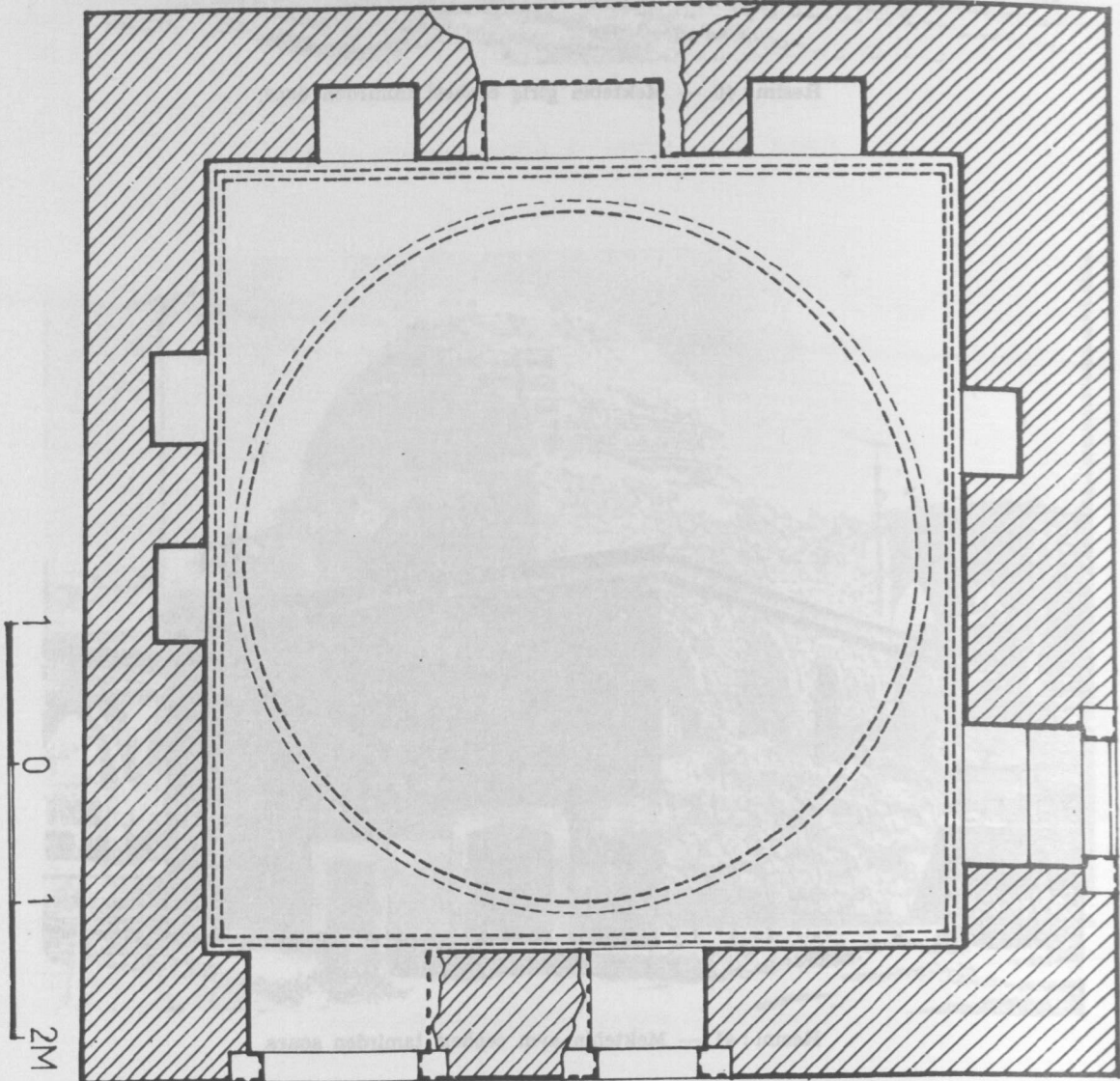
Resim : 45 — Türbenin bitmemiş bir başlığı.

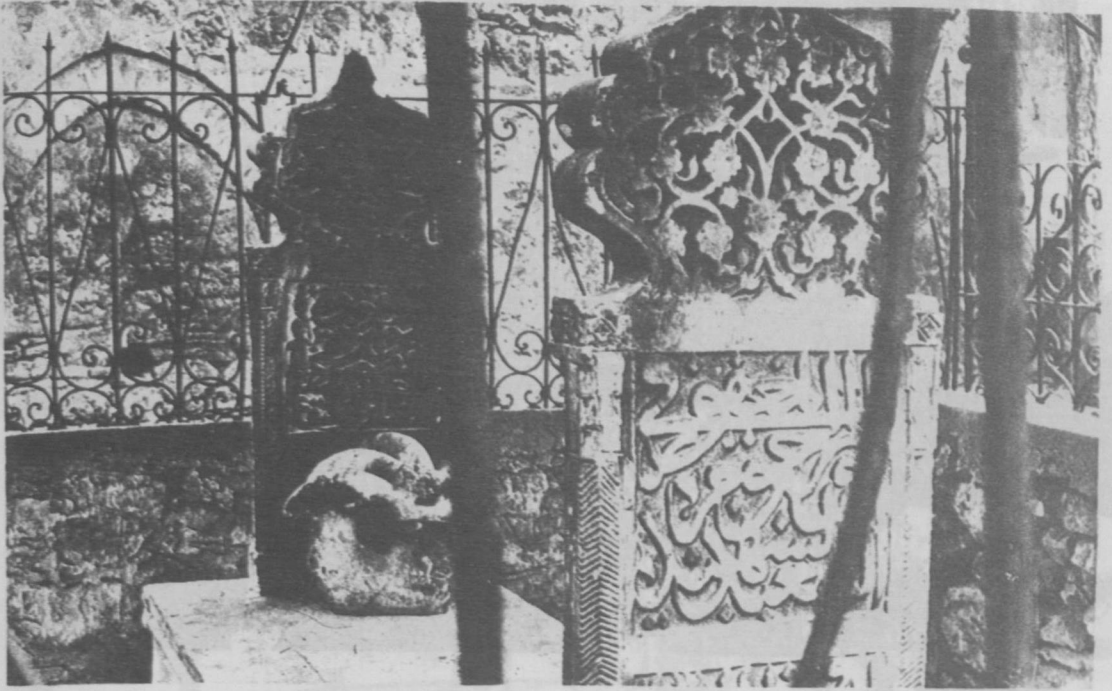
Resim : 44 — Türbenin genel görünüşü.

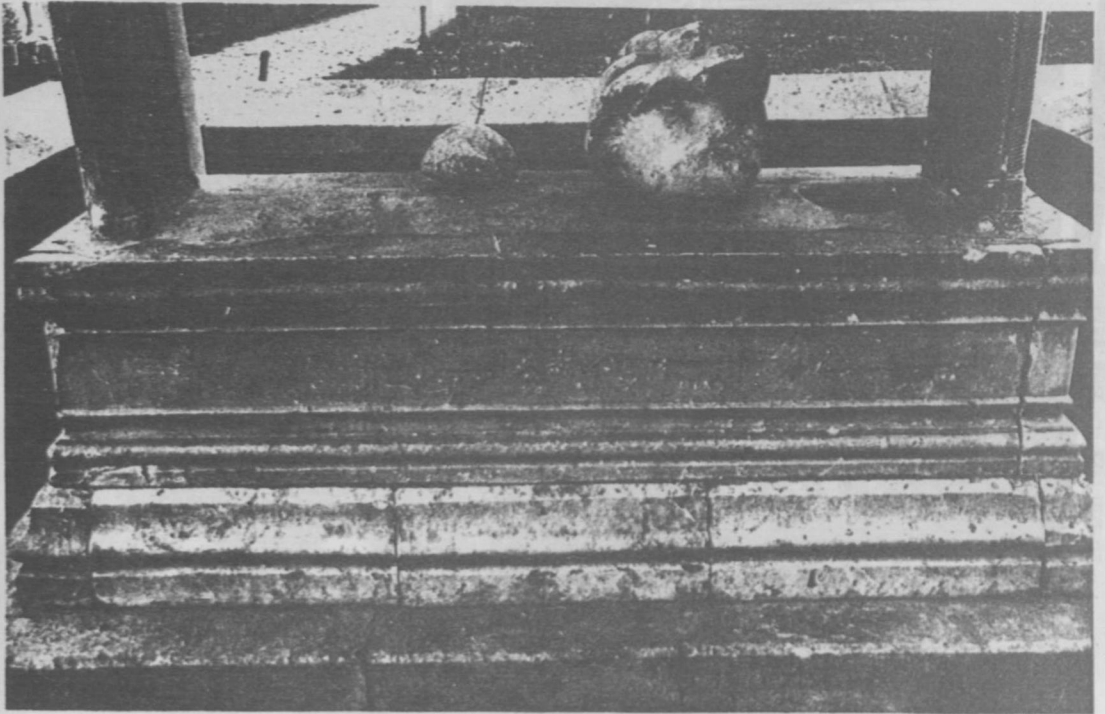
Resim : 42 — Mektep tamir sırasında.

Resim : 43 — Mektebin plânı.

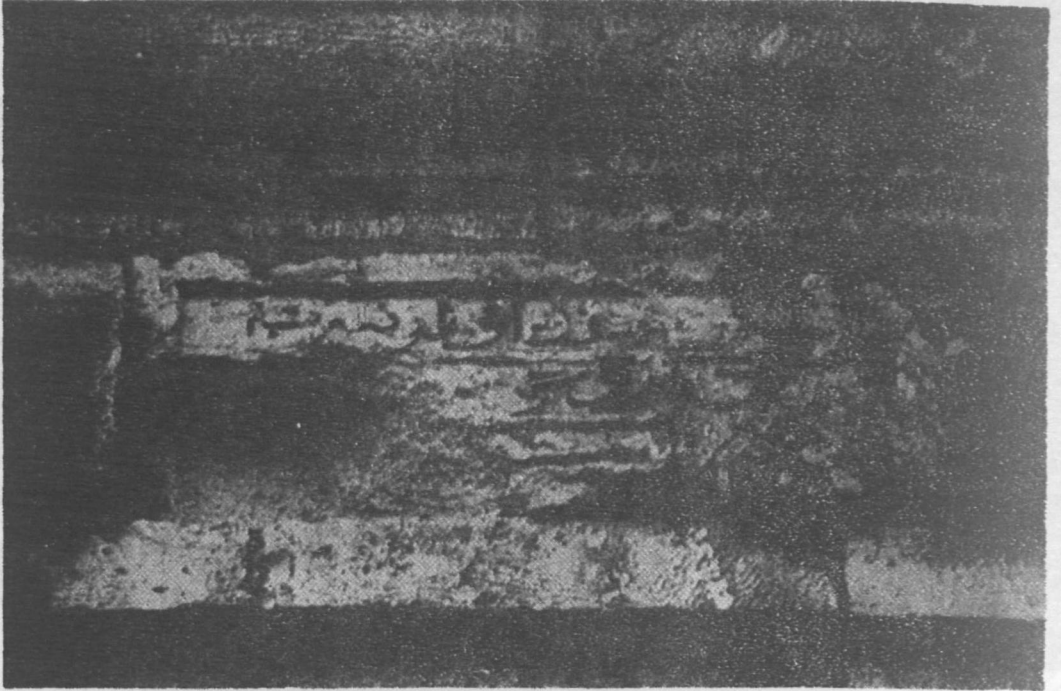
Resim : 48 — Türbedeki lâhit.

Resim : 49 — Lâhidin genel görünüşü.

Resim : 46 — Türbenin detayı ve tamir kitabesi.

Resim : 47 — Aynı kitabe yakından.

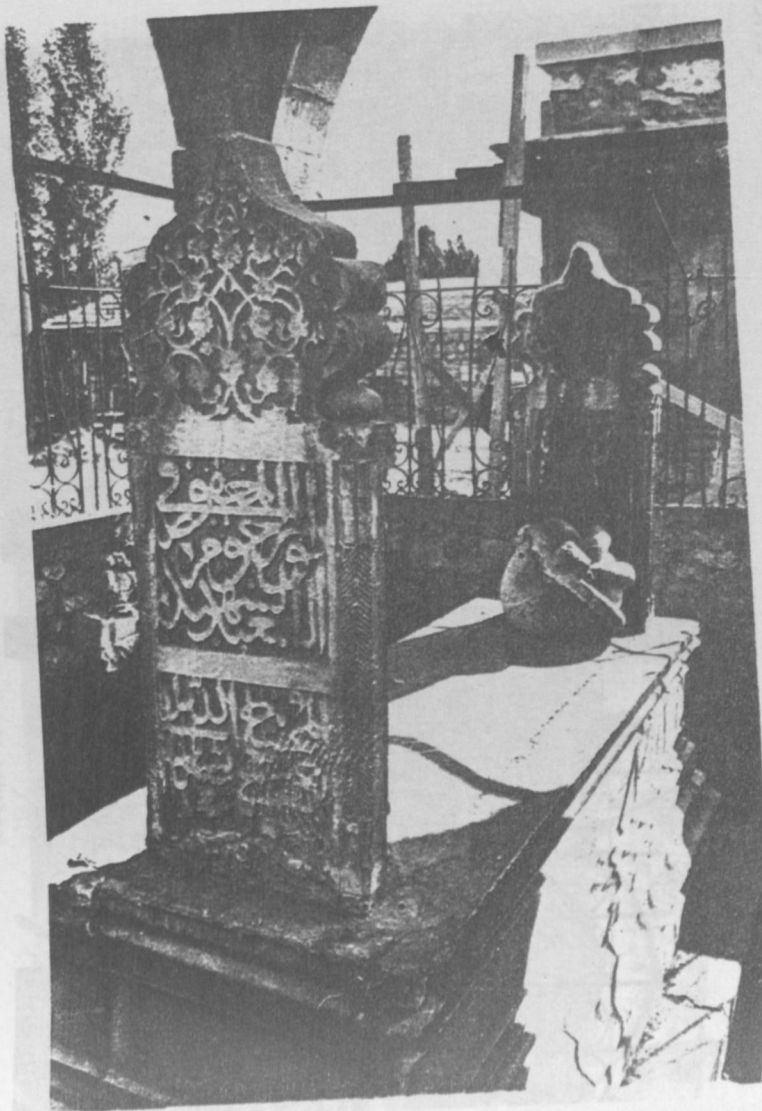
Resim : 53 — Bağ şahidesi.

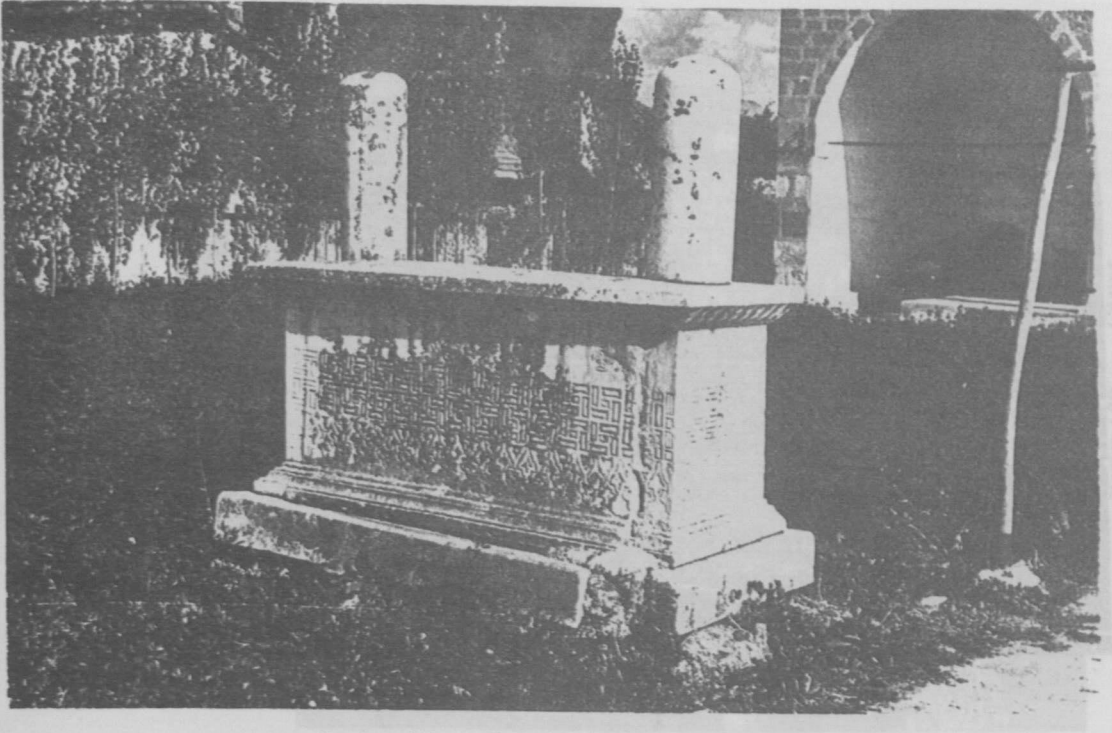
Resim : 52 — Ayak şahidesi.

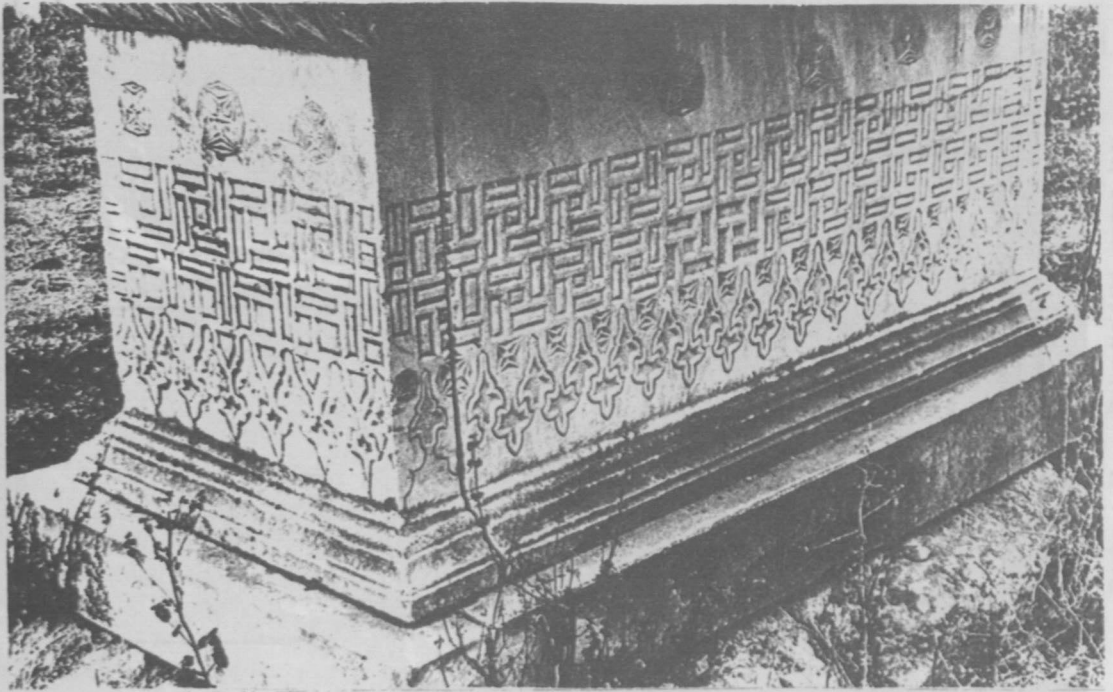
Resim : 51 — Şahidelerden birinin arka yüzü.

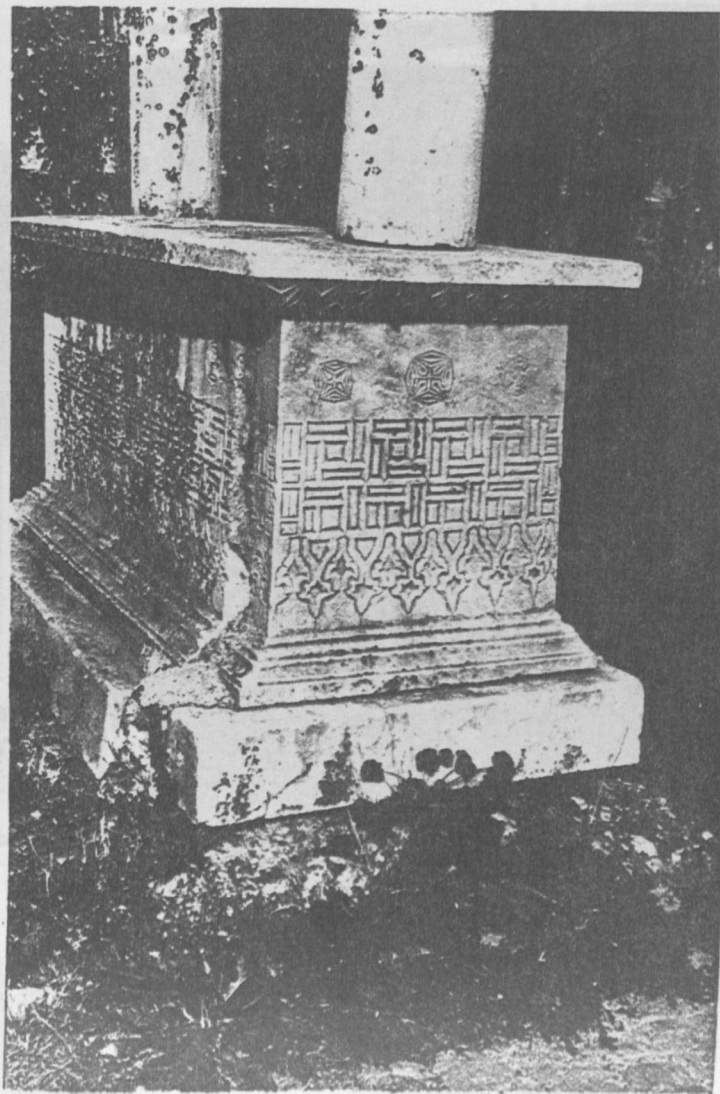
Resim : 50 — Lâhîn şahideleri

Resim : 56 — Avludaki sahib mechul mezar.

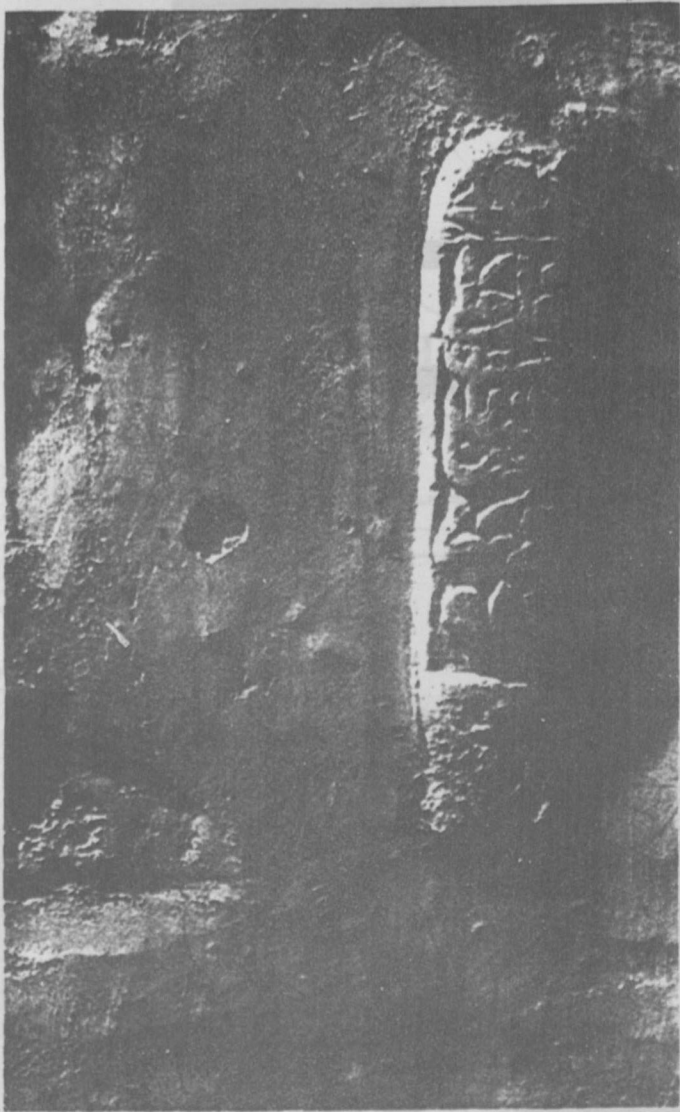
Resim : 57 — Aynı mezarın tezyinat detayı.

Resim : 55 — Avludaki sahibi meçhul lâhit.

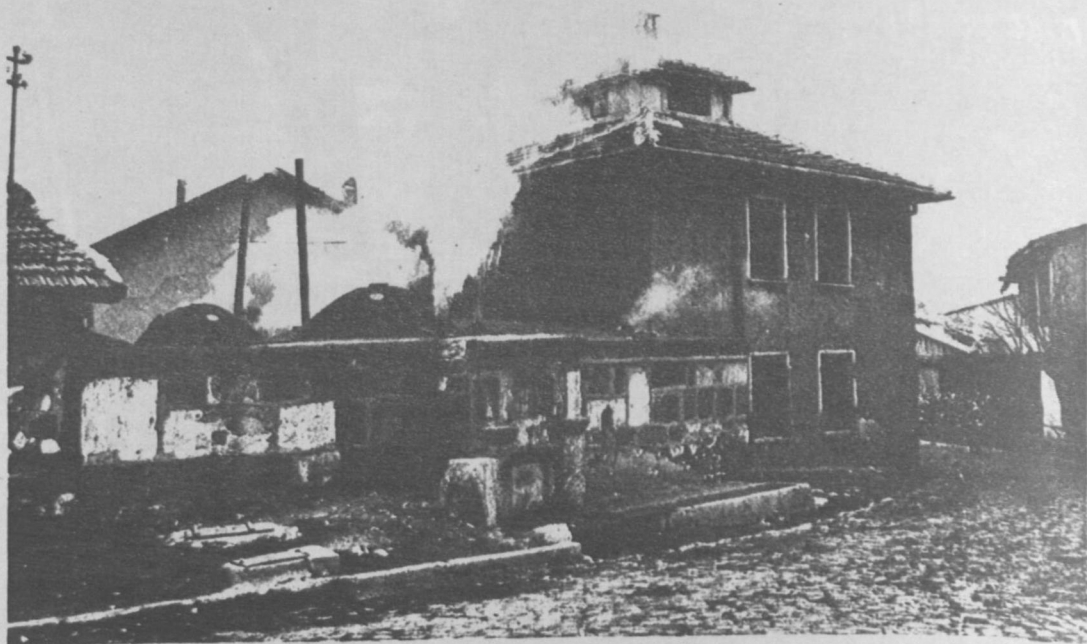
Resim : 54 — Ayak şahidesinde Sinan Paşa'nın adı ve tarih.

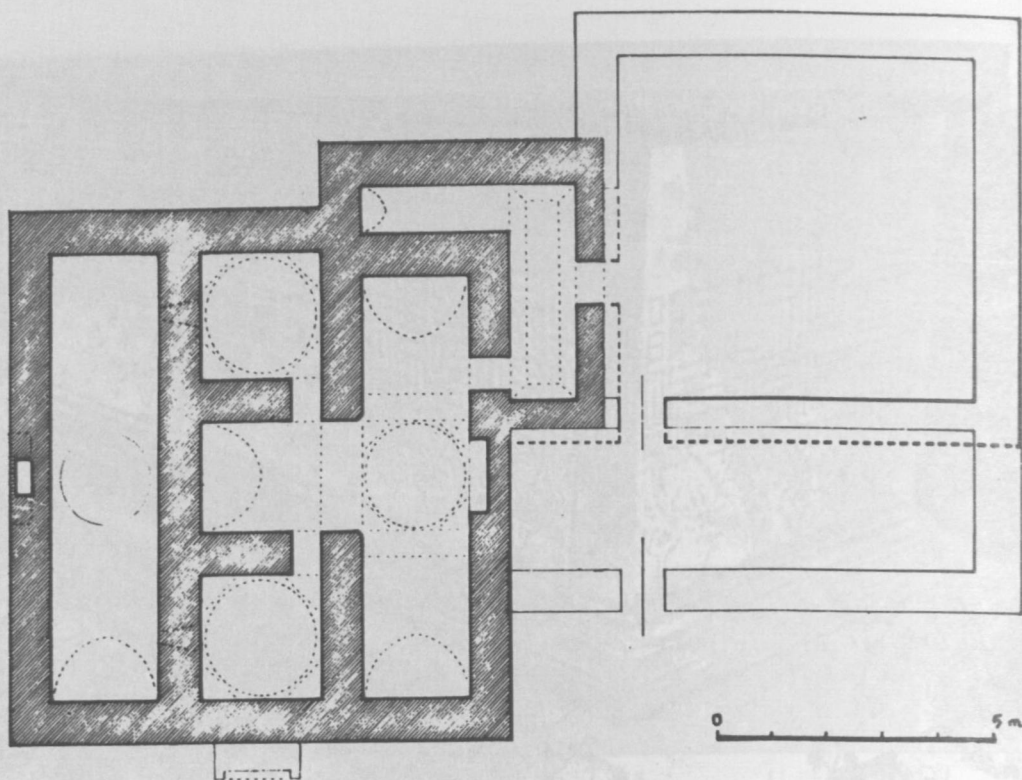
Resim : 61 — Bolvadin'deki mezar taşı.

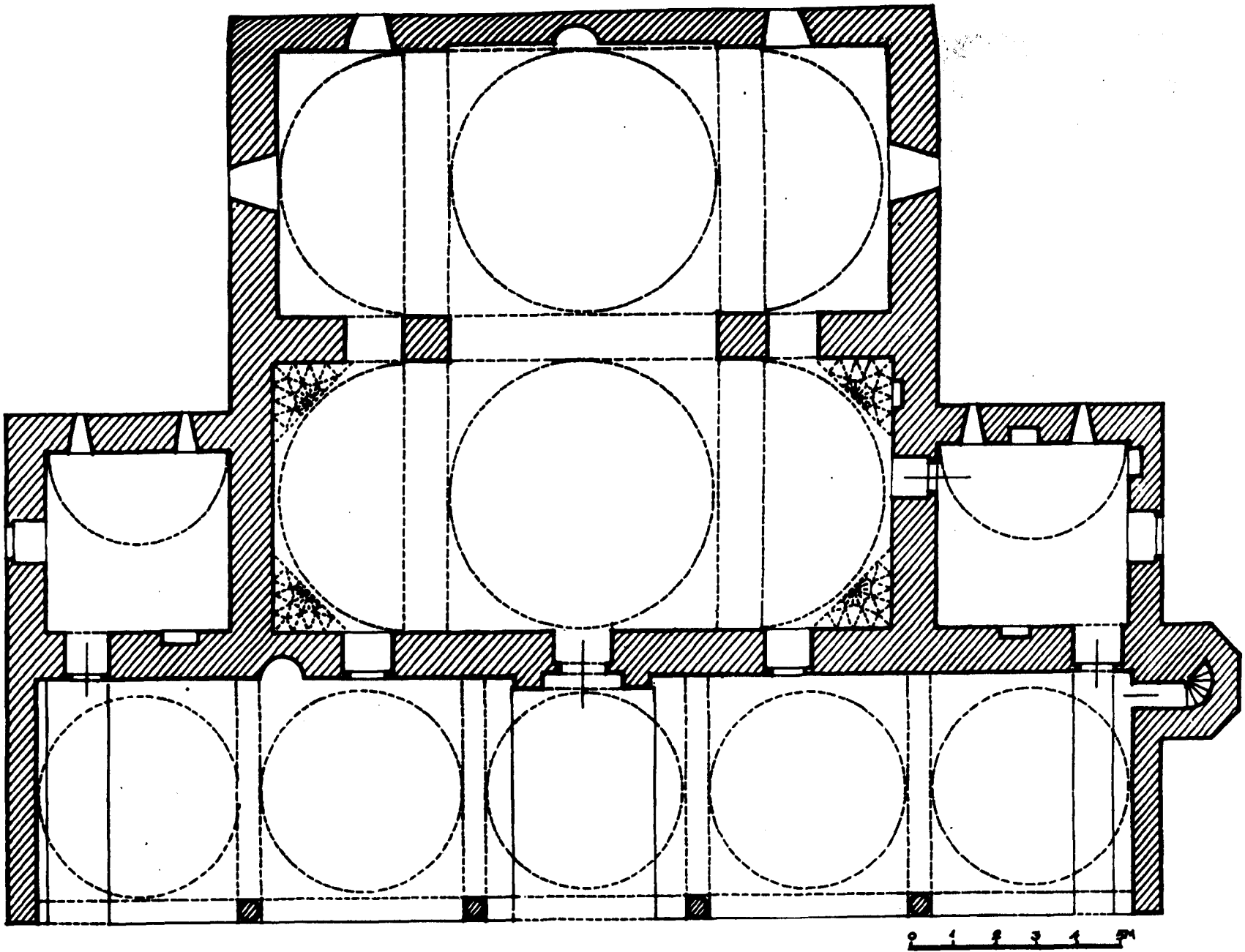
Resim : 60 — Çeşme.

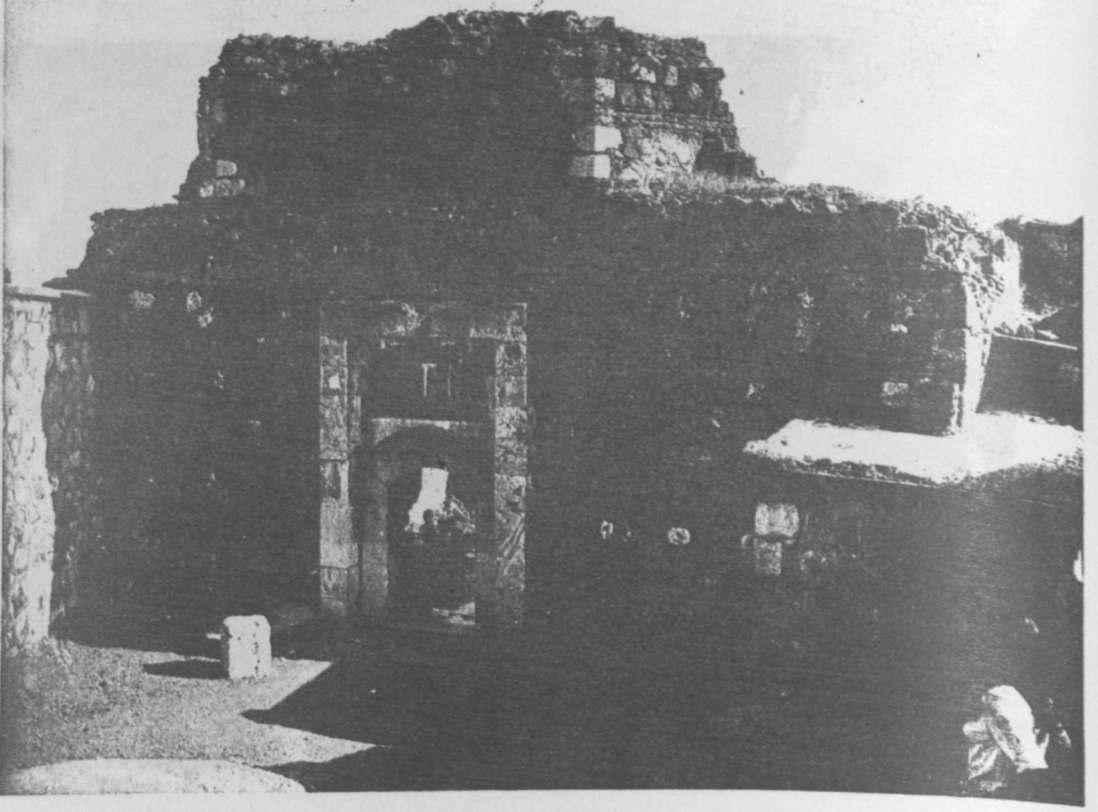
Resim : 58 — Hamamın genel görünüşü.

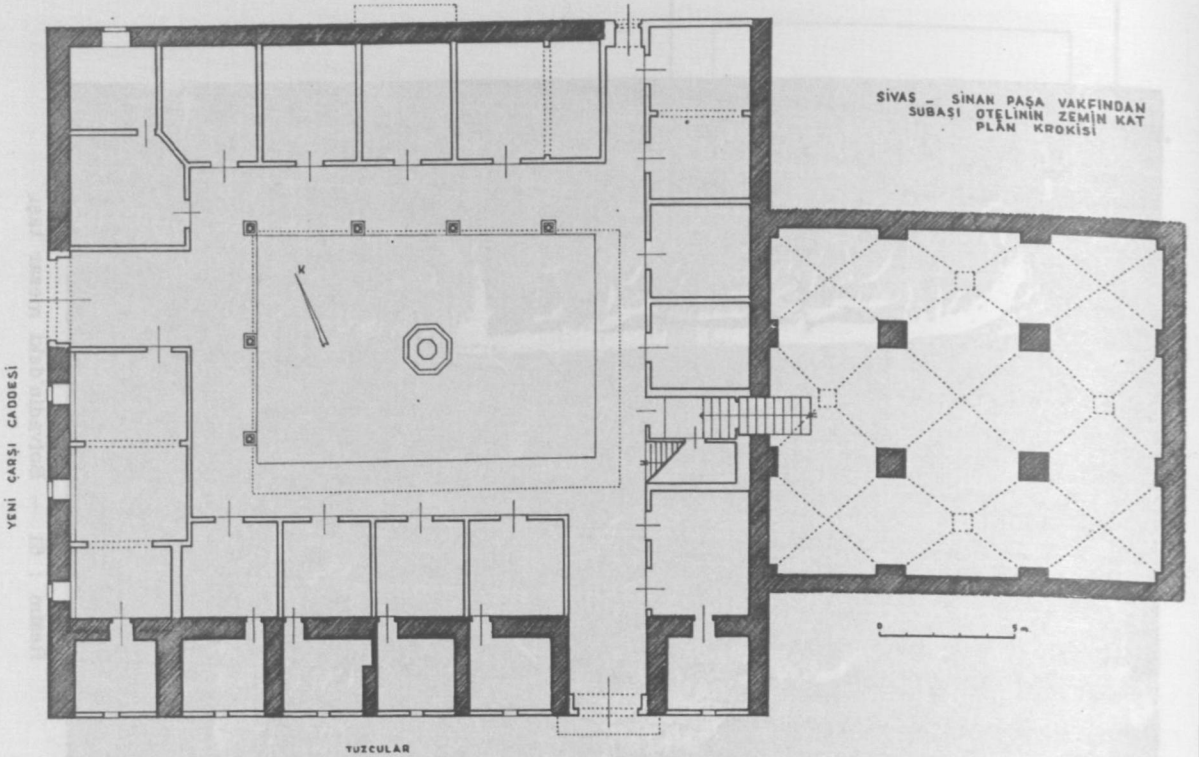
Resim : 59 — Hamamın plânı.

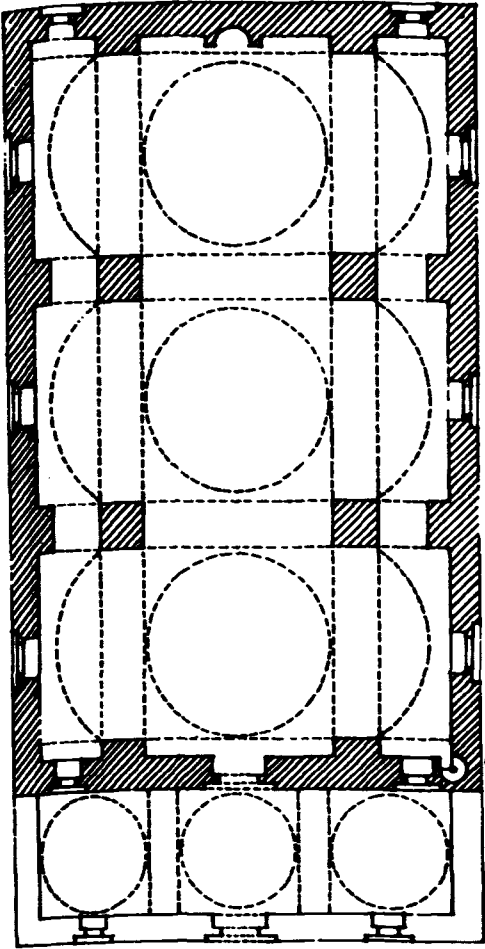
Resim: 64 – Sinan Paşa camiinin plânı.

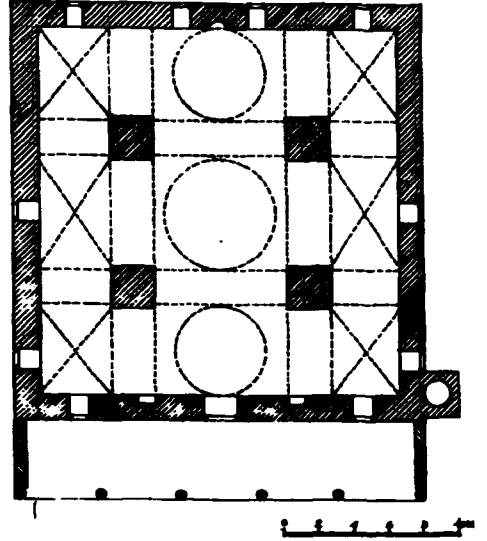
Resim : 62 — Sonisa'daki hamam (Sinan Paşa'nın?)

Resim : 63 — Sivas'da Sinan Paşa vakfından Şubası hanı ile bedesteni
(Çizen : Yılmaz Önge).

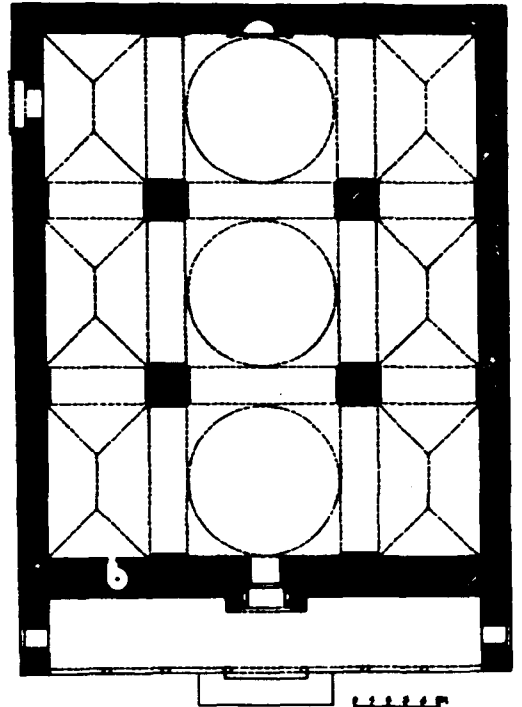

Resim : 69 — Küre'de
Şemseddin Camii

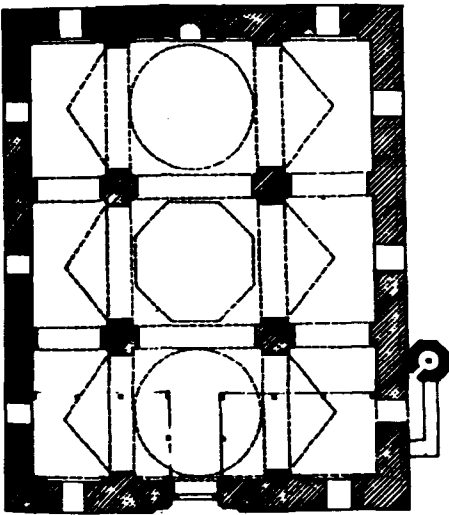

Resim : 70 — Gümlüç Hacı köyünde
Ulu camii.

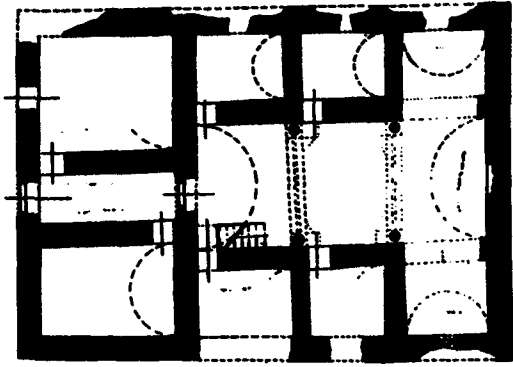
FİLİBE / HÜDAVENDİGAR CAMII

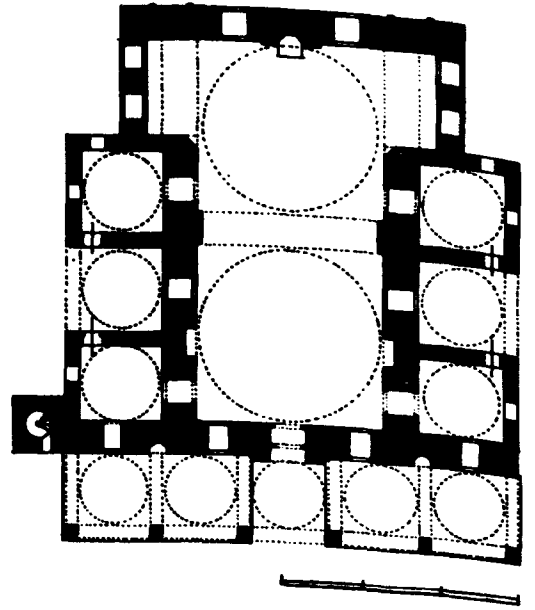
Resim : 72 — Filibe'de
Hüdavendigâr Camii.

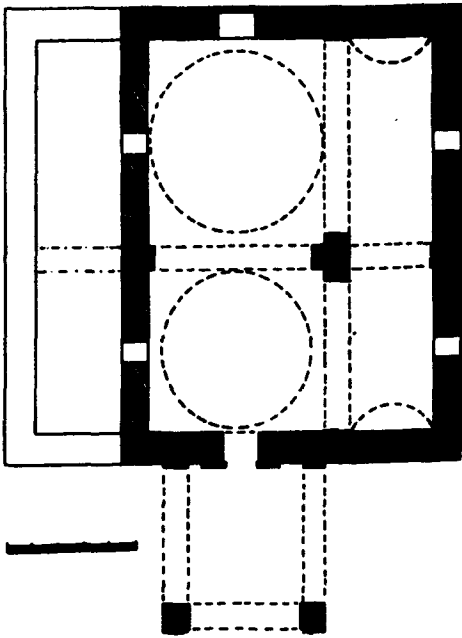
Resim : 71 — Bergama'da
Ulu camii.

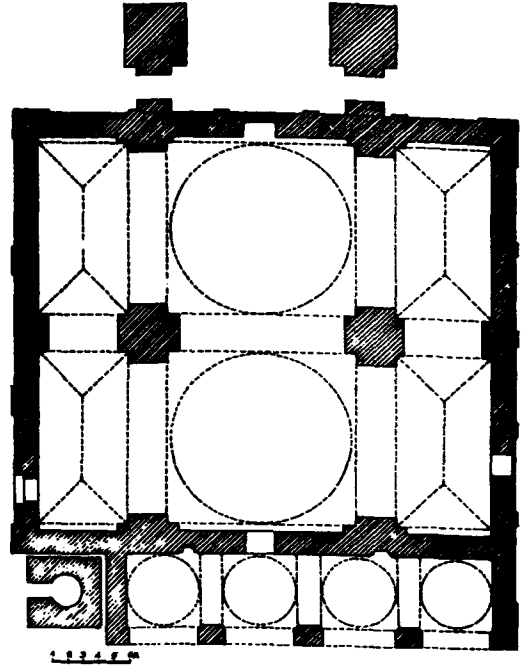
Resim : 65 — Boyalıköy hanıkağı.

Resim : 66 — Afyon'da Gedik Ahmed Paşa İmaretı.

Resim : 67 — Kırşehir'de Lalâ camii.

Resim : 68 — Bursa'da Şahadet camii.

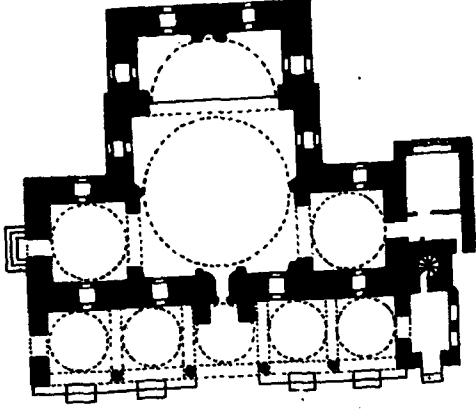
بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعلنا من ذرية نوح الطيبين الطاهرين الذين هم خير البرية

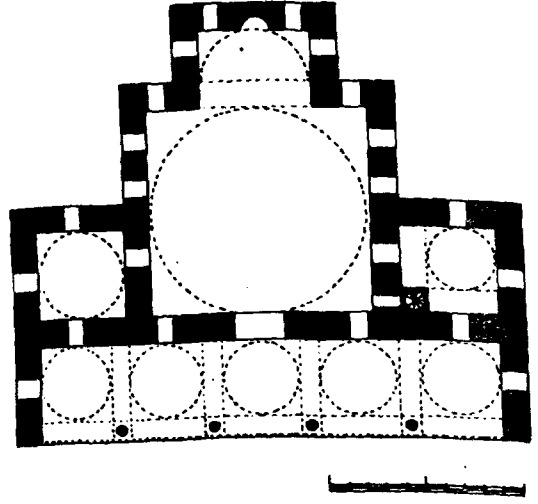
الحمد لله الذي جعلنا من ذرية نوح الطيبين الطاهرين الذين هم خير البرية

الحمد لله الذي جعلنا من ذرية نوح الطيبين الطاهرين الذين هم خير البرية

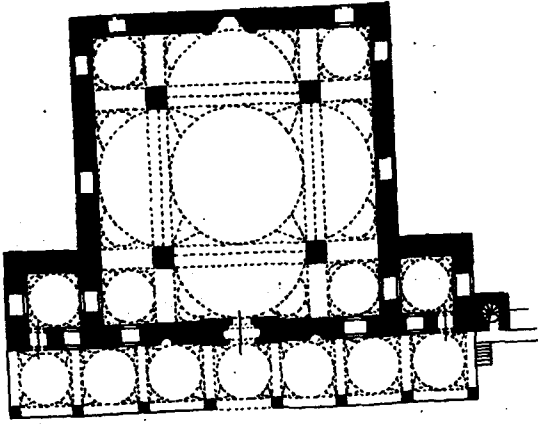
الحمد لله الذي جعلنا من ذرية نوح الطيبين الطاهرين الذين هم خير البرية

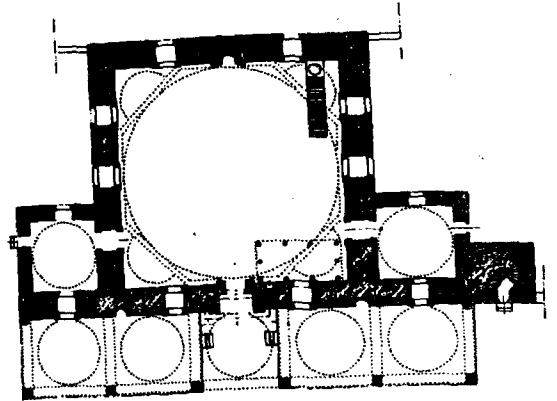
Resim : 73 — Sılvri'de
Piri Paşa camii.

Resim : 74 — Saray Bosna'da
Gazi Husrev Bey Camii.

Resim : 75 — Diyarbakır'da Mehmet Paşa
(Fatih) Camii.

Resim : 76 — Halep'de
Husreviye Camii.
(Çizen : Yük. Mim. J. Warren).

